

MUSEUM VIVUM



SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM ■ ROČNÍK IX ■ 2013

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM ■ ROČNÍK IX ■ 2013



VALAŠSKÉ MUZEUM V PŘÍRODĚ
V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM
NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

IX. ročník

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Rožnov pod Radhoštěm

2014



MINISTERSTVO
KULTURY

MUSEUM VIVUM

SBORNÍK VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

IX. ročník

2013

Vydalo: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v roce 2014

Odpovědný redaktor: Ing. Jindřich Ondruš

Výkonný redaktor: Mgr. Radek Bryol

Redakční rada: PhDr. Sylva Dvořáčková, prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, Ing. Vítězslav Koukal, CSc.,

PhDr. Jan Krist, PhDr. Jiří Langer, CSc., PhDr. Ivan Plánka, doc. PhDr. Jiří Šouša,

Mgr. Jiřina Veselská, Mgr. Radoslav Vlček, PhD.

Recenzovali: PhDr. Věra Kovářů, PhDr. Lubomír Procházka, CSc.

Příspěvky v českém jazyce prošly jazykovou korekturou.

Obálka a grafická úprava: sumec+ryšková

Tisk: Grafianova

Náklad: 300 ks

ISBN 978-80-87210-48-2

ISSN 1803-1358

Kontakt: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm,
Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm, www.vmp.cz



OBSAH

ÚVOD ■ 7

STUDIE

Simona Faberová ■ MUZEA V PŘÍRODĚ
A JEJICH MOŽNÉ INSPIRACE ■ 9

SEMINÁŘ O POSLÁNÍ A FUNKCI
METODICKÉHO CENTRA MUZEÍ V PŘÍRODĚ

Radek Bryol ■ PRACOVNÍ SEMINÁŘ
O POSLÁNÍ A FUNKCI METODICKÉHO CENTRA
MUZEÍ V PŘÍRODĚ DNE 13. KVĚTNA 2013
V HLINSKU ■ 21

Jiří Langer ■ METODIKA MUZEÍ V PŘÍRODĚ
■ 24

Věra Kovářů ■ MUZEA V PŘÍRODĚ
A PAMÁTKOVÁ PÉČE – ÚLOHA ETNOGRAFA
■ 30

Luděk Štěpán ■ METODICKÁ POMOC
VALAŠSKÉHO MUZEJA V PŘÍRODĚ
V ZAČÁTCÍCH SOUBORU LIDOVÝCH STAVEB
VYSOČINA ■ 33

Lubomír Procházka ■ POSLÁNÍ A FUNKCE
METODICKÉHO CENTRA MUZEÍ V PŘÍRODĚ.
Stanovisko ke vzniku metodického centra
z pohledu muzea zřizovaného Středočeským
krajem ■ 35

Iveta Zuskinová ■ ÚNIA MÚZEÍ V PRÍRODE
NA SLOVENSKU. Podiel občianskeho združenia
na všestrannom rozvoji špecializovaných
múzejných inštitúcií ■ 37

Markéta Müllerová ■ ÚSKALÍ ČINNOSTI
SOUBORU LIDOVÉ ARCHITEKTURY
V RYMICÍCH ■ 45

Martin Novotný ■ PROBLEMATIKA HLINĚNÝCH
STAVEB V MUZEÍCH V PŘÍRODĚ ■ 48

MUSEALIA A ZPRÁVY

Katarína Očková ■ SPRÁVA Z 26.
KONFERENCIE ASOCIÁCIE EURÓPSKÝCH
MÚZEÍ V PRÍRODE ■ 52



Jan Blahůšek – Jan Káčer ■ K ČINNOSTI
MUZEA V PŘÍRODĚ ROCHUS V UHERSKÉM
HRADIŠTI ■ 56

Miroslav Maňas ■ NOVÝ SKANZEN NA JIŽNÍM
VALAŠSKU? ■ 60

Jana Krystyníková ■ K ZAHRÁDCE PŘI
PAMÁTNÍKU ANTONÍNA STRNADLA V NOVÉM
HROZENKOVĚ ■ 63

Luděk Dvořák ■ RESTAUROVÁNÍ
MALOVANÝCH ŠTÍTŮ OBYTNÉHO DOMU
ŠTURALOVY USEDLOSTI Z VELKÝCH
KARLOVIC VE VALAŠSKÉM MUZEU
V PŘÍRODĚ ■ 66

PERSONALIA

K VANDINU JUBILEU [VANDA VRLOVÁ]
■ Marie Brandstettróvá ■ 70

MICHAL CHUMCHAL ■ Jiří Langer ■ 74

JIŘINA VESELSKÁ JUBILUJÍCÍ ■ Petr Lidák
■ 77

ARNOŠT KUBEŠA ■ Vanda Vrlová ■ 84

VZPOMÍNKA NA DVA SPOLUPRACOVNÍKY
Z MUZEA PROFESOR KAREL LANGER
(1903–1998), JOŽA ORSZÁG VRANECKÝ ml.
(1913–1977) ■ Michal Chumchal ■ 90

RECENZE

Lukáš Průša ■ BESKYDY. DNY VŠEDNÍ
I SVÁTEČNÍ ■ 95

Lukáš Průša ■ BESKYDY. ZDROJ PRÁCE
A OBŽIVY ■ 98

s potěšením uvádím několik slov na úvod sborníku Museum vivum 2013.

Již během prvního roku své působnosti ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm došlo k několika klíčovým aktivitám, o kterých si dovolím tvrdit, že směřují ke zefektivnění činnosti jak v našem muzeu, tak přispějí i k práci ostatních. Valašské muzeum bylo jako nejstarší a ve své době také nejzkušenější instituce na poli této sféry muzejnictví, bylo metodickou prací prostřednictvím svých pracovníků různých oborů nápomocno při „novodobém“ budování muzeí v přírodě v Československu od 70. let 20. století. Věříme, že také v současnosti je rožnovské muzeum na základě svých dlouholetých kladných i negativních zkušeností institucí hodnou metodické funkce, nikoli ve formě jednostranného mentorování, ale vytvoření základny pro odbornou diskusi a vzájemnou spolupráci a inspiraci na půdě této složky muzejnictví. Oficiální Metodické centrum pro muzea v přírodě bylo zřízeno pod patronátem Ministerstva kultury ČR na podzim roku 2013.

S činností Metodického centra úzce souvisejí aktivity Českého svazu muzeí v přírodě, jehož práce byla obnovena po zasedání Valné hromady v lednu 2013. Platforma Svazu směřuje nejen ke společné propagaci muzeí, ale také k postupnému řešení důležitých koncepčních a legislativních otázek spjatých s muzei v přírodě. Také požadavky na činnost Metodického centra byly řešeny právě v diskusi Svazu. Poznatky z konaného semináře tvoří hlavní část sborníku. Věříme, že rozvoj práce Českého svazu muzeí v přírodě zajistí přidružení dalších institucí z naší země.

Výbornou zkušeností byla na sklonku léta roku 2013 účast pracovníků Valašského muzea v přírodě na 26. ročníku konference Asociace evropských muzeí v přírodě AEOM, která probíhala v Bavorsku. Zde se při formálních diskusích i přátelském

kontaktu setkali s pracovníky muzeí v přírodě v ČR a na Slovensku a také s kolegy z mnohých evropských muzeí i zástupců zámořských institucí. Klíčovým tématem byla úloha domu jako exponátu a souvislosti s hlavní úlohou muzea v přírodě. Hostitelská muzea v přírodě Glentleiten a Bad Windsheim byla příkladem, jak důsledného přístupu k originálním prvkům staveb a jejich prezentaci, tak k autentičnosti interiérových expozic. V případě těchto muzeí nelze nezmínit také propracovaný krajinný rámec celého areálu. Reflexe konference i studie o některých zahraničních muzeích jsou součástí tohoto sborníku.

Práce každé instituce je závislá především na jejích pracovnících. Se zanícenými osobnostmi z různých muzeí a jejich názory jsem měl možnost se setkat během všech zmíněných aktivit a jsem tomu nesmírně rád. Stejně tak vzdávám hold lidem, kteří se v minulosti podíleli na činnosti Valašského muzea. Je mi velkou ctí, že mohu v jejich odkazu pokračovat.

Ing. Jindřich Ondruš

ředitel muzea



MUZEA V PŘÍRODĚ A JEJICH MOŽNÉ INSPIRACE

Simona Faberová

Muzeum v přírodě – Nová muzeologie –
ekomuzeum – living history – dobrovolnictví

České prostředí se těší dlouhé a bohaté tradici muzeí v přírodě. S jistým sebevědomím lze říci, že tento typ muzeí u nás dosáhl v oblasti teoretické i praktické skutečně vysoké úrovně. Musíme si ale poctivě položit otázku, zda to pro dnešní i budoucí dobu stačí. Kam dál se mohou muzea v přírodě posunout, rozvinout? Odkud mohou čerpat inspiraci? Jakým nástrahám by měla vzdorovat a naopak jaký potenciál naplno využít?

K těmto otázkám mě přivedlo několik okolností – studium etnologie a psaní diplomové práce na téma muzea v přírodě a ekomuzea¹, dobrovolnické pobyty v zahraničních muzeích v přírodě a také současná práce v muzeu na pozici kurátorky. V tomto článku vycházím ze zkoumání a porovnávání různých přístupů prezentace lidové kultury v muzeích, přičemž se pokouším hledat jejich pozitiva i negativa.

9

Následující odstavce se věnují především tomu, zda a jak se mohou muzea v přírodě inspirovat minulými proudy v muzeologii a také současnými proudy ve společnosti. Na muzea v přírodě přitom nahlíží primárně z pohledu „užitku“ pro veřejnost. Zaměřují se na to, co muzea v přírodě činí užitečnými a atraktivními nejen pro návštěvníky, ale i pro místní obyvatele.

NOVÁ MUZEOLOGIE A EKOMUZEUM

Na začátek je třeba zdůraznit, že myšlenky zakladatelů prvních muzeí v přírodě, v čele s Arthurem Hazeliem a Skanzenem, Andersem Sandvigem a muzeem v Lillehammeru, u nás s bratry Jaroňkovými a Valašským muzeem v přírodě, jsou pro muzea v přírodě ve světě (potažmo u nás) dosud zásadní a stále velmi moderní. To ale neznamená, že si s nimi dnes vystačíme. Musíme přece jen pamatovat na to, že společnost na konci 19. a počátkem 20. století měla jiné potřeby a požadavky než ta současná. Zejména mladí lidé dnes nejsou tak lehce uspokojitelní – jsou to náročnější diváci, jelikož si mohou vybírat z mnohem širší nabídky kratochvílí, chtějí se více bavit, ale také poznávat nové,





Beamish Museum. Po areálu muzea jezdí rozličné druhy dopravních prostředků – staré automobily, tramvaje, autobusy, motocykly a další. Některé slouží přímo k přepravě návštěvníků, 2012, foto S. Faberová.

v kultuře již málokdy hledají podporu pro své národní cítění (na rozdíl od jiných generací). O to víc se na muzea klade zodpovědnost, aby v konkurenci všech kulturních subjektů obstála.

Nahlédněme nyní do období tzv. druhé muzejní revoluce, zda v ní najdeme paralely se současností. V 60. letech minulého století dospěla muzeologie do bodu zlomu, kdy vyvstala potřeba oživit klasický přístup a pojetí muzeí. Vznikla tak *nová muzeologie*, která kritizovala zejména pomalost, s jakou muzejníci reagovali na změny ve společnosti, ať už ve sféře politické, kulturní či sociální. Nový proud měl probudit lidi ke sdružování, poznávání sebe samých, rozvíjení svých schopností, k projevování vlastních aktivit a k zodpovědnému postoji ke kulturnímu a přírodnímu dědictví. V tomto období vznikají první samostatné katedry muzeologie. Odborníci více než na otázky praktické, hledají

odpovědi na otázky typu: K čemu muzea vůbec jsou? Jaké je jejich poslání, smysl? Zároveň si uvědomují, že muzeum má sloužit společnosti a jejímu rozvoji.²

I když v nové muzeologii jde primárně o vytvoření nové koncepce muzejní práce, tato vůbec nemusí být v rozporu s dosavadními muzeologickými principy. Jejím cílem je naplňovat současné funkce muzeí a zároveň je obohatit o nové a společensky přínosné prvky. *Muzeum již není budova naplněná předměty a spravovaná kurátory, je to mechanismus pro dokumentaci, péči, interpretaci a vzdělávání, přičemž postrádá územní hranice.*³ Peter Davis upozorňuje, že muzea již nemohou být funkční pouze jako budovy vybavené sbírkovými předměty. Musí disponovat mnohem bohatším spektrem činností a služeb.

Následující tabulka uvádí konkrétní rozdíly, ve kterých se muzea tradiční a nová liší.⁴

	MUZEA TRADIČNÍ	MUZEA NOVÁ
CÍL	zachování a ochrana materiálního dědictví – zaměření na předměty	vytváření identity, pochopení a vystižení všedního dne a společenského vývoje – zaměření na veřejnost
FORMA	institucionalizovaná, často financovaná státem, centralizovaná (s hlavní budovou), hierarchizovaná (s žebříčkem zaměstnaneckých pozic)	menší instituce, financovaná z místních zdrojů, decentralizovaná, postavená na participaci a zrovnoprávněné týmové práci, otevřená spolupráci s místními organizacemi
Předmět zájmu	výsek z reality – muzealizovaný předmět sledovaný z hlediska minulosti a skrze různé vědní obory	komplexní realita, interdisciplinarita, propojení s minulostí, přítomností i budoucností
Náplň činnosti	dokumentace, výzkum, konzervace a zprostředkování znalostí	důraz kladen na vzdělávání a vzájemné obohacování (návštěvníků i muzejníků), pomíjena není ani dokumentace, výzkum, konzervace a zprostředkování znalostí

Mezi nová muzea patří například americká muzea sousedství a komunit, tzv. *neighborhood* a *community museums*, jejichž vznik souvisel s bojem za občanská práva menšin.⁵ Dále sem lze zařadit německá regionální *heimatmusea*, která jsou sice sama o sobě starší než nová muzeologie, ale na vlnu tohoto nového směru nastoupila v 80. letech. Významnějším zástupcem nových muzeí jsou především *ekomuzea*. Ta vznikají ve Francii v 70. letech a jsou spojena s osobnostmi Huguese de Varina a George Henri Riviéra. Tento typ muzeí je u nás málo známý a přitom jsou *ekomuzea* rozšířená po celém světě, v některých zemích jsou jich desítky až stovky.

Termín *ekomuzeum* je poněkud ošemetný, protože na první pohled svádí k jednostranné interpretaci. Předpona *eko* evokuje přímou spojitost s ekologií. Nezasvěcený pozorovatel si tak může *ekomuzeum* představit jako muzeum věnující se přírodě a její ochraně. *Ekomuzea* se však nezabývají čistě přírodou, ale především vlivem člověka a společnosti na přírodu a krajinu. Jejich stěžejní význam spočívá ve snaze zachovat jedinečnost místa, a proto pojí-

mají široké spektrum témat – od sídel a lidí v nich žijících, přes stavby, kulturní artefakty, řemesla, krajinotvorné prvky, domácí zvířata, až po nehmotné složky kultury, jakými jsou například zvyky, obyčeje, tradice. *Ekomuzea* také nemusí být pouze venkovská, mohou se věnovat městskému prostředí a industriálním tématům.

Zaměření *ekomuzeí* se postupem času rozvílo do velké šíře a tato rozmanitost nakonec způsobila, že pojem *ekomuzeum* obsahuje množství různých forem, které se mezi sebou mohou dost lišit. Situaci ještě komplikuje, že některá *muzea kritéria ekomuzejnickví splňují*, aniž by se tak sama označovala. A naopak se může stát, že se některá místa nazývají *ekomuzeem* navzdory tomu, že při hlubším posouzení by mezi *ekomuzei* neobstála. K těm prvním nezdědká patří muzea v přírodě, která jsou obohacena o některé *ekomuzejnické* prvky. Proto dnes není jednoduché tento termín jednoznačně definovat.⁶

Ve zkratce lze říci, že *ekomuzeum* je komplexním útvarem tvořeným krajinou a její přírodní složkou, historickým a kulturním



Beamish Museum. Cukrárna vyrábí sladké speciality určené k prodeji, 2012, foto S. Faberová.

dědictvím a místní komunitou, která se na chodu ekomuzea aktivně podílí. Ekomuzeum se také věnuje lokálnímu ekonomickému rozvoji, a to nejen tím, že přispívá k rozvoji turistického ruchu. Podstatné je, že kupříkladu obnova řemesel či tradičního způsobu hospodaření je realizovaná s ohledem na udržitelnost – na projektech a zakázkách pracují místní lidé, kteří se danou činností živí. Ve výsledku by z ekomuzea měla profitovat celá společnost dané lokality, a to jak kulturně a sociálně, tak také ekonomicky.

V praxi vypadá vznik muzea například tak, že místní občané nebo skupina nadšenců pod vedením odborníků vyberou ohrožená témata a oblasti, které jsou důležité pro jejich obec či region, například specifický způsob hospodaření s půdou, chov zvířat či ovocnářství, řemesla, nebo také stavební památky jako vodní mlýny, kovářny, jiné



Beamish Museum. Přeprava zboží na poníkovi zvaném pack horse, 2012, foto S. Faberová.



Weald and Downland Open Air Museum. Raně novověké pokrmy připravené k ochutnání, 2009, foto S. Faberová.

vzácné objekty apod. Vypracují koncept, jak tyto oblasti či místa oživit a zužitkovat – s ohledem na místní obyvatele a také turisty. Do procesu se přitom často zapojují další místní organizace a instituce. Ve výsledku pak může ekomuzeum vypadat jako síť míst, kde se odehrávají pestré činnosti a akce (pracovní, vzdělávací, společenské). Součástí ekomuzeí bývají často také muzejní expozice nebo naučné stezky. Důležité je, že se na všem podílí místní lidé, a to nejen jako iniciátoři a organizátoři, ale také jako realizátoři.

Jistě jste si všimli, že v některých ohledech se ekomuzea podobají muzeím v přírodě. Pracují s místním dědictvím často se zaměřením na lidovou kulturu, jsou rozprostřená v exteriéru, revitalizují řemesla a tradiční hospodářské postupy. Naopak rozdíl lze najít například v tom, že v ekomuzeích obvykle nedochází k transferům

objektů, protože pracují s památkami in situ. Nejsou tak profesionalizovaná jako muzea v přírodě, jejich cílem je udržovat lokální znalosti a dovednosti přímo v praxi, primárně chtějí uchovávat kulturní rozmanitost a posilovat vztah člověka k místu. Jejich slabiny spočívají v náročnější organizaci a koordinaci a především ve velké závislosti na dobré vůli a odhodlání lidí.

Na území Československa se v době vzniku nové muzeologie jistý zájem o tento směr také probudil, ale nebyl výrazný. Významný brněnský muzeolog Zbyněk Zbyšlav Stránský byl zastáncem spíše muzeologie jako takové, přičemž za důležité považoval nejen praktické metody a muzejnické postupy, ale také hlubší souvislosti, tedy smysl muzeí. Z tohoto hlediska by se brněnská škola mohla podle Jana Doláka řadit mezi zakladatele nové muzeologie.⁷ Jinak byla situace na poli československé-

ho muzejnictví silně ovlivněna politickými, kulturními i jazykovými hranicemi, které oddělovaly západní a východní bloky. Ani po pádu komunismu se situace radikálně nezměnila.

S termínem ekomuzejnictví to u nás nedopadlo nijak slavně. Muzejníci se k tomuto pojmu stavěli s přesvědčením, že něco podobného u nás funguje snad již od doby vzniku vlastivědných muzeí, případně muzeí v přírodě, tedy po dobrých sto let, a že velmi podobně jako ekomuzea pracují naše regionální muzea. Toto nepochopení způsobilo, že se u nás ekomuzejnictví nevěnovala větší odborná pozornost.⁸

Od 90. let se objevilo několik pokusů vytvořit ekomuseum, ale nedá se jednoznačně říci, že by byl některý z nich úspěšný. Koneckonců, ekomuzejnický přístup můžeme dnes spíše než v muzeích vidět u různých lokálních organizací usilujících o záchranu kulturního či přírodního dědictví.

Co se týče nové muzeologie, mnoho z jejích myšlenek se dostalo do širšího povědomí a staly se téměř samozřejmostí (např. nové přístupy vzdělávání v muzeu, zaměření na různé věkové skupiny, sociální vrstvy a znevýhodněné občany, nové způsoby prezentace předmětů a poznatků atp.). Na druhé straně se stále setkáváme s přístupem klasickým, „muzeografickým“, kdy lidé jsou jakoby posunuti na druhou kolej a v popředí zájmu stojí předmět.

LIVING HISTORY A DOBROVOLNICTVÍ

Z. Z. Stránský píše: *Muzejní fenomén, jako projev osobitého vztahu člověka ke skutečnosti, vždy přirozeně souvisel a i dnes souvisí s „filozofickým klimatem“ své doby a rovněž poznání tohoto fenoménu je jím podmíněno.*⁹ Muzea by tedy měla (mimo jiné) reflektovat aktuální nastavení společnosti, jakési „klima doby“.

Podívejme se na současnou českou společnost. Můžeme si všimnout skutečnosti,

že některé názory a přístupy, které patřily před několika málo lety k alternativám, jsou v současnosti akceptovány. Např. třídění odpadů, jídlo z blízka a farmářské trhy, obnova místních památek, dobrovolnictví, přírodní stavitelství. Z novot se postupem času staly věci, které jsou „trendy“. Stejně tak můžeme poukázat na dnešní oblibu všeho, co je retro či tzv. *vintage* (starobylé).¹⁰ Zde vyvstává otázka, zda a jak se k těmto módám či dokonce životním stylům mohou postavit muzea v přírodě, aniž by se musela svým návštěvníkům podbízet a popírat svou odbornou podstatu.

Uvedme si názorný příklad. Severoanglické muzeum Beamish¹¹ se v současnosti úspěšně rozrůstá o oblast věnovanou 50. létům 20. století. Nejen že tím vychází vstříc zájmu veřejnosti, ale zároveň tak zachovává to, co by za pár let již nebylo k nalezení. Pro návštěvníky je navíc velmi lákavé, když se v muzeu setkávají s předměty a postupy, které si pamatují z vlastní zkušenosti nebo z vyprávění svých blízkých. Také Peter Davis zdůrazňuje, že síla muzeí v přírodě spočívá právě v tom, že prezentovaný obsah a témata nejsou dávnou minulostí, ale naopak jsou lidem blízká, protože vytváří osobní pocit ze známého.¹² Muzeum Beamish má v tomto směru velmi dobře nakročeno – splňuje požadavky a potřeby muzejnictví a zároveň naplňuje poptávku veřejnosti.

Avšak ne každé muzeum v přírodě má možnost budovat nový areál věnovaný poměrně nedávné historii. Navíc pro některá muzea je důležitější a přínosnější rozvíjet současnou oblast jejich zájmu (v rámci dokumentace daného časového období, společenských vrstev apod.). Ono také budovatelství není univerzálním receptem k úspěchu. Nabízejí se ještě další způsoby, jak učinit muzeum lákavým a zároveň smysluplným?

Právě v muzeu Beamish jsem měla možnost poznat přístup, který v tuzemských muzeích v přírodě není v takové míře jako zde běžný. Je to tzv. *living history*, jehož

prvopočátky jsou spojené již s dobou vzniku prvních muzeí v přírodě. Jako ucelený koncept se vytvořil v 60. a časných 70. letech 20. století s cílem oživit minulost a obohatit tak dosavadní styl prezentace, čímž by se zvýšil zájem o historii ze strany veřejnosti. *Living history* lze definovat jako objevování minulosti skrze osobní zkoumání a zapojování všech smyslů. Kromě toho, že je to cesta, jak interpretovat historii, je tento přístup také výzkumným nástrojem zaměřeným především na studium každodenní reality obyčejných lidí. V českých muzeích se prvky *living history* samozřejmě také vyskytují. Stále zde ale máme prostor k tomu, abychom muzea a také muzea v přírodě oživovali a přibližovali lidem, přičemž koncept *living history* (i když aplikovaný jen v omezené míře) může být přínosný.

Muzeum Beamish nese ve svém názvu přívlastek *living*, tedy žijící. Návštěvník se po vstupu do muzea posouvá v čase o sto i více let zpět, prochází mezi dobově oděnými lidmi pracujícími na polích, se zvířaty, v kuchyních nebo v dílnách. Může si přečíst autentické tiskoviny a ochutnat čerstvě upečený chléb, může se projet v historické tramvaji nebo si jen tak promluvit s pohůnkem, který vede nákladem obtěžkaného poníka, či s horníkem, který zrovna vychází z dolu na uhlí.

Atraktivita *living history* je očividná, ale tento směr má i svá negativa. Snaha o autenticitu je vždy limitována – jazykem dneška (průvodci či předváděči nemluví řečí, která by odpovídala jejich postavení a době, už jen proto, že by to bylo velmi náročné a návštěvníci by jim ani nemuseli rozumět), znalostmi a také hereckými



Weald and Downland Open Air Museum. Bylinková a zeleninová zahrádka slouží k workshopům zaměřeným na zpracování bylinek. Výpěstky z ní se používají při vaření v nedaleké středověké kuchyni, 2009, foto S. Faberová.

schopnostmi demonstrátorů, prostředím, dostupnými materiály apod. Žádoucí autenticita bývá také porušována kvůli nedostatku financí, času nebo zdravotním a bezpečnostním rizikům a nařízením. Některé pracovní postupy jsou proto ve skrytu urychlovány, některé nástroje či směsi a prostředky nahrazovány. Navíc lidé, kteří se v *living history* angažují (aktivně i pasivně), mohou podléhat tendencím útěku z reality do uměle vytvořeného idealizovaného světa. Zde nastává dilema, nakolik je tento přístup muzeologicky užitečný a prospěšný. Dalo by se říci, že koncept *living history* je dobrou cestou, jak ozvláštnit výuku a vzdělávání, ale nelze jej bezmezně považovat za dokonalou metodu rekonstrukce historie. Je náročný na provoz a navzdory veškeré přitažlivosti může být dost zrádný, proto by se měl aplikovat s vědomím jeho nedostatků a veskrze uvážlivě. Rozhodně ale může sloužit jako poutavý prvek obohacující dosavadní styl prezentace.

Další oblastí, která pomáhá přiblížit muzea lidem, je dobrovolnictví. To je u nás rovněž dlouho známé a v současnosti již etablované. Přesto máme vůči jiným zemím stále značné rezervy. Jako vzorový příklad si dovoluji vybrat Velkou Británii, kde je dobrovolnictví tak samozřejmou součástí společnosti, že se nad ním už málokdo pozastavuje. Nutno říci, že zde funguje nejen díky zájmu jednotlivců, ale také díky otevřenosti a snaze institucí, které si dobrovolníky cení a pečují o ně.

Především díky přívětivosti, s jakou je Velká Británie otevřená dobrovolníkům z ciziny, jsem mohla absolvovat stáže ve dvou zdejších muzeích v přírodě. Jako dobrovolník jsem nastoupila nejprve na tři týdny do Weald and Downland Open Air Museum¹³ na jihu Anglie. Později jsem působila tři měsíce v již zmiňovaném muzeu v Beaish. Oba pobyty mi potvrdily, že dobrovolnictví je v těchto muzeích v přírodě bráno jako skvělá příležitost obohatit jak lidi, tak samotná muzea.



Weald and Downland Open Air Museum. Na přehlídce hospodářských zvířat (agricultural show) jsou k vidění vzácná britská plemena ovcí, skotu a prasat, 2009, foto S. Faberová

Muzeum v přírodě poskytuje prostor pro lidi se zájmem o historii a kulturu. Ti si mohou v muzeu „hrát“ na staré časy, věnovat se tématu či oblasti, která je pro ně nejbližší, získávají přitom nové znalosti a dovednosti a zároveň předávají ty své dál. Na oplátku tito lidé muzeu pomáhají budovat dobré jméno a slouží jako vydatná pomoc při pořádání různých akcí i během každodenního provozu.

V Beamish se v expozici vyskytují jak placení zaměstnanci, tzv. *demonstrators*, tak také dobrovolníci, všichni v dobových kostýmech a provádějící rozličné činnosti. Dobrovolníky bývají důchodci, ale také mladí lidé (často studenti) nebo místní občané, kteří mají čas jednou týdně zajít do muzea, kde si aktivně odpočinou, pobaví se s návštěvníky z různých koutů země i ze zahraničí, stráví čas s dětmi ve viktoriánské škole nebo při kreativních workshopech. Muzeum jim na oplátku poskytuje benefity – vstup pro rodinné příslušníky se slevou či zcela zdarma, společenské akce jen pro ně, možnost nahlédnout do zákulisí fungování muzea, neformální kolektiv a především dobrý pocit ze smysluplné činnosti v malebném prostředí.

Beamish je vůbec v mnoha ohledech skvělým příkladem zapojování veřejnosti a budování vztahu k místní historii. Má bohatou nabídku vzdělávacích programů a řemeslných kurzů, působí jako centrum pro chov lokálních a původních plemen hospodářských zvířat. Speciální aktivity věnuje také starším lidem, kteří trpí Alzheimerovou chorobou.

Toto žijící muzeum má samozřejmě i své nedostatky. Jedním z nich je poměrně silný tlak komercializace. S rostoucí návštěvností šla ruka v ruce rostoucí nabídka služeb a produktů. A aby návštěvnost záhy neklesla, tak se jejich nabídka nadále rozšiřuje. Jako úsměvný lze uvést příklad, kdy na zahájení vánoční sezóny, počátkem listopadu, do muzea přiletěl Santa Claus

na helikoptéře. Nebo také velmi oblíbený Halloween, kvůli kterému se po areálu muzea rozmístí odpudivé hmoty a výjevy a demonstrátoři si večer oblékají strašidelné kostýmy. Beamish tedy není ideální, ale rozhodně je v mnoha oblastech velmi inspirativní.

ZÁVĚR

Podle Stena Rentzhoga¹⁴ mají muzea v přírodě mnohem větší potenciál, než si lidé uvědomují. Tento badatel má na mysli zejména oblast kulturní a sociální politiky. Muzea v přírodě by podle něj mohla mít jednoznačně silnější roli v debatách o kultuře a také při komunitním plánování. V tomto by mohla působit obdobně jako ekomuzea, která ovlivňují život za svými imaginárními zdmi.

Možností, jak osvěžit muzea v přírodě, je mnoho, i když ne všechny jsou lehce aplikovatelné. Lze angažovat místní obyvatele a také turisty do chodu muzea, nabízet vzdělávací kurzy a workshopy pro mladé lidi i důchodce (nejen pro děti), přijímat dobrovolníky, využívat objekty k jejich původním účelům (mletí, kování, vaření, učení), pěstovat původní dřeviny a plodiny, chovat původní plemena hospodářských zvířat, rozbíhat projekty na zapojování sociálně slabších nebo handicapovaných a mnohé další.

Výzev a inspirací pro dnešní muzea v přírodě je poměrně dost. V příspěvku byly zmíněny jen některé, přičemž všechny tyto příklady (ekomuzea, *living history*, dobrovolnictví, ale i současné módní trendy orientované na retro a *vintage*) mají svá pozitiva stejně jako negativa a vyžadují kritický přístup. Rozhodně nejsou samospasitelné, ale při správném uchopení mohou muzeum oživit a učinit jej přístupnějším pro lidi místní i přespolní. Vždyť to je také jedno z poslání muzeí – pracovat pro osvětu a veřejné blaho.

POZNÁMKY

¹ FABEROVÁ, Simona. *Ekomuzea a alternativní instituce muzejního typu pohledem etnologa*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická.

² DOLÁK, Jan. Nová muzeologie a ekomuzeologie. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*. 2004, 12(1), 11–16.

³ DAVIS, Peter. *Ecomuseums: A sense of place*. London: Continuum, 2011, 17.

⁴ DOLÁK, Jan. Nová muzeologie a ekomuzeologie. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*. 2004, 12(1), 12.

⁵ Muzeum sousedství je příkladem lokálního muzea, které se vztahuje k jasně danému městskému okruhu a jeho obyvatelstvu. Jeho stěžejní význam spočívá v podpoření procesu identifikace lidí skrze poznání historie, kulturních tradic a současné životní situace obyvatel dané městské čtvrti. Tato muzea se zaměřují z velké většiny na rozvoj vzdělávání a podporu veřejného kulturního života menšin. Nejznámějším příkladem tohoto typu muzea je americké The Anacostia Community Museum, založené v roce 1967 ve Washingtonu. Spravování a plánování rozvoje tohoto muzea dostali do rukou přímo afro-američtí obyvatelé čtvrti, jimž jako poradci poslouchali experti a vysokoškolští studenti. Muzeum jednak pracuje se sbírkami a pořádá výstavy, ale také umělecké a řemeslné dílny, spravuje knihovnu, archiv, disponuje prostory pro tanec, divadlo či film. Slouží tedy jako místo pro bohatý společenský a komunitní život zdejších obyvatel.

⁶ V 70. letech, v čase formování ekomuzejnictví, se živě rozvíjel zájem o ekologii a environmentalistiku. Termín ekomuzeum tedy odpovídal atmosféře dané doby. Sám Hugues de Varine, autor pojmu ekomuzeum, prohlásil, že termín ekomuzeum se ve Francii stal tak rozšířeným, že nyní představuje naprosto rozdílné projevy, jako např. vesnickou výstavku pohlednic, muzeum v přírodě, či velké muzeum komunity. Proto také tvrdil, že by se tento pojem raději neměl používat, protože způsobuje jen více nedorozumění.

DAVIS, Peter. *Ecomuseums: A sense of place*. London: Continuum, 2011, 78.

⁷ DOLÁK, Jan. Nová muzeologie a ekomuzeologie. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*. 2004, 12(1), 13.

⁸ Tamtéž.

⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Úvod do studia muzeologie. Určeno pro posluchače International Summer School of Museology - ISSOM. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 17.

¹⁰ V tomto se jeví jako příznačná móda hipsterství, která kromě jiného zdůrazňuje zájem o staré věci.

¹¹ Beamish – The Living Museum of the North se nachází v severovýchodní části Anglie nedaleko města Newcastle upon Tyne. Otevřeno bylo v roce 1972 jako vůbec první regionální muzeum v přírodě v Anglii. Rozkládá se na sto dvacet hektarech luk, pastvin, polí a lesů a v současnosti jej navštěvuje přes tři sta tisíc návštěvníků ročně. Jeho historické rozpětí sahá od georgiánské až po edwardiánskou éru. Oblast, kterou muzeum zahrnuje, byla v první polovině 20. století proslavená těžbou uhlí a zpracováním kovů. Po uzavření dolů však těžba ustala a s ní se vytratily i charakteristické prvky kultury horníků a dělníků. Beamish vzniklo kolem uzavřené důlní stoly, ke které byly přeneseny těžební věž a další stavby sloužící ke zpracování a skladování uhlí. Na to následovaly transfery domů do expozic městečka a hornické vesnice, stavba železnice a přenos nádraží. První sbírky vznikly z darů místních obyvatel. V pozdější etapě byly do muzea zahrnuty dva komplexy nacházející se na okrajích areálu – venkovské sídlo Pockerley Manor, jehož nejstarší část se datuje do počátku 15. století, a viktoriánská farma Home Farm, které jsou jedinými objekty in situ v muzeu.

¹² DAVIS, Peter. *Ecomuseums: A sense of place*. London: Continuum, 2011, 12.

¹³ Weald and Downland Open Air Museum leží při vesnici Singleton u Chichestru na jihu Anglie. Tvoří jej padesát budov, z velké části transferů.

Zaměřuje se na období od středověku po počátek 20. století. Snad nejvýznamnější zdejší budovou je hrázdný panský dům Bayleaf z počátku 15. století. V muzeu se nachází kuchyně z časů Tudorovců, ve které se pravidelně připravují jídla na otevřeném ohni, dále také vodní mlýn, který slouží k mletí obilí. Čerstvě namletou mouku, ale také sušenky z ní, si mohou návštěvníci koupit přímo ve mlýně. Muzeum jednou ročně hostí velkou Agricultural Show – přehlídku vzácných anglických plemen různých druhů hospodářských zvířat. Muzeum nabízí řadu workshopů a vzdělávacích programů pro děti i dospělé (nejen obvyklé řemeslné kurzy, ale také rozmanité kurzy se zaměřením na lidové stavitelství). Toto muzeum je také otevřené dobrovolníkům, kteří tu pracují spolu s řadovými zaměstnanci.

¹⁴ RENTZHOG, Sten. *Open Air Museums: the history and future of visionary idea*. [Stockholm]: Carlssons, 2007, 1.

LITERATURA A PRAMENY

BUZEK, Ladislav a LANGER, Jiří, ed. *Valašské muzeum. Oživené chalupy a lidé*. Ostrava: Profil, 1975.

CZAJKOWSKI, Jerzy. Živé muzeum? In: *Museum vivum I. Konference muzeí v přírodě 28.–30. 9. 1983*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1985, 15–24.

DAVIS, Peter. *Ecomuseums: A sense of place*. London: Continuum, 2011. ISBN 978-1847062574.

DOLÁK, Jan, ed. *Muzeologie na začátku 3. tisíciletí: sborník z mezinárodního semináře Teorie a praxe 2008*. Brno: Technické muzeum, 2009. ISBN 978-80-86413-61-7.

DOLÁK, Jan. Nová muzeologie a ekomuzeologie. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky*. 2004, 12(1), 11–16. ISSN 1213-2152.

DRÁPALA, Daniel. K poslání muzeí v přírodě při prezentaci tradiční lidové kultury. In: *Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2006, 7–13. ISSN 1803-1358.

FABEROVÁ, Simona. *Ekomuzea a alternativní instituce muzejního typu pohledem etnologa*. Brno, 2012. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická.

HAVLŮJOVÁ, Hana. Na pomoc památkám i životu. O ekomuzeích (nejen) s Petrem Davisem. *Veronica*. 2011, 25(4), 6. ISSN 1213-0699.

JANČÁŘ, Josef. Proměny prezentace lidové kultury v národopisných muzeích v přírodě. In: *Museum vivum. Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2006, 15–20. ISSN 1803-1358.

LANGER, Jiří. *Evropská muzea v přírodě. Atlas památek*. Praha: Baset, 2004. ISBN 80-7340-069-3.

LANGER, Jiří a SOUČEK, Jan. Aktivizační programy muzeí v přírodě. *Národopisné aktuality*. 1986, 23(2), 73–81. ISSN 0323-2441.

RENTZHOG, Sten. *Open Air Museums: the history and future of visionary idea*. [Stockholm]: Carlssons, 2007. ISBN 9789179482084.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Úvod do studia muzeologie. Určeno pro posluchače International *Summer School of Museology – ISSOM*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-0703-6.

SUMMARY

PŘIDAT NADPIS: POSSIBLE INSPIRATIONS FOR OPEN-AIR MUSEUMS

Around fifty years ago, museology was searching for its main purposes and aims. The situation might be similar today, although since that time museums have improved a lot and these cultural institutions in the Czech Republic have already reached quite high standard. Even though that open-air museums are more living and more people-orientated than other types of museums, there are still things and topics to invent and improve. The aim of this article is to highlight some of inspirations and challenges, which might be important and beneficial for open-air museums. The main examples are related mostly to ecomuseums, living history and volunteering.

Key words

open-air museum – new museology – ecomuseum – living history – volunteering.



PRACOVNÍ SEMINÁŘ O POSLÁNÍ A FUNKCI METODICKÉHO CENTRA MUZEÍ V PŘÍRODĚ DNE 13. KVĚTNA 2013 V HLINSKU

Radek Bryol

Dne 13. května 2013 proběhl v Hlinsku seminář *O poslání a funkci metodického centra muzeí v přírodě*, pořádaný hostícím Souborem lidových staveb Vysočina, Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (dále VMP) a Českým svazem muzeí v přírodě o. s. Setkání se zúčastnily více než tři desítky zástupců muzeí v přírodě v ČR, pracovníků památkové péče i Ministerstva kultury ČR. Dům č. 178 v památkové rezervaci Betlém poskytl účastníkům příjemné komorní prostředí k jednání.

Hlavním důvodem setkání byla debata o potřebách a očekávání muzeí od Metodického centra pro muzea v přírodě (dále MC), které se koncipovalo ve spolupráci Ministerstva kultury a VMP. Vznik metodických center je jedním z cílů Ministerstva kultury ČR. V rámci muzejní sítě funguje již 7 center, která mají ovlivňovat dění ve svých oborových zaměřeních. MC pro muzea v přírodě mělo být koncipováno na základě kvalifikované diskuse a zmapování situace v paměťových institucích, aby bylo možné identifikovat jejich potřeby a realizovat činnost MC tak, aby bylo přínosnou a životaschopnou institucí.

Jednání bylo členěno do čtyř tematických bloků. V 1. části *Retrospektiva, pohled za hranice* se představili 3 významní tvůrci československých muzeí v přírodě. PhDr. Jiří Langer, CSc. ve svém úvodním referátu připomenul počátky rozsáhlejšího budování muzeí v přírodě v Československu ve 2. polovině 20. století v souvislosti s legislativními a metodickými východisky a jejich proměnou, formuloval také význam metodické činnosti pro muzea v přírodě v minulosti i současné potřeby. Luděk Štěpán a PhDr. František Ledvinka ve svých referátech ocenili komplexní metodickou činnost provozovanou VMP při vzniku Souboru lidové architektury Zubrnice, Souboru lidových staveb Vysočina a rovněž pro současnost označili metodickou pomoc směřovanou především k začínajícím expozicím v přírodě za nutnou k eliminaci problémů různ-

ného charakteru. PhDr. Iveta Zuskinová se ve své zprávě zaměřila na spektrum problémů spjatých s muzei v přírodě na Slovensku.

2. blok *Potřeby a cíle* uvedl PhDr. Daniel Drápala, Ph.D. úvahou z pozice České národopisné společnosti. Zabýval se především potřebností a vztahem nabídky s poptávkou po činnosti MC. Ředitel VMP Ing. Jindřich Ondruš následně uvedl možnosti a východiska pro zřízení MC. Metodická činnost je ve VMP prováděna latentně, pro širší účinek je nutno ji institucionalizovat. Náměstci VMP Mgr. Radoslav Vlk, Ph.D. a Ing. Milan Gesierich se ve svých příspěvcích zamýšleli nad legislativními problémy činnosti muzeí v přírodě především ve vztahu k péči o objekty lidového stavitelství a také v souvislosti se specifickým provozem sbírkových předmětů evidovaných v Centrální evidenci sbírek.

Následný blok *Aktuální potřeby a problémy muzeí v přírodě* navazoval v příspěvcích PhDr. Lubomíra Procházky, CSc. a PhDr. Ilony Vojancové konkrétními příklady provozu muzeí v přírodě a možnostmi jejich zlepšování formou metodické spolupráce. Byla zdůrazněna nutnost definovat postavení muzea v přírodě v rámci současné legislativy a vztah k dalším institucím.

Mnohé další praktické zkušenosti a podněty ke společnému řešení zazněly v referátech zástupců moravských muzeí v přírodě Mgr. Markéty Müllerové, Mgr. Martina Novotného, Ph.D. a Mgr. Martina Šimši. Autoři nastínili především nutnost snahy o pravdivou prezentaci materiální i nemotné lidové kultury v muzeích v přírodě, která může být založena na aplikovaném výzkumu. Muzejníci jmenovali rovněž související provozní nepřijemnosti. Na důleži-



Účastníci semináře při referátu Martina Novotného, 2013, fotoarchiv SLS Vysočina

tý problém upozornil PhDr. Jan Blahůšek, Ph.D., když poukázal na úskalí dotačních programů pro možnost budování muzeí v přírodě.

V posledním diskusním bloku s definováním závěrů byly vedením VMP předloženy základní teze činnosti MC aktualizované na základě referovaných příspěvků k připomínkování přítomným. Ze společné diskuse vzešla potřeba Metodického centra pro muzea v přírodě, ne jako jednostranně nadřazené instituce, ale především jako platformy pro informovanost o dění v muzeích v přírodě a prostředku ke konání společných aktivit vzdělávacího charakteru. Jako jeden z výchozích úkolů jeho činnosti byla uvedena aktualizace stávající metodické příručky.¹ Zúčastnění zástupci Ministerstva kultury zdůraznili význam dokumentačních a prezentačních specifíků muzeí v přírodě a podotkli, že ke zkvalitňování činnosti muzeí v přírodě v ČR je nutná rozsáhlejší diskuze v širším spektru expozic v přírodě, než je zastoupeno na konaném semináři. Dokladováno bylo, že muzeím v přírodě chybí budování kvalitních zpětných vazeb od návštěvníků i dlouhodobá evidence kvantitativních ukazatelů činnosti muzeí v přírodě.

Poděkování patří všem zúčastněným za referované příspěvky, aktivní účast v diskuzi a definování významných problémů činnosti muzeí v přírodě a zájem o jejich řešení.

Děk patří rovněž PhDr. Iloně Vojancové, ředitelce Souboru lidových staveb Vysočina v Hlinsku a jejím spolupracovníkům za organizační zajištění setkání.

POZNÁMKY

¹ LANGER, Jiří. ed. *Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981.



METODIKA MUZEÍ V PŘÍRODĚ

Jiří Langer

Je to už 38 let, v mém případě 53 let, kdy společně procházíme trnitou cestou budování muzeí v přírodě v České a Slovenské republice. Vše se začínalo konferencí o záchraně lidové architektury v Československu, konané roku 1958 v Rožnově p. R. Bylo to právě po schválení Zákona o muzeích a galeriích a Zákona o památkové péči. S návrhy obou zákonů jsem se seznámil už před tím, byly předmětem výuky muzeologické orientace při studiu historie na FF UK. Již od začátků praxe dominovaly zásady památkové péče o jednotlivé stavby před muzejní koncepcí zkoumání všech dokladů o způsobu života v minulosti. To se ukázalo již na rožnovské konferenci, která rozhodla o přenášení staveb na muzejní pozemek jako o formě jejich záchrany s tím, že v budoucnosti budou přeneseny do tzv. československého skansenu. Jednalo se o objekty, které nelze uchovat na původním místě. Takové odkladiště začalo vznikat nejen v Rožnově, ale i v Kouřimi, kde byla pro ně skutečně vytvářena zastavovací studie (dr. Nováková a arch. Kuba). Ta na necelých 2 ha višňovky řadila obydlí z různých regionů (podle jakési typologie) do řad vedle sebe, takže se např. dostal do společného dvora tzv. dům hanácký se sudetským a podobné nesmysly. Nelze pominout, že v pražských centrálních řídicích orgánech v 60. letech rostla prestižní nedůvěra mezi muzejníky a památkáři.

Jiná situace se vytvořila na Slovensku, kde kromě vleklých příprav ústředního muzea v přírodě v Martině památková péče hledala záchranu lidové architektury v budování regionálních muzeí v přírodě. Zcela náhodou k tomu vedla specializace architektů působících v centrálních a krajských ústavech a střediscích památkové péče, protože vyšli ze studia urbanismu. Vnímali stavby jako součást sídelní krajiny a věděli, že ochrana na původním místě je nouzové provizorium, protože se rychle mění jejich nejbližší okolí. Na Slovensku ale byla jiná prestižní averze. Památkáři i muzejníci se chovali nevlídně vůči představitelům galerií, které byly zřizovány administrativní

cestou a jejich základní fondy se převáděly ze sbírek muzeí. Byl jsem od roku 1965 ředitelem Oravské galérie, která tehdy vznikla se specializací na neslohové vrstvy umění a sama získávala vlastní sbírkové fondy. Současně jsem úzce spolupracoval s tehdejšími Krajským památkovým střediskem v Banské Bystrici a budoval Muzeum oravskej dediny.

Zcela náhodou jsem se roku 1967 poprvé dostal do Rumunska a kromě jiného se seznámil s urbanistickou studií arch. Paula Niedermaiera na muzeum v přírodě v Sibiu. Spojoval stavby s prvky krajiny a rekonstruoval některá vesnická sídelní prostředí. Niedermaier mi současně ukázal v terénu některé své předlohy, v podstatě prameny jeho badatelské práce pro vytvoření urbanismu muzea. Nevytvářel

tedy studii u zeleného stolu jako estetický výkres pohledu na muzeum z vrtulníku, jak bylo zvykem u nás. Pro první investiční záměr oravského muzea v přírodě jsem měl dostatek výzkumných podkladů z 50. let už v roce 1960, ale až pozdější sibijský příklad mne navedl na nepoměrně větší množství funkčních aspektů, které je třeba akceptovat pro rekonstrukci sídelního prostředí, a banskobystričtí památkáři jako investoři mne přizvali k podobné studii.

V 60. letech vznikly koncepce tří muzeí v přírodě v ČR (Rožnov, Vysočina, Třebíč) a 5 ve SR (Banská Štiavnica, Martin, Bardejovské kúpele, Nitra, Zuberec), v 70. letech se rozestavěné areály muzeí otvíraly návštěvníkům a zakládala se muzea další. Tehdy se ještě nikdo nezamýšlel nad rozpory mezi urbanismem muzeí a stavebním



Transfer Mališova domu z Lužné č. 28 do Valašského muzea, 1964, foto V. Bulawová, fotoarchiv VMP

zákonem, přenesené objekty byly vnímány jako záležitost zodpovědnosti muzeí. Po odborné etnografické stránce bylo velkou pomocí zřízení subkomise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení v roce 1964 jako součásti Mezinárodní komise pro výzkum lidové kultury Karpat. Osobnost prof. Václava Frolce od počátku otevřela činnost československé sekce komise všem zájemcům včetně studentů etnografie, a to bez ohledu na vymezení Karpat a právní kompetence akademií věd zodpovídajících za činnost komise. Výsledkem bylo velké množství dokumentačního terénního materiálu, který mnohde vedl k výběru objektů pro muzea v přírodě. Nejdůležitější bylo, že se z výzkumníků začala vytvářet skupina přátel, kteří usilovali o budování muzeí v přírodě.

Když takový případ uviděl nějaký sedlák, kritizoval hospodáře, že je lenivý nedbalec, když si poškozený trám nevymění. Také vznikaly problémy se získáním povolení nadřazených pro přenesení stavby do muzea. V Rožnově to byly dva případy objektů vybraných již při první památkářské koncepci Valašského muzea, ale okresní inspektor kultury tomu zabránil opíraje se o příslušné směrnice. Jednu z těch staveb jsme postavili v kopii, ale obě na původním místě brzy zcela zanikly. Všechny podobné problémy nás vedly k využití organizační základny karpatské komise pro založení *pracovní skupiny pro muzea v přírodě*. Ta se scházela na každoročních seminářích (uskutečňovaly se na různých místech) řešících jednotlivé stránky činnosti muzeí v přírodě a postupně vytvářela základy pro metodiku, počínaje jednotným pojmoslovím. Byla to metodická a teoretická východiska pro výstavbu muzeí v přírodě, dále postavení muzeí v přírodě v rámci tehdejšího právního řádu cestou výkladu obecně formulovaných zákonných zaklínadel. Důležitou součástí této metodiky byly zásady pro správu sbírek, mezi které patřily jak předměty, tak objekty a biologické prvky. Dále se upřesnily pojmy kopií a vědeckých rekonstrukcí expozičních objektů a také zásady pro koncipování expozice jako modelu obecného, teoretického a expozičního. Mezi konečnými zásadami bylo vytváření informačních systémů a sítě muzeí v přírodě. Vše bylo postupně publikováno ve strážnických Národopisných aktualitách, výslednou vytištěnou podobu v roce 1980 jsme po schválení oběma ministerstvy rozeslali do všech KNV a od té doby inspektoři kultury postupovali podle nich a kolegové se mohli těmito zásadami ohánět při všech administrativních kolicích.

Prahli jsme po informacích ze zahraničních muzeí v přírodě. V 60. a 70. letech jsme se dostávali jen do Polska a výjimečně někteří z nás se vydávali vlakem nebo i autem na dovolené do rumunských hor, kde vznikala muzea v přírodě z tak histo-

Na začátku 70. let se situace změnila tím, že normalizace mimo jiné znamenala zpřísnění právního řádu a sledování dodržování zákonů. Inspektoři pro kulturu ONV a KNV začali kontrolovat také dodržování směrnic ministerstev kultury obou republik, které upřesňovaly pravidla pro výkon obou zmiňovaných zákonů. Tím začínaly vynikat rozpory mezi oběma zákony. Uvedu starší příklad nesouladu, který z takových stanovisek vyplýval. Již v 60. letech byl do rožnovského muzea přenesen unikátní dům z Lužné, který měl srub z netesaných trámů vysoký 3 m, protože ho stavěli ještě podle středověké tradice dýmných jizeb. Ta při nepoužívání rybinovitého nárožního spojení jistila tektoniku přesahem konců závěrového trámu oken. Jenže hospodář si ve 20. století okna zvětšil, a tím závěru přežezal. Památkářská zásada původnosti velela nic neměnit na stavbě nalezené v terénu, takže se v muzeu dodnes nachází (nepůvodní) technický nesmysl, nad kterým vesničtí tesaři krouť hlavou. Stejně tak reagovali na památkářskou zásadu: chránit původnost hmoty před původností architektury. Bylo to období, kdy se hnilobou narušené trámy plombovaly dřevem z údajně stejně starých trámů (propagovala to tzv. sanocká restaurátorská škola).

ricky a hospodářsky hodnotných staveb a sídelních prostředí, jaká u nás už dávno zanikla. Říkávali jsme, že reálný rumunský venkov je jedním velkým muzeem v přírodě. Ale Poláci (především v Sanoku) pořádali i mezinárodní konference a na nich jsme se dostávali ke kontaktům např. se Švédy, Nory, Němci a Rusy. Touto cestou jsme získávali materiály o tamních muzeích. Měl jsem přátele z Dánska, kterého okouzila naše lidová kultura, od roku 1964 každoročně přijížděl a později doma zorganizoval požadavek Svazu dánsko-československého přátelství na jejich ministerstvo kultury o rožnovskou výstavu karpatské lidové kultury. To se roku 1974 podařilo, uskutečnila se na 4 místech v Dánsku, dvou místech v Norsku a jednom místě ve Finsku. Díky vstřícnosti kolegů jsme při montážích výstav také navštívili některá blízká muzea a seznámili se s jejich činností. Nejsilnější dojem na nás učinilo dánské Hjerl Hede a norský Lillehammer, a to rekonstrukcí rozsáhlé historické krajiny s několika sídly a živým hospodařením. To nás zajímalo nejvíce a také metodika práce s mládeží. Ta nespočívala v ukázkách rukodělných prací a jejich zkoušením, ale účinkováním v celodenních úlohách jak školního žáka v jednotřídce, tak v práci na hospodářství. Netušili jsme, že výstava bude mít i silný ohlas mezi tamními muzejníky a památkáři, kteří začali přijíždět také do Rožnova se zvědavostí na výsledky naší práce. Brzy se rožnovský ředitel dr. Štika dostal do Asociace evropských muzeí v přírodě, na každé konferenci referoval na stanovené téma o našich výsledcích, na dvě období se stal dokonce vicepresidentem. Od roku 1986 jsem členem i já a toto vše vrcholilo konferencí Asociace roku 1990 v Rožnově.

Kolem poloviny 70. let došlo k pověření rožnovského muzea metodickou činností pro muzea v přírodě v ČR. Nevníмали jsme metodickou činnost jako poučování jiných, naopak, mnohému jsme se od nich také naučili. Každý budovatel muzea v přírodě znal nejlépe své prostředí, jeho

stavby, způsob hospodaření a hlavně jeho kvalitní řemeslníky. Považovali jsme za základní funkci pomáhat řešit administrativní problémy vztahů k nadřízeným orgánům, přivádět kolegy na naše semináře a k tvorbě zásad, snažili jsme se šířit poznatky ze zahraničí a vytvářet možnosti širších debat o problémech budování. Právě v takových debatách se nejčastěji přicházelo na efektivní realizační cesty. Jednou z forem využívaných pro kolegy z ostatních muzeí byly naše kurzy pro vzdělávání průvodců. Přicházeli na ně kolegyně a kolegové jak z českých muzeí v přírodě, tak i ze slovenských Kysuc a Martina. Tématem byly kromě obsahového zaměření expozic z hlediska etnografického a historického také jednotlivá řemesla a schopnosti demonstrace v expozicích, práce s návštěvníkem z hlediska pedagogické psychologie. Nekonalý se jen v Rožnově, např. tkání na stavu vyučoval pan Mlynka ve Strážnici, a to od kladení osnovy po různé způsoby útku atd. Značné zkušenosti vyžadovala práce se školními skupinami. I na rožnovské programy věnované různému způsobu vyučování v minulosti se přicházeli poučit i kolegové z jiných muzeí, a to jsme si kromě jiného vypůjčovali učitele z Leskovce, kde se ještě udržela jednotřídka. Takovou práci v muzejních programech nemohl dělat ten, kdo neměl zkušenosti z vyučování na vesnických školách. Důraz jsme kladli na vnímání souvislostí mezi obsahem jednotlivých vyučovacích předmětů. Součástí rožnovské metodiky bylo také vytváření pojmosloví etnografických sbírek. Toto téma vyvolalo největší diskuse kolegů na semináři a netýkalo se to jenom muzeí v přírodě. Vedlo to ke společné dohodě a dospělo k vydání na začátku 90. let v Brně již v rámci AMG a sloužilo pro počítačové zpracování sbírek. Až ke konci roku 1969 se nám podařilo uskutečnit třídní program pro průvodce z hlediska experimentální psychologie, který nám provedli odborníci z výzkumného střediska gumáren v Otrokovicích. Po delším důvěrném seznámení účastníků se v expozici sehrávaly extrémní situace kontaktu



NÁRODOPISNÁ MUZEA V PŘÍRODĚ

LANGER, Jiří. ed. Národopisná muzea v přírodě, Teoretická a metodická východiska k realizaci, Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981.

s návštěvníkem a různé možnosti reakcí na ně, situace, jaké rožnovské průvodkyně velmi dobře znaly. Vše se nahrávalo a další den vyhodnocovalo samými průvodkyněmi v debatě řízené psychologem.

Po roce 1990 se začínaly vytvářet nové řídicí struktury a nový zákon o muzejnictví. Byl jsem členem legislativní komise AMG, která připravovala podklady. V komisi jsem prosadil zásady muzeí v přírodě odlišné od běžných muzejních forem a byly vřazeny do podkladů. Tato činnost byla zcela zbytečná, protože legislativci určili nejobecnější termín pro předmět výzkumné a tezaurační činnosti muzeí a tím se překvapivě stalo slovo „věc“. Dostalo se nám vysvětlení, že věcí je i stavba. A od té doby jsem se nedozvěděl nic o nějakých směrnících, které by specifikovaly rozdíly mezi sbírkovými předměty a objekty muzeí v přírodě. Pokud výklad zákona o muzeích nebude mít směrnici, která by vyjádřila

rozdíl mezi expozičním objektem muzeí v přírodě posuzovaným podle muzejního zákona a stavbou posuzovanou podle stavebního zákona, nemohou se naše muzea v přírodě dále rozvíjet. Brání tomu prosté požární vzdálenosti mezi roubenými stavbami každého dvora, a to zejména v soustředěné zástavbě, jaká je základním článkem mnoha muzeí v přírodě. Uvedený problém považuji za nejzávažnější pro metodickou práci na úseku muzeí v přírodě v současné době. Expoziční objekt muzea v přírodě podle současné legislativy by měl být autonomním pojmem, který nesmí být ani památkou a ani stavbou (ve smyslu zákonů o památkách a stavebnictví), musí preferovat tezauraci tzv. původní architektury a nikoliv hmoty a jeho expoziční hodnoty musí posuzovat odborníci ve specializaci historické etnografie. Jinou stránkou činnosti muzea v přírodě je také technické zajištění, aby specifikované společenské hodnoty v rámci celé expozice muzea v přírodě dokázaly přežít v dalších generacích.

Dalším zásadním problémem je takový grantový systém, který znemožňuje zadávání výběru projektantů a někdy i dodavatelů muzeím v přírodě s příslušným dozorem jejich odborníků, a to nejen stavařů, ale všech odborných profesí, především etnografů. Nedocházelo by k takovým blamážím, jakou byla akce norských grantů pro Valašské muzeum v přírodě, která České republice přivodila mezinárodní ostudu.

Metodická činnost se v minulosti soustředila na nejbolestivější problémy, které nejvíce brzdily a ničily odbornost naší práce. Bez konkrétní potřeby ji nelze dopředu teoreticky vymezovat, nedovedu si představit například zaměstnání metodika pro muzea v přírodě. To by vedlo zase ke škodlivému centralistickému dirigování, kdy se určitými zásadami omlouvá nedostatečná odbornost. Metodickou funkci může plnit jen odborný pracovník muzea v přírodě, který má v dané specializaci dlouholeté zkušenosti.

Mám-li dále uvažovat o nynějších potřebách, považuji za prvořadý úkol aktualizaci Zásad z roku 1980, a to za přispění všech zkušených představitelů našich muzeí v přírodě. Další rozvíjení těchto zásad nepovažuji za účelné, protože by mohlo vést k centralizačním tlakům a znesnadňovat práci v konkrétních podmínkách. To tvrdím na základě 33letých zkušeností s užíváním Zásad. Jistě bude v metodice funkční servis zaměřený na zprostředkování kontaktů se specializovanými technickými pracovišti (např. jaký jsme měli v 70. a začátkem 80. let v poradním sboru pro konzervaci) vysokých škol, ústavů památkové péče a archeologických pracovišť a zprostředkovávání praktického poradenství vzájemně mezi muzei v přírodě, protože nejen v Rožnově, ale i jinde působí zkušení znalci.

Za funkční považuji takovou metodickou činnost, která umožňuje vzájemné debaty o problémech brzdících naši práci, debaty, které vedou k nějakému konkrétnímu stanovisku deklarovanému pro úřední zpracování, a to dnes stejně jako v minulosti. Podstatné však je, že ty debaty musí vést odborníci, kteří mají vědecky podložené všechny své záměry a znají realizační cesty. Na úřednících krajských a ministerских odborů pak závisí ochota k řešení problémů, které bude metodické centrum specifikovat, nikoliv pouhý soupis důvodů, proč problém řešit nelze. Jinak by byla celá metodika k ničemu.



Výstava karpatské lidové kultury v dánském Randers, 1974, foto J. Langer, fotoarchiv VMP



MUZEA V PŘÍRODĚ A PAMÁTKOVÁ PÉČE – ÚLOHA ETNOGRAFA

Věra Kovářů

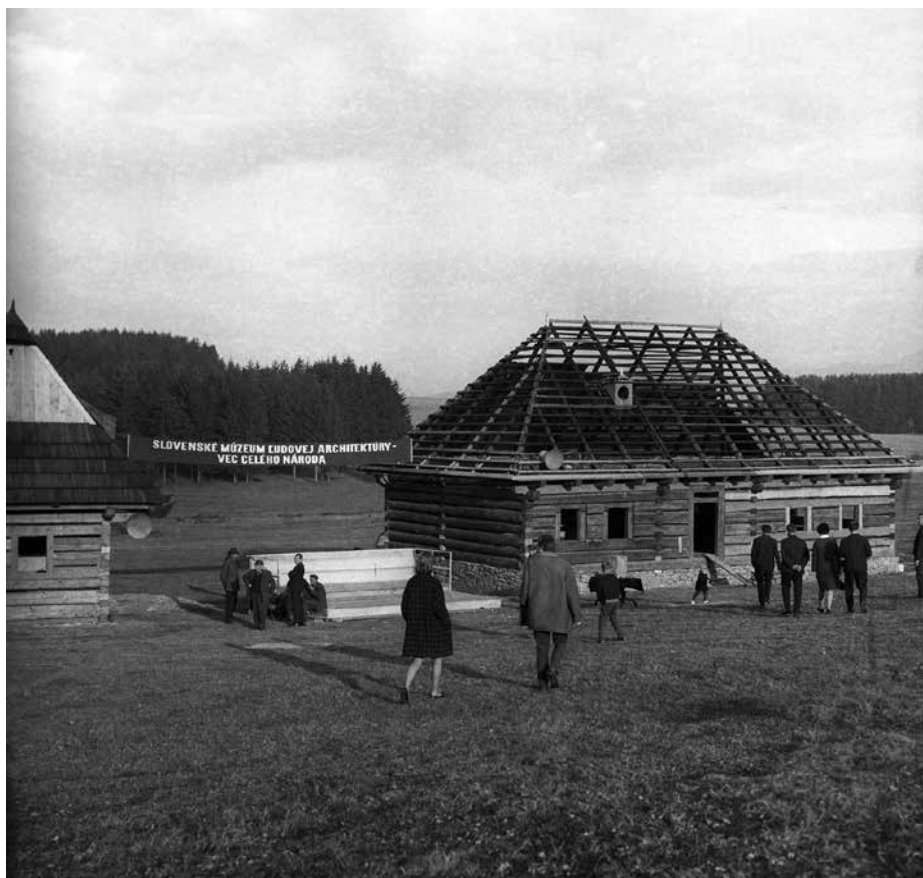
Téma spolupráce mezi památkovou péčí a muzei v přírodě jsem pojala jako osobní výpověď o dlouhodobé vlastní spolupráci a zkušenosti s pracovišti muzei v přírodě a památkovou péčí, neboť se mně jeví jako stále palčivé. Nabývá na významu zejména ve chvíli, když hovoříme o metodice a systému kvalifikovaného centra, z něhož by paprsky poznání a odborných rad byly vysílány na všechny strany. Není to téma nové, zaujalo pozornost už před léty, v době zrodu myšlenky o vybudování Muzea dědiny v Rožnově pod Radhoštěm. Muzea v přírodě i památková péče jsou živými organismy, které k sobě mají neobyčejně blízko, a to nejen předmětem svého zájmu a obsahu. Můžeme si položit otázku, není-li na překážku, když v rámci administrativních opatření a ministerských rezortů náleží pod dvě různá pracoviště (oddělení) Ministerstva kultury ČR.

Vycházím z poznatků získaných dlouholetou činností v regionálním pracovišti, to znamená v Krajském vlastivědném ústavu ve Zlíně, následně v Moravském muzeu a posléze z let věnovaných památkové péči a praktické ochraně památek lidového stavitelství. Nabytá praxe dovoluje opřít se o zkušenosti z vlastních pracovišť, ale také z projednávání a konzultací náročné problematiky v odborných poradních týmech muzei v přírodě. První pozitivní zkušenosti vychází z přístupů a jednání, která byla vedena kolem plánované výstavby valašské dědiny v muzeu v Rožnově pod Radhoštěm. Zde docházelo ke vzájemné shodě mezi tehdejšími řediteli Ing. Janem Bečákem, jeho odborným poradcem Ing. Fialou a dalšími odborníky zastupujícími státní památkovou péči, muzeum v přírodě i vrcholná etnografická pracoviště. K nim patřili reprezentanti Státního památkového ústavu PhDr. Milada Nováková s Dr. Kubou, i erudovaní etnografové, specialisté na lidovou architekturu, člen Ústavu etnografie a folkloristiky Československé akademie věd PhDr. Josef Vařeka a ředitelka Národopisného muzea v Praze PhDr. Alena Plessingerová. Jako čerstvá absolventka brněnské fakulty Jana

Evangelisty Purkyně a studijního oboru nazývaného v té době národopis a vedného profesorem Antonínem Václavíkem jsem velmi silně vnímala postoje etnografů znalých terénu. Oba, jako poradci, uplatňovali svoje názory a zkušenosti a vkládali je do vínku mimořádně rozsáhlého projektu výstavby valašské dědiny „na Stráni“ a jako takové byly jejich rady vedením muzea přijímány.

Další zkušenosti o odborné součinnosti etnografů a pracovníků památkové péče byly získány účastí v odborném grémiu Národního muzea v Martině a váží se k výstavbě Muzea dědiny. Kooperace mezi početnými specialisty z muzea, přizvanými

etnografy z Filozofické fakulty UJEP v Brně a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm i se zástupci památkové péče Slovenska i z české strany probíhala ve tvůrčím duchu. I když nebyla všechna doporučení a návrhy ze strany etnografů z moravských pracovišť jednoznačně přijata, rozvíjel se duch přátelské spolupráce Slovenského národního múzea s přizvanými experty zejména na poli památkové péče o lidovou architekturu. Tento obor byl tehdy, to je v sedmdesátých letech a ještě později, na Slovensku v počátcích a právě v muzeu v Martině a na slovenském ministerstvu kultury se formovaly snahy o ochranu a zásady péče o lidovou architekturu.



Výstavba Múzea slovenskej dediny v Martine, Slovensko, 1968, foto J. R. Bečák, fotoarchiv VMP

Soubor lidových staveb a řemesel Veselý kopec a památková rezervace Betlém v Hlinsku mne přizvaly ke spolupráci při formování záměru a realizaci již od prvních záměrů. Pojetí muzea spojovalo ochranu lidových staveb v jejich původním prostředí s přemístěnými objekty a konečně vědeckými kopiemi. I tady se snoubí památková péče s metodikou muzeí v přírodě. Je možné si vycházet vzájemně vstříc při záchraně ohroženého objektu (Herálec – přemístění památky do areálu Vysočina), ale také jistě přehmaty jsou možné, např. vykoupením nářadí z pilníkářské dílny, která je jedinečným dokladem v rezervačním souboru chráněném in situ, vykoupením pro účely muzea v přírodě. Právě na příkladu tohoto muzea uprostřed regionu s četnými památkami je nezbytná vzájemná součinnost a respektování specifických zájmů obou pracovišť a dokonalost odborného centra, řešícího případné sporné situace. Majitelé památkově chráněných nemovitostí čerpají inspiraci z postupu obnovy domů v muzeu v přírodě (Betlém) a aplikují jej na svoje vlastní soukromé objekty. Odborné poradenství etnografa v obou těchto případech je nezbytné z hlediska koncepce, materiálu a jeho použití, k upřesnění konstrukčních principů i respektování sociálních aspektů.

Poslední poznatky se vztahují k budovanému muzeu v přírodě na hoře Rochus u Uherského Hradiště. Záměr vytvoření muzea lidového stavitelství v sousedství Uherského Hradiště má svoji poměrně dlouhou historii spojenou s významnými osobnostmi české etnografie, s prof. PhDr. Václavíkem a PhDr. Josefem Jančářem i jejich spolupracovníky. Úvahy, názory a náměty těchto vědeckých kapacit se teprve v posledních dvou letech dostávají ke slovu a vytváření konkrétnějších představ.

Cíl spojený s budováním muzea v přírodě na vrchu Rochus je zaměřen na dokumentaci, záchranu a prezentaci lidové architektury z Uherskohradištska. Těžištěm

jsou vesnice z území pod buchlovskými kopci a z nejbližšího okolí města protékaného řekou Moravou. Na jejích březích leží dědiny se starou kulturou slovanského rolnického obyvatelstva. Důraz při výzkumu a dokumentaci je kladen rovněž na vinařství a na drobné řemeslníky zaměstnané výrobou pro potřeby venkovánů, pro obyvatele bohatého města Uherského Hradiště i kláštera na Velehradě. Koncepce expozice je konzultována s pracovníky památkové péče a střežena týmem vybraných expertů, etnografů z muzeí v přírodě, tak, aby přinášela kvalitní návrhy a soustředila se na území, které není zastoupeno v koncepci a realizaci Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici. Tento cíl je rovněž od počátku záměru zájmem odborného týmu i představitelů města Uherské Hradiště jako garanta výstavby muzea.



METODICKÁ POMOC VALAŠSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V ZAČÁTCÍCH SOUBORU LIDOVÝCH STAVEB VYSOČINA

Luděk Štěpán

Současně s návrhem zachrany lidových staveb naší oblasti do expozice na Veselém Kopci podaným v březnu 1969 jsem si uvědomoval potřebu odborného postupu. Z terénních průzkumů jsem znal pouze charakteristiku jednotlivých druhů staveb, jejich nejhodnotnější ukázky a předpoklad jejich další existence. Chyběly mně odborné znalosti, tolik potřebné pro dobrou prezentaci, pro provoz, pro práci se sbírkovým fondem. Chyběla potřebná taktika a zkušenosti při jednání se zřizovatelem, kterým v té době byl Odbor kultury ONV v Chrudimi.

Prvním zdrojem k doplnění těchto chybějících znalostí byla účast na mezinárodním sympoziu ve Vysokých Tatrách v roce 1971 s návštěvou expozic lidového stavitelství v Bardějově a v Rožnově pod Radhoštěm. Závěr jednání se konal na zámku ve Strážnici. Od tohoto setkání se stal Soubor lidových staveb Vysočina uznávaným členem rodiny tehdy vznikajících expozic lidového stavitelství, jakými byly Přerov nad Labem, Třebíz, Krátká a nedlouho potom Kouřim, Strážnice a Zubrnice.

Pro odborný postup při výstavbě a provozu naší expozice na Veselém Kopci se však stala nepostradatelnou pomoc a spolupráce Valašského muzea v přírodě. To bylo v 70. letech minulého století pověřeno úlohou poskytovat metodickou pomoc vznikajícím expozicím lidového stavitelství u nás. Nejúčinnější pomocí bylo pozvání a účast na konzultacích, které Valašské muzeum v přírodě pořádalo ve 2. polovině 70. let přímo v Rožnově pro začínající skanzeny. Během dvou až tří-denních listopadových pobytů se projednávaly postupy při výstavbě, expozičním vybavení a prezentaci. Právě tady vznikaly nezapomenutelné zážitky, kdy mně dělal průvodce obětavý dr. Jiří Langer, který se mnou strávil tolik času, vždy až do západu slunce, na což mám nezapomenutelné vzpomínky. Vedle výstavby expozičního areálu Valašské dědiny jsem měl možnost zásluhou dalších pracovníků, jako například Mgr. Marie Brandstettrové nebo Ing.

Antonína Závady, poznat depozitáře, projekci, dílny a další technická a provozní zázemí. Domnívám se, že získané poznatky při konzultacích v Rožnově pod Radhoštěm jsme později mohli přenést jako drobnou pomoc expozici v Zubrnici, (vážíme si návštěvy zubnických, kterou dr. František Ledvinka organizoval dne 17. října 1978), nejstaršímu mlýnu ve Střední Evropě v Hoslovicích, pomoc v Ratibořicích při vědecké rekonstrukci velkého vodního mandlu nebo ve Vysokém Chlumci a jinde.

Významným přínosem byly semináře v rámci karpatské komise (Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně), skupiny pro muzea v přírodě. Ty iniciovalo Valašské muzeum v přírodě buď přímo v Rožnově nebo v jiných skanzenech. Pro Vysočinu bylo počtu a značným přínosem uskutečnění takového semináře v nedalekém Horním Bradle na Hlinecku v roce 1981. SLS Vysočina tehdy ještě neměl k dispozici dostatečné technické zázemí a prostory. Význam této akce, kterou organizoval opět dr. Jiří Langer, podtrhuje účast tří zástup-

ců etnografického úseku v Martině, Šarišského muzea Bardejovské Kúpele, Ústavu lidového umění ve Strážnici, zástupců budovaných českých skanzenů, Fakulty architektury v Bratislavě, Národního technického muzea v Praze, Technického muzea v Brně, Krajského památkového střediska v Brně a dalších. To si dovedete představit pro nás začínající drobné zařízení, co to byl pro nás za svátek a za počtu. Mimo přínos z přednesených referátů a diskuzí měl seminář také velký význam pro získání přízně okresních a krajských orgánů, které tehdy pomalu chápaly význam našeho úsilí.

Dalším přínosem Valašského muzea v přírodě je nepřetržitá účast dr. Jiřího Langra při jednáních vědecké rady či poradního sboru SLS Vysočina, kde patří k nejpřednějším odborníkům. Závěrem musím znovu Jurovi Langrovi a řediteli, panu dr. Jaroslavu Štikovi poděkovat za přátelskou pomoc, která pomohla dovést SLS Vysočina k jeho významu, potvrzeného vizitkou památkového areálu s největší návštěvností v Pardubickém kraji.



Veselý Kopec – olejna, návštěva pracovníků VMP – J. Maleňáková, L. Štěpán, J. Sedláček, 1980, foto J. Langer, fotoarchiv VMP



POSLÁNÍ A FUNKCE METODICKÉHO CENTRA MUZEÍ V PŘÍRODĚ

Stanovisko ke vzniku metodického centra z pohledu muzea zřizovaného Středočeským krajem

Lubomír Procházka

Při formulování funkce metodického centra muzeí v přírodě vycházím z předpokladu, že většinu muzeí v přírodě zřizuje MK ČR, jsou tedy řízena NPÚ – ÚPS zřízenými v příslušných krajích, a dále muzea v přírodě, která jsou pobočkami muzeí, zřizují příslušné kraje. Výjimku tvoří NMS v Třebízi zřizované městem Slaný (patří pod Vlastivědné muzeum ve Slaném). Dle mého názoru každé muzeum v přírodě je specifické svým vznikem a současným zaměřením své činnosti, současný stav vychází též částečně z jiných finančních, zvláště však technickoprovozních podmínek a ze situace daného regionu v této oblasti. Důležitý, řekl bych spíše klíčový (přirozeně především při výstavbě) je kontakt s orgány státní správy a samosprávy. I když vyhlášky a zákony platí na celém území ČR, přece je jen (dle mého názoru) rozdílný přístup představitelů daných orgánů v různých regionech (záleží na konkrétních lidech v dané funkci). Při posuzování úlohy a možností působení metodického centra vycházím ze zkušeností Muzea vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci u Sedlčan (dále jen MVS), pobočky Hornického muzea Příbram, které zřizuje Středočeský kraj, budovaného od roku 1999, i když problematiku muzeí v přírodě sleduji již od počátku 80. let 20. století, od kdy stále spolupracuji s muzei v přírodě na území ČR. Pouze připomínám, že do areálu MVS Vysoký Chlumeck byly přenášeny jen vesnické stavby, které nejsou chráněny památkovou péčí. Specifika muzeí v přírodě vidím zejména v odlišných koncepcích výstavby, zaměření expozic, případně též v budovaném sbírkovém fondu, apod., i když i v těchto kategoriích činností muzeí v přírodě v českých zemích existují shodné skutečnosti a tožné problémy. Rovněž odlišný a přitom specifický (dle daného sběrného regionu) je výběr objektů pro výstavbu (zřízení) muzea v přírodě v daném regionu, i když kritéria jsou podobná (určující je do jisté míry regionální forma lidového domu se všemi charakteristickými znaky).

Metodická činnost, respektive zřizované metodické centrum muzeí v přírodě by mělo fungovat pro všechna muzea v přírodě, zřejmě i pro muzea tohoto typu, která nejsou členy Svazu muzeí (ovšem pokud budou chtít s ČSMP spolupracovat). Pro naplnění funkce tohoto metodického centra je nezbytně nutné patřičné personální vybavení, tj. tuto funkci by měl vykonávat alespoň jeden odborně fundovaný pracovník, který v tomto typu muzeí pracuje delší dobu a má odpovídající zkušenosti a přehled o tomto typu muzeí minimálně na území ČR, případně i v sousedících střeoevropských státech (měl by mít pochopitelně odbornou i přirozenou autoritu ve svém oboru). Domnívám se, že některé dílčí náměty na činnost takto zřizovaného (či uvažovaného) metodického centra zazněly již na předešlé valné hromadě ČSMP (toto pracoviště by opravdu mělo zaštiťovat Valašské muzeum v přírodě jako největší muzeum v přírodě v ČR). Stěžejní otázku při přípravě metodického centra hraje náplň a konkrétní činnost. Centrum by mělo v prvé řadě stanovit spíše obecnější zásady budování muzeí v přírodě (v žádném případě, dle mého názoru, striktní či závazný předpis), vycházející především ze zkušeností a činnosti muzeí v přírodě zejména v posledních cca 25 letech, přirozeně s přihlédnutím ke dřívějšímu období výstavby, budování a dalšího rozvoje těchto muzeí (koncepce těchto jednotlivých zařízení, jak již bylo výše řečeno, se přirozeně liší). Centrum by rovněž mělo v určité míře zprostředkovávat informace i z výstavby evropských muzeí v přírodě. Základem centra by měla být rovněž výměna základních informací (jejich soustředění v centru – kalendář akcí, přehled krátkodobých výstav i specializovaných dlouhodobých expozic, konání odborných seminářů, konferencí, včetně soupisu odborné literatury vydané či připravované obecně k problematice muzeí v přírodě, přirozeně přehled kontaktů na muzea v přírodě v ČR i v sousedních zemích a na odborníky zabývající se touto problematikou). Na závěr mého velmi stručného vystoupení bych vyjádřil názor,

že metodické centrum by v pravém smyslu slova nemělo „radit muzeím v přírodě při výstavbě či výběru objektů pro transfer“, ale v podstatě by spíše mělo poskytnout informace vycházející z praktických zkušeností VMP, SLS Vysočina a dalších muzeí v přírodě, které nabyly při své činnosti v uplynulých cca 25 letech, kdy se přirozeně podmínky pro existenci muzeí v přírodě/skanzenů přece jen výrazně proměňovaly.



ÚNIA MÚZEÍ V PRÍRODE NA SLOVENSKU

Podiel občianskeho združenia na všestrannom rozvoji špecializovaných múzejných inštitúcií

Iveta Zuskinová

Múzeá v prírode sú špecializované múzejné zariadenia predstavujúce špecifickú formu prezentácie tradičného spôsobu života a kultúry v rekonštruovanom historickom, kultúrnom a prírodnom prostredí. Zároveň sú dokladom uchovania charakteristickej stavebnej kultúry, ľudovej architektúry, pôvodných výrobných postupov a remeselných techník. Usilujú sa o komplexnú dokumentáciu a prezentáciu človeka a jeho činností v nadväznosti na historickú krajinu. Tradičné formy spôsobu života a obživy sú v múzeu v prírode vyjadrené prostredníctvom výrobných a sociálnych vzťahov, vedeckých rekonštrukcií jednotlivých sídelných typov a ich urbanistických riešení, charakteristickým usporiadaním dvorov a interiérovom vybavení. V múzeu v prírode ide o relatívne komplexnú rekonštrukciu historického prostredia určitého kultúrneho spoločenstva vrátane prírodného prostredia a krajiny. Cieľom múzeí je čo najprírodzenejšou formou sprostredkovať návštevníkom atmosféru autentického spôsobu života predchádzajúcich generácií.

Na Slovensku je v súčasnosti desať múzejných expozícií v prírode, ktoré prezentujú pamiatky tradičnej ľudovej stavebnej kultúry, predovšetkým obytné domy, hospodárske objekty, technické stavby a ojedinele aj pamiatky stredovekej kamennej architektúry. Múzeá v prírode sú významnými múzejnými inštitúciami nielen v rámci Slovenska, ale aj v sústave európskych múzeí v prírode.

V zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry a v správe Slovenského národného múzea sú dva múzeá v prírode. Je to Múzeum slovenskej dediny v Martine, ktoré je pracoviskom Slovenského národného múzea v Martine a expozícia ľudovej architektúry Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. V riadení ministerstiev iných rezortov je Slovenské poľnohospodárske múzeum, ktoré je súčasťou Agrokomplexu Nitra pod Ministerstvom pôdohospodárstva. Ministerstvo životného prostredia má v zriaďovateľskej pôsobnosti Banské



múzeum v Banskej Štiavnici, teda aj jeho expozíciu v prírode. Najviac múzeí v prírode na Slovensku je v zriaďovateľskej pôsobnosti samosprávnych krajov a v správe regionálnych múzeí. V Žilinskom kraji je to Kysucké múzeum v Čadci s expozíciou Múzea kysuckej dediny vo Vychylovke a Liptovské múzeum v Ružomberku s Múzeom liptovskej dediny v Pribylíne. V Prešovskom kraji sú to Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni a jeho expozícia ľudovej architektúry pod Ľubovnianskym hradom, Šarišské múzeum v Bardejove s expozíciou ľudovej architektúry v Bardejovských kúpeľoch a Vihorlatské múzeum v Humennom s expozíciou ľudového staviteľstva. Múzeum oravskej dediny v Zuberici je jediným múzeom v prírode, ktorého zriaďovateľom je obec.

Pri tvorbe koncepcií a výstavbe múzeí v prírode boli pre Slovensko inšpirujúcim príkladom české múzeá, predovšetkým Valašské muzeum v přírode v Rožnově pod Radhoštěm. Práve pracovníci Valašského múzea pod vedením PhDr. Jiřího Langeru, CSc. už v roku 1979 vypracovali materiál "Zásady pro vytváření kopií a rekonstrukci expozičních objektů pro muzea v přírodě", v ktorých stanovili podmienky pre tento typ záchranu objektov ľudového staviteľstva. V rámci spoločného štátu sa budovala a prehlbovala odborná spolupráca obidvoch národov čo sa prejavovalo v aktivitách a výsledkoch viacerých odborných a vedeckých inštitúcií. V tejto súvislosti nesmierne dôležitú činnosť vyvíjala subkomisia pre ľudové staviteľstvo MKKKB a jej pracovná skupina pre múzeá v prírode, v ktorej aktívne pracovalo viac odborníkov z múzeí v prírode zo Slovenska. Problematike múzeí v prírode boli venované konferencie MUSEUM VIVUM I.- III. ktoré sa uskutočnili v rokoch 1983, 1985 a 1987 vo Valašskom múzeu v prírode v Rožnově pod Radhoštěm. Spoločenské potreby zachovania a prezentácie pamiatok ľudového staviteľstva formou špecializovaných múzeí a expozícií v prírode si vynútili riešiť zásadné problémy a metodické východiská v podmienkach obidvoch národných republík v rámci bývalej ČSSR. Za týmto účelom v období 1976–1980 v rámci štátneho plánu základného výskumu a hlavnej úlohy č. VIII-4–8, inštitúcie Slovenské národné múzeum etnografický ústav v Martine, Valašské muzeum v přírode v Rožnově pod Radhoštěm a Ústav lidového umění v Strážnici riešili tematickú úlohu pod názvom "Národopisné muzea v přírodě, výskumná a teoretická příprava podkladů pro realizaci". Jedným z hlavných výstupov z riešenia úlohy sú teoretické východiská publikované pod názvom "Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiská k realizaci" vydané v Rožnově pod Radhoštěm v roku 1981. Tento materiál, ktorý až do súčasnosti nestratil na aktuálnosti, je stále takmer jediným odborným metodickým dokumentom pre prácu

Cesta budovania múzeí v prírode na Slovensku nebola taká jednoduchá a jednoznačná, ako sa nám to v súčasnosti zdá. Spočiatku to boli len ojedinelé aktivity odborníkov a osobností spojené so záchranou vzácných objektov ľudového staviteľstva a ich prevezení do vytypovaných areálov. Až obdobie polovice dvadsiateho storočia prinieslo konkrétne výsledky v budovaní múzeí v prírode. V určitom období pamiatkové inštitúcie presadzovali záchranu objektov na mieste in situ, teda tam, kde boli postavené v pôvodnom prostredí. Takto sa podarilo zachrániť niekoľko rezervácií ľudovej architektúry, medzi ktoré patrí napríklad Vlkolínec, Podbiel, Osturňa, Ždiar, Špania dolina, Čičmany, Sebechleby, Brhlavce a ďalšie. Ako prvá na Slovensku bola sprístupnená v roku 1965 expozícia ľudovej architektúry v Bardejovských kúpeľoch a ako posledná v roku 1991 bolo sprístupnené Múzeum liptovskej dediny v Pribylíne, ktorého základný kameň bol položený ešte v roku 1972. Uvedené roky sú medzníkmi obdobia, šesťdesiatych až osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia, kedy sa na Slovensku intenzívne budovali múzeá v prírode.



Konferencie Museum Vivum II v Rožnově pod Radhoštěm, 1985, foto B. Příkrýl, fotoarchiv VMP

múzeí v prírode. Rieši nielen terminológiu a základné pojmy užívané pri výstavbe múzeí v prírode, koncepčné, organizačné a ekonomické podmienky, stanovuje konkrétne úlohy pri výstavbe a prevádzke. V rámci nich je zdôraznená potreba riešenia nielen dezinfekcie a dlhodobej konzervácie výstavby pôvodného objektu v múzeu, ale predovšetkým jeho stála stavebná údržba, čo sa v súčasnom období nie vždy dodržiava.

Po roku 1989 v rámci spoločensko ekonomických zmien došlo k zmenám aj vo financovaní kultúry, čo malo výrazný dosah aj pre múzejné inštitúcie. Medzi najzávažnejšie dôsledky patrí zastavenie budovania múzeí v prírode, následkom čoho vo viacerých expozíciách zostali nedostavané objekty, nevybudované celé areály a vytvorila sa aj aktuálna potreba finančných prostriedkov na údržbu už postavených stavieb. Upozorniť zriaďovateľov múzeí na vzniknuté problémy sa podujala pracovná skupina pre múzeá v prírode subkomisie pre ľudové staviteľstvo a sídla

československej sekcie Medzinárodnej komisie pre výskum Karpát a Balkánu. Na pracovnom stretnutí v dňoch 5.–7. marca 1991 v Čadci, sa členovia zaoberali aktuálnym stavom a postavením múzeí prírode na Slovensku. Konštatovali, že je potrebné reagovať na vzniknutú situáciu po roku 1989, ktorá znemožňuje realizáciu rozpracovaných dlhodobých projektov vo výstavbe a dostavbe múzeí v prírode a zároveň ohrozuje zachovanie významných dokladov kultúrneho dedičstva sústreďeného pri múzeách v prírode. Účastníci navrhli založiť pracovnú komisiu pre prácu múzeí v prírode, ktorá bola aj oficiálne založená na stretnutí v Múzeu lipťovskej dediny v Pribyline dňa 23. septembra 1991. Komisia pre prácu múzeí v prírode si od začiatku pre svoju prácu stanovila niekoľko cieľov, medzi ktoré patrili napríklad: vytvoriť pomienky na stretnutia odborných pracovníkov z múzeí v prírode, pomenovať profesionálne záujmy a ciele, vytvoriť platformu na výmenu odborných informácií a riešenie odborných metodologických otázok, iniciovať a koordinovať

spoluprácu slovenských múzeí s partnerskými múzeami zahraničí a ďalšie. Komisia pracovala určité obdobie pri Zväze múzeí na Slovensku, kde však nebol dostatočný priestor pre aktívnu samostatnú činnosť predovšetkým z ekonomickej stránky. Pozitívne skúsenosti a príklady z práce neziskových organizácií v tom období, priviedli členov komisie k myšlienke vytvorenia občianskeho združenia Únie múzeí v prírode na Slovensku so sídlom v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline, ktoré bolo zaregistrované Ministerstvom vnútra SR ešte v roku 2000.

Aktivita členských múzeí Únie, ale predovšetkým práca samotných múzejníkov v krátkom čase priniesla vo viacerých oblastiach nadpriemerné výsledky. Bola to predovšetkým práca spojená s propagáciou a popularizáciou múzeí v prírode ako špecifických inštitúcií s jedinečnou expozíciou a programovou ponukou. Prostredníctvom rôznych prezentačných podujatí, najmä domácich aj zahraničných výstav cestovného ruchu sa postupne podarilo informovať verejnosť o ponuke múzeí v prírode a tým zvýšiť aj ich návštevnosť. Múzeá v prírode sa po hradoch a zámkoch stali najnavštevovanejšími expozíciami. Tomuto cieľu významne pomohla skutočnosť, že Únia od roku 2000 začala vydávať celoročné programové kalendáre všetkých múzeí v prírode v anglickom a slovenskom jazyku, kde bola zverejnená ich kompletná programová a expozíčná ponuka.

V múzeách v prírode sa od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia začali konať aktivizačno prezentačné podujatia so zámerom skvalitniť a ozvláštniť expozíciou ponuku pre návštevníka, doplniť ju zaujímavými zážitkami, aby mal dôvod opakovať sa do múzea vrátiť. Prvé podujatia boli oživenými expozíciami, ukážkami remeselných a domáckych prác, obohatené prezentáciou výročného a obradového zvykoslovía, scénických vystúpení a pod.

Postupne si jednotlivé múzeá vytvorili programové podujatia charakteristické pre ich špecializáciu a expozíciou koncepciu, čím sa stali jedinečnými a vyhľadávanými. Pri príprave podujatí okrem podpory a záujmu verejnosti si múzeá našli vo svojom okolí spoluorganizátorov, najčastejšie rôzne profesijné organizácie a skupiny, ktoré nielen spolupracujú pri príprave, ale v širšom okruhu zabezpečujú aj návštevnícku verejnosť. Napríklad ovčiar, včelári, poľovníci, požiarnici, poľnohospodári, atď.

Významnou oblasťou činnosti Únie múzeí je aj vydavateľská a publikačná činnosť. Okrem spomínaných každoročne zostavovaných a vydávaných programových kalendárií, už v roku 2001 bola vydaná publikácia Slovenské múzeá v prírode v slovenskej a anglickej jazykovej verzii. Okrem autorov Ivety Zuskinovej a Miroslava Sopoligu sa na príprave knihy podieľali pracovníci zo všetkých múzeí v prírode na Slovensku. Okrem menších propagačných materiálov ako sú pohľadnice, letáky, mapy, Únia vydala v roku 2008 s finančnou podporou Žilinského samosprávneho kraja brožovanú publikáciu Múzeá v prírode a pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry na území Žilinského samosprávneho kraja. V tom istom roku vydala Únia múzeí s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR brožovanú publikáciu Múzeá v prírode na Slovensku.

Cieľom odbornej a organizačnej práce Únie múzeí v prírode bol zámer predstaviť národopisné múzeá v prírode ako najprogressívnejšiu múzejnú metódu dokumentácie, tezaurácie a prezentácie hmotných dokladov kultúry a spôsobu života. Ľudová stavebná kultúra je charakteristická svojou symbiózou s prírodou a spolu tvoria typickú malebnosť krajiny o ktorej rekonštrukciu sa múzeá usilujú. Múzeá v prírode prezentujú formy trvaloudržateľného spôsobu života v minulosti, tradičné pestovanie a spracovanie poľnohospodárskych plodín, chov zvierat, ukážky výrobných postupov a techník pri spracovaní prírod-

ných materiálov. V tejto súvislosti Únia múzeí v prírode už od roku 2000 úspešne začala spolupracovať so Slovenskou poľnohospodárskou univerzitou v Nitre v rámci projektu "Záchrana a ochrana ohrozeného genofondu rastlín na Slovensku". V spolupráci so Slovenskou poľnohospodárskou univerzitou a ďalšími spoluorganizátormi sa 10.–11.októbra 2000 uskutočnil odborný seminár "Prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo Liptova", z ktorého bol vydaný aj zborník referátov. Takéto semináre sa postupne uskutočnili vo viacerých kultúrnohistorických regiónoch Slovenska. Medzi zaujímavé projekty realizované so Slovenskou poľnohospodárskou univerzitou v Nitre patrí Kosecký festival v rokoch 2006 a 2007, ktorého cieľom bolo prinavrátiť ručné kosenie kosou do areálov múzeí. Únia múzeí v prírode na Slovensku spoločne so Slovenským múzeom ochrany prírody a jaskyniarstva a Zväzom múzeí na Slovensku je spoluorganizátorom medzinárodných konferencií prírodovedných pracovníkov múzeí a pracovníkov múzeí v prírode, ktorá sa každoročne koná v Liptovskom Mikuláši

nepretržite od roku 2003. Doteraz z každej konferencie bol vydaný zborník, kde sú príspevky aj pracovníkov múzeí v prírode. Pri príležitosti 15. výročia sprístupnenia Múzea liptovskej dediny v Pribyline, Únia múzeí v prírode pripravila v dňoch 18.–20. októbra 2006 v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline medzinárodnú vedeckú konferenciu "Historické mlyny a mlynské zariadenia, ich prezentácia v múzeách v prírode", na ktorej sa aktívne zúčastnili pracovníci z viacerých múzeí v prírode z Poľska a Českej republiky. Z konferencie bol vydaný zborník referátov s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR.

Po rozdelení spoločnej republiky Slovensko nemalo svojich zástupcov v medzinárodnej organizácii Asociácia európskych múzeí v prírode, kde zostali len dlhoroční členovia, českí odborníci PhDr. Jaroslav Štika, CSc. a PhDr. Jiří Langer, CSc. Aj na podnet týchto kolegov sa PhDr. Ivetta Zuskinová a PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSc. začali aktívne zapájať do práce v tejto medzinárodnej inštitúcii. Začali sa zúčastňovať konferencií, ktoré sa pravidel-



Konferencie AEOM, Múzeum liptovskej dediny Pribylina, 2011, foto J. Kolář, fotoarchív VMP

ne v dvojročných intervaloch konali v rôznych európskych krajinách – Maďarsko, Škótsko, Fínsko, Holandsko – Belgicko, Dánsko. Na konferenciách už ako riadni členovia AEOM informovali o práci múzeí v prírode na Slovensku a rokovali s prezídiom AEOM o možnosti usporiadať konferenciu aj na území Slovenska. Na XXIII. konferencii v Holandsku na valnom zhromaždení bolo prednesené oficiálne pozvanie na uskutočnenie XXV. konferencie v roku 2011 na Slovensku. Pozvanie bolo prijaté a konferencia sa uskutočnila v auguste 2011 v spolupráci s Českou republikou na území obidvoch krajín. Prípravu a realizáciu konferencie za Slovensko realizovalo Slovenské národné múzeum v Martine s podporou MK SR.

Všetky tieto významné vedecké a odborné aktivity, realizácia seminárov, konferencií, vydavateľská a publikačná činnosť Únie múzeí v prírode, mohli byť realizované len vďaka finančným prostriedkom, ktoré si občianske združenie získavalo vlastnou činnosťou. Príjmy z členského slúžili len na úhradu základných výdavkov spojených s činnosťou občianskeho združenia. Ministerstvo kultúry finančne podporilo viaceré realizované projekty, ktoré zefektívili činnosť všetkých múzeí v prírode na Slovensku. Významnými podporovateľmi aktivít Únie múzeí v prírode boli viaceré spoločnosti a medzi nimi predovšetkým Alcatel Slovakia a.s. Táto nadnárodná spoločnosť so sídlom v Liptovskom Hrádku oceňovala význam a prínos múzeí v prírode pre zachovanie kultúrneho dedičstva na území Slovenska a finančne podporila viaceré projekty, napríklad vydávanie programových kalendárií, publikácií, vydávala nástenné kalendáre s fotografiami z expozícií múzeí v prírode. Spoločnosť Alcatel Slovakia finančne zabezpečovala prezentáciu múzeí v prírode na výstavách a veľtrhoch kultúrneho dedičstva, čím napomohla zaradeniu týchto špecializovaných múzejných inštitúcií do aktívnych foriem kultúrneho cestovného ruchu.

SÚČASNOSŤ MÚZEÍ V PRÍRODE

Súčasný obdobia po roku 2010 je veľmi náročné z hľadiska spoločenského a predovšetkým ekonomického. Vzhľadom na pretrvávajúcu krízu, ktorej sprievodným znakom je zhoršená ekonomická situácia viacerých kultúrnych inštitúcií, čo sa nepriaznivo prejavuje aj v práci múzeí v prírode. Viaceré múzeá na Slovensku sú stále nedobudované, ich plynulá výstavba bola prerušená začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia v rámci spoločensko ekonomických zmien. Centrálné múzeá, pod správu ktorých expozície ľudového staviťstva patria, často neprejavujú záujem o problematiku ochrany ľudového staviťstva, uprednostňujú iné formy múzejnej činnosti pred prezentáciou bývania a spoločnosti života v expozíciách pod otvoreným nebom. Zo strany zriaďovateľov je viditeľná absencia finančnej podpory účelovo určenej pre múzeá v prírode. V súčasnom období vystupujú ako zriaďovatelia múzeí v prírode rôzne subjekty, ktoré majú nejednotný prístup riešeniu ich odborných problémov. Špecifikom múzeí v prírode na Slovensku je fakt, že objekty v nich vybudované nie sú pamiatkovo chránené. V niektorých múzeách sú evidované ako zbierkové predmety, v iných ako stavby, v rámci správy majetku inštitúcií. Z tejto situácie vyplýva absencia pamiatkového dohľadu a cielenej finančnej podpory. V súčasnosti nastáva aj vážny problém v súvislosti s rešpektovaním a dodržiavaním zámerov dobudovania múzeí v prírode na základe pôvodných autorských štúdií, ktoré vznikli na základe výskumov, a prešli odborným oponentským konaním a posúdením. Budovaním nových stavieb len na základe subjektívnych a osobných rozhodnutí súčasných predstaviteľov múzeí mimo pôvodnej koncepcie výstavby a dostavby múzeí, dochádza ku znegodnoteniu doteraz vybudovaného prírodného a historického prostredia. Zákon o múzeách a galériách a o ochrane kultúrneho dedičstva č. 206/1990 sa len okrajovo venuje otázke múzeí v prírode, ktoré patria medzi špecializované múzejné inštitúcie.

Príslušná vyhláška sa napríklad podrobne venuje len správe a ochrane zbierkových fondov múzeí a vôbec nevenuje pozornosť fondom, ktoré predstavujú objekty múzeí v prírode. V súčasnom období dochádza v múzeách aj ku generačnej výmene pracovníkov. Odchádzajú odborní pracovníci ktorí budovali múzeá, tvorili libretá a scenáre expozícií obytných domov a celých usadlostí, pracovali v teréne, kde na základe výskumu získavali zbierkové predmety na vybavenie expozícií. Do múzeí prichádzajú mladí etnológovia bez skúsenností, ktorí potrebné informácie zásadne hľadajú na internete. Nie každé múzeum dopredu myslelo na prípravu mladých odborníkov, aby mali čas získať praktické vedomosti od starších kolegov. Aj vo vedení múzeí, ktoré spravujú expozície ľudovej architektúry je častá absencia odborných znalostí z oblasti ľudového staviteľstva. Alibistické ospravedlňovanie podceňovania pravidelnej údržby a ochrany expozičných objektov v múzeách v prírode nedostatkom finančných prostriedkov a zanedbávanie starostlivosti o rozvoj múzea v prírode a skvalitňovanie služieb pre návštevníkov, nie je cestou pre rozvoj, ktorý so sebou prináša finančný a kultúrny bonus do budúcnosti.

Zriaďovateľov múzeí v prírode a ich správcov v najbližšom období čaká úloha vybudovania odborného metodického centra pre múzeá v prírode na Slovensku, keďže túto náročnú úlohu v zložitom období nemôže ďalej plniť Únia múzeí v prírode na Slovensku, ako občianske združenie. Mal by vzniknúť útvar, ktorý bude súčasťou inštitúcie v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry a ktorého rozhodnutia a odporúčania budú pre múzeá v prírode rešpektované a záväzné. Pre jeho činnosť je dôležitá legislatívna opora a finančná podpora, lebo len splnenie týchto podmienok umožní spravovanie, ochranu a ďalšie budovanie múzeí v prírode podľa podmienok dodržiavaných v ostatných európskych krajinách.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BENŽA, Mojmír et al. *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*. Bratislava: Academia Electronic Press, 1998.

JANČÁŘ, Josef a SOUČEK, Jan. Instalace interiérů v muzeích lidových staveb. *Národopisné aktuality*. 1979, 16(3), s. 169–182.

KRIVOŠOVÁ, Janka. *Slovenská ľudová architektúra*. Bratislava: Trio Publishing, 2012.

LANGER, Jiří et al. *Národopisná muzea v přírodě. Teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1981.

LIPTAY, Jaroslav. Miesto múzeí v prírode v systéme múzeí a pamiatkovej starostlivosti. In: LANGER, Jiří, ed. *Rožnovská konference: Místo a poslání muzeí v přírodě v socialistické kultuře 14.–16. 10. 1978*. Ostrava: Krajské kulturní středisko, 1979, s. 25–33.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Pokus o prezentáciu trvalo udržateľného spôsobu života, budovanie agroexpozície a zooexpozície v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline. In: *Agroexpozície v múzeách pod otvoreným nebom. Zborník materiálov z medzinárodnej konferencie*. Nitra: Slovenské poľnohospodárske múzeum, 1998.

ZUSKINOVÁ, Iveta. K niektorým otázkam a problémom spojených s činnosťou múzeí v prírode. In: *Múzeá na prahu tretieho tisícročia. Zborník príspevkov z konferencie, Banská Bystrica, 1.–3. júna 1999*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Zväz múzeí na Slovensku, 1999, s. 57–62.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Múzeum liptovskej dediny v Pribyline a aktivizačno prezentačné podujatia pre verejnosť. In: *Múzeum a etnograf. Zborník zo seminára v Tekovskom múzeu v Leviciach, 20.–21. 10. 1998*. Levice: Tekovské muzeum, 1999, s. 100–105.

ZUSKINOVÁ, Iveta a SOPOLIGA, Miroslav. *Slovenské múzeá v prírode*. Pribylina: Únia múzeí v prírode na Slovensku, 2001.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Múzeum v prírode ako významný prvok zachovania regionálnej kultúry a jeho význam pre rozvoj cestovného ruchu. *Etnologické rozpravy*. 2005, 12 (2), s. 183–191.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Úloha múzeí v prírode pri zachovaní a ochrane kultúrneho a prírodného dedičstva. In: *Úloha múzeí v oblasti ochrany prírody a životného prostredia*. Liptovský Mikuláš: Slovenské muzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2005, s. 65–67.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Múzeá v prírode na Slovensku a ich podiel na rozvoji cestovného ruchu. *Zeszyty Sądecko-Spiskie*. 2006, 1, s. 126–135.

ZUSKINOVÁ, Iveta. *Skanzeny*. Bratislava: Dajama, 2008.

ÚSKALÍ ČINNOSTI SOUBORU LIDOVÉ ARCHITEKTURY V RYMICÍCH

Markéta Müllerová

Rymice, usedlost čp. 62 a větrný mlýn
z Bořenovic v části Hejnice, fotoarchiv Muzea
Kroměřížska

Následující příspěvek se týká souboru lidové architektury v Rymicích u Holešova. Na konkrétním příkladu jedné obce a dochované lidové architektury v ní je možné popsat řadu úskalí, která je nutné překonávat v běžném provozu muzea. Je nezbytná spolupráce technického odboru, konzervátorů, etnologů muzea, pracovníků památkové péče a dále je žádoucí zájem obce, aby bylo dosaženo co nejlepších výsledků. Na úvod mi dovoluje krátké seznámení s objekty, které se v obci Rymice nacházejí a které jsou zachovány na původním místě, *in situ*.

Nacházíme se ve východní části regionu Haná. Dochované lidové stavby představují tedy hanáckou variantu pomoravsko-panonského typu lidového domu. Převážně hliněné objekty jsou kryty doškovou střechou a typickým prvkem zdejších domů je patrová komora vytvářející zlom ve střešní linii okapové části objektů. Statky na návsi obce vznikaly na konci 18. století (dokladem je datace 1789 na trámu ve světnici domu čp. 6). Díky tzv. vnitřní kolonizaci se historické jádro rozšířilo o domkářské kolonie. Jednou z nich



byla část obce nazvaná *Hejnice* umístěná v prostoru bývalé panské hájovny. Zde jsou zachovány objekty čp. 62, 64, 65, zázemí průvodce a zaměstnanců muzea umístěné v objektu čp. 104 a přenesený větrný mlýn z Bořenovic (jediná nepůvodní stavba celého areálu). Tato část obce byla v roce 1995 vyhlášena vesnickou památkovou rezervací.

Sedm objektů dokumentuje různé vývojové fáze tamějšího lidového domu, stejně jako dřívější sociální a profesní rozvrstvení vesnice. Zmíněný dům čp. 6 umístěný na okraji návsi pochází z konce 18. století a představuje trojdílný typ domu. Zachována je dispozice kuchyně – síň – komora. Nechybí typická patrová, tedy horní komora. V současné době je v domě expozice věnující se sedlářskému řemeslu. Podsedek čp. 14 situovaný v zástavbě v centru obce naproti kostela je věnován bydlení středního zemědělce z poloviny 19. století. Poslední stavbou v areálu návsi je kovárna čp. 116. Jedná se o stavbu nejmladší, z konce 19. století, vybudována ovšem byla na starších základech (jádro domu bylo postaveno před rokem 1830, dílna vznikla kolem roku 1870). Stavba zachovává původní vertikální členění s horní komorou, sjednocení dvou částí domu bylo provedeno jednotnou fasádou s poloměstskými architektonickými prvky.¹

S popisem dalšího významného objektu v Rymicích se dostáváme k úskalím činnosti tohoto muzea v přírodě.² V renesanční tvrzi jsou v prvním a druhém podlaží depozitáře etnografických sbírek Muzea Kroměřížska a v přízemí je umístěna expozice věnující se nejstarší historii obce, lidové kultuře na Hané a tematice mlýnů a mlýnářství. Po rekonstrukci z 90. let je možné vytápět tvrz jen instalovanými elektrickými přímotopy, teplota se tedy v zimě pohybuje kolem bodu mrazu, stává se, že klesne až k minusovým hodnotám. Dalším problémem je vlhkost ve sklepní části tvrze, která je závislá na stavu podzemní vody.

V obdobích většího výskytu srážek tvoří vystouplá voda ve sklepení několikacentimetrovou souvislou vrstvu, tyto prostory jsou tudíž nepoužitelné a samozřejmě má vlhkost neblahý vliv také na fasádu, kterou částečně prostupuje. Na podzim roku 2012 došlo ke konečné úpravě fasády objektu, což bylo prioritou vzhledem k poškozování povětrnostními vlivy.

Dalším problémem je technický stav hospodářského dvoru, který je tvořen ze tří stran protáhlými přízemními trakty navazujícími na objekt samotné tvrze. Ve dvou budovách jsou umístěny sbírkové předměty zemědělského charakteru, budova tzv. konírny je po vnitřních úpravách. Dvoupodlažní budova sýpky byla v roce 2012 převedena do majetku obce Rymice. I přes současný neutěšený stav má hospodářský komplex velký potenciál, se kterým se dá v budoucnu pracovat, samozřejmě je historická hodnota souboru budov.

V rámci provozu souboru lidové architektury v Rymicích se jako nejproblematictější jeví umístění budovy, ve které začínají prohlídky a kde sídlí průvodce. Objekt čp. 104 stojí u hlavní cesty na trase Holešov–Přerov, navíc v nepřehledné zatáčce, a u objektu není možné parkování osobních vozidel ani autobusů. Otevírá se tedy otázka, zda by nebylo vhodnější přemístit zázemí průvodce do budovy tvrze, která je dobře viditelná a stojí mimo rušnou komunikaci.

Jistým nedostatkem je také poskytování služeb návštěvníkům. Jelikož jsou objekty muzea rozmístěny po celé obci, je možná pouze prohlídka s průvodcem vázaná na konkrétní časy. Ovšem i s přesuny se návštěvnícky okruh dostává k 90 až 120 minutám. Požadovaný komfort návštěvníkům neposkytuje ani nedostatečné sociální vybavení či občerstvení. Otevírací doba obchodů, hospody i bistra s nabídkou základních jídel je přizpůsobena požadavkům obyvatel malé obce. Díky dobré

spolupráci obce a muzea se začínají tyto problémy řešit, současná situace se zlepšuje a společným cílem je přilákat do Rymic větší množství návštěvníků.

Spolupráce muzea s dalšími institucemi probíhá ve více rovinách. Jednou z nich je pronájem domu čp. 65 Českému svazu včelařů, se kterým připravuje Muzeum Kroměřížska vzdělávací program s praktickými ukázkami pro školy a veřejnost. Vybudována byla tzv. medová zahrada s informačními panely na pozemku muzea.

Další spolupráce byla navázána s muzei v obcích Záhlinice a Pravčice. Cílem je programová propojenost a společná propagace teritoriálně blízkých muzeí. I tato spolupráce má však řadu úskalí. V Záhlincích byla vytvořena expozice věnovaná významnému rodáku Františku Skopalíkovi, místní farnosti a způsobu života na vesnici v 19. století. Na koncepci muzea se od počátku podíleli odborní pracovníci Muzea Kroměřížska. V Pravčicích, kde vzniklo soukromé Muzeum zemědělské techniky, tyto konzultace neprobíhaly. Viditelně chybí odborný přístup i práce zkušených konzervátorů. Vznikají zvláštní barevné kombinace, předměty jsou zbavovány jakýchkoliv známek opotřebení a častokrát je jediným cílem jejich čistota a atraktivní vzhled.

Nastíněné problémy jistě nejsou ojedinělé v rámci muzeí v přírodě v naší republice. Jasným závěrem je pracovat na zlepšení situace a klást důraz na odborný přístup k lidové architektuře, k expozicím v ní vytvořeným, stejně jako k jednotlivým sbírkovým předmětům. V tomto ohledu má nezastupitelnou roli komunikace mezi institucemi se stejným zaměřením. Velkou výhodou bývá možnost obrátit se na zkušenější kolegy, na zaštiťující organizaci, kterou je Český svaz muzeí v přírodě.

POZNÁMKY

¹ VÁLKA, Miroslav. *Rymice u Holešova – soubor lidových staveb východní Hané*. 1. vyd. Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1980.

² Nepřesný, přesto běžně používaný název. V případě rymických objektů je vhodnějším termínem soubor lidové architektury, který lépe vystihuje pozici objektů v celkové sídelní situaci.



PROBLEMATIKA HLINĚNÝCH STAVEB V MUZEÍCH V PŘÍRODĚ

Martin Novotný

Památky lidového stavitelství mají velkou historickou a uměleckou hodnotu a tvoří důležitou součást kulturního dědictví ČR. Muzea v přírodě jsou institucemi, které prezentují odkazy venkovského způsobu života minulých generací a lidové stavby jsou jejich nejvýraznější součástí. O úplném transferu originálních objektů je možné hovořit především u dřevěných staveb, u nichž použitý materiál umožňuje demontáž stavby a její následné sestavení na jiném místě. U staveb zděných, především hliněných, komplikuje obdobný postup výchozí surovina použitá v původním zdivu. Otázka transferu hliněných objektů zůstává dodnes otevřena.

Rakouským kolegům z muzea v přírodě v Niedersulzu ve spolupráci s německou firmou Jako Baudenkmalpflege se podařil zdařilý transfer asi dvě tuny vážící hliněné stěny. Přesun celé stavby po částech by prý také zvládli, ale tento krok by byl velmi nákladný a vyšel by cca na 700 tisíc euro. Zohledníme-li ovšem dlouhodobější dopad v horizontu např. 80 let, měl by takový počín nesmírně velký kulturně historický význam.

Pokud jsou v muzeích v přírodě hliněné objekty, jedná se v ideálním případě o vědecké kopie, kdy je hrubá stavba postavena z nového materiálu. Konečná exteriérová úprava, včetně hliněných omítek, bývá provedena podle originální nemovitosti na základě přesné dokumentace. Na tomto místě je ovšem nutné si uvědomit, že u kopií hliněných staveb je důležitou dokumentační hodnotou kromě zachování jejich vnější formy, případně urbanistické vazby k dalším objektům, také použitý stavební materiál a technologie stavby.

Rekonstrukce hliněných staveb jsou u nás zatím prezentovány pouze v MVJVM ve Strážnici. Při jejich realizaci v 70. letech minulého století se postupovalo v souladu s metodickým doporučením ze zasedání Mezinárodní rady muzeí (ICOM) z roku 1971. Při výstavbě expozičních objektů tak bylo možné použít i moderních tech-

nologií, které měly zůstat skryty a být vizuálně nezjistitelné. Důraz byl tehdy kladen na zachování vnější i vnitřní formy objektu a jeho celkové hmoty. Podmínkou však bylo, aby alespoň jeden objekt v expozici či jeho část byly postaveny s použitím tradičních materiálů a technologií. To se v MVJVM podařilo naplnit jen částečně. Prakticky zastoupeno zůstalo z hliněného stavitelství pouze použití nepálených cihel.

V muzeích v přírodě by ale bylo vhodnější, kdyby byl u novostaveb replik původních objektů věnován větší zřetel „památkářskému pohledu“ na danou problematiku, tedy snaze o zachování původních technologických postupů.

Z tohoto hlediska je zajímavé srovnání stavitelské praxe v MVJVM a některých muzeích v přírodě v Maďarsku. Hlína jako převažující stavební materiál byla v tamním venkovském stavitelství využívána ve velké části země, především pak v Malé a Velké uherské nížině.

Centrálním výzkumným a dokumentačním pracovištěm zaměřeným na celou oblast Maďarska je muzeum v přírodě v Szen-tendre, které si klade za cíl prezentovat bohatou tradici tamního hliněného stavitelství. Další institucí prezentující i hliněnou architekturu západní části Maďarska je muzeum v přírodě v Szombathely. V severovýchodním Maďarsku najdeme hliněné stavby také v Sostofüredő poblíž města Nyíregyháza.

Zmiňovaná muzea v přírodě a MVJVM byla budována přibližně ve stejném časovém období, ale rozdíl mezi nimi je z hlediska použitých materiálů a původních technologií markantní. Pokud jde o věrohodnost vědeckých replik, nedosahujeme u nás zatím úrovně srovnatelné s maďarskými muzei v přírodě.

Z hliněných staveb by měly být v budoucnu v MVJVM zastoupeny objekty s nabíjenými stěnami a objekty postavené z nepá-



Stavba nabíjených hliněných stěn během workshopu Použití hlíny ve venkovském stavitelství v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy, 2013, foto R. Bryol

lených cihel. Jedná se o stavební způsoby, které byly u venkovských staveb v tomto regionu dominantní. Na Slovácku bylo dusané zdivo naposledy doloženo ve 20. letech minulého století. Skutečnost, že tato tradice při budování strážnického muzea v přírodě již nebyla živá a předchozími badateli nebyl tento stavební způsob plně podchycen, byla také jedním z důvodů ke zvolení moderních staviv.

Mnohem příznivější byla naproti tomu situace v Maďarsku, kde bylo například nabíjeného zdiva ve Velké uherské nížině jako převládající techniky zdění užíváno ještě v 50. letech 20. století. Maďarskými etnografy byly tato i další techniky dobře zdokumentovány, což posloužilo jako podklad pro budování autentických konstrukcí „transferovaných“ objektů v tamních muzeích v přírodě. Totéž platí i u staršího stavebního způsobu, techniky vrstveného zdiva, případně pletených stěn.

Jako znak autenticity kopií původních staveb je v maďarských muzeích v přírodě prezentována široká škála variant jejich původních konstrukčních řešení, technicky zvládnutá v nových podmínkách. V expozici muzea v Sostofürdő nechybí ani kopie zahluobených objektů, ve kterých bydlelo chudobné romské obyvatelstvo. Někde jsou navíc ponechány rozestavěné stěny, aby měli návštěvníci možnost se s jejich skladbou blíže seznámit.

U hliněných staveb, ať se jedná o budování jejich kopií, či realizaci památkových postupů, je potřeba zohlednit specifika svislých a vodorovných konstrukcí. Jedná se o stavbu nosného zdiva, včetně nezbytných konstrukčních opatření (např. aplikace ztužujících prvků), nanášení omítek, podlah a mazanin na půdních střepech. Velmi důležitá je pravidelná periodická údržba těchto staveb, zejména jejich exponovaných částí (omítek a podlah). Úkony spojené s údržbou omítek a vymazávání prasklin a lícení stěn bývaly na venkově v minulosti spojovány s přípravou na velké

svátky (Velikonoce, hody) a minimálně jednou ročně se opakovaly. Hliněné podlahy jako nejvíce namáhané části staveb musely být zpravidla upravovány každý týden.

Základem péče o hliněné stavitelství je zdroj kvalitního materiálu, který slouží k realizacím staveb, opravám a údržbě objektů. Optimální je, pokud hlína pochází z jednoho místa a jsou známy její vlastnosti. Pokud jde o zdroje stavební hlíny, není dnes téměř možné využít původních těžebních míst, hlinišť, která byla v minulosti v katastru skoro každé vesnice. Problémem bývají složité majetkoprávní vztahy, špatný přístup k místu pro těžkou techniku, případně znehodnocení lokality pozdější závážkou. Souběh těchto okolností často zcela znemožňuje případnou těžbu základní suroviny. V úvahu tak přichází získání vhodné hlíny v nejbližší cihelně v okolí.

Kromě nalezení zdroje kvalitního stavebního materiálu je zásadní zvládnutí často zapomenutých pracovních postupů, které byly u tradičních hliněných staveb uplatňovány.

Pozornost výzkumů probíhajících od roku 2011 v MVJVM byla prozatím zaměřena na konstrukci nabíjeného zdiva, jehož použití našlo v minulosti ve velkém měřítku uplatnění především v oblasti JV Moravy. Pokud se týká použitého materiálu, existovaly lokální odlišnosti. Materiál se jednak zpracovával bez příměsí přímo na stavbu, jednak byly přidávány příměsi organického (řezaná sláma) i anorganického původu, což záviselo na obsahu jílovitých částic. Přidávání řezané slámy koresponduje s praxí v některých oblastech Maďarska, kde byla u nabíjeného zdiva rovněž používána.

U zapomenutých stavebních technik je racionální nejprve budovat zkušební stavby, na nichž by se ověřila funkčnost zamýšlených řešení pro potřebu budoucí výstavby expozičních objektů.

Při experimentech probíhajících od roku 2011 ve strážnickém muzeu v přírodě bylo jako východisko zvoleno budování jedno-prostorových staveb, kde by se mimo jiné vyzkoušela problematika exponovaných částí budov, jako jsou nároží a stěny s otvory. Tento postup, který je značně časově náročný, se ukazuje být objektivnější než zkušební stavba pouze samostatných izolovaných stěn.

U staveb z nepálených cihel je situace poněkud jiná. Jedná se o stavební způsoby, které jsou svým charakterem podobné běžné zednické praxi při práci s pálenými cihlami a v době budování MVJVM se tudíž daly poměrně snadno prakticky aplikovat. Při výstavbě strážnického muzea v přírodě se pracovalo se strojně vyrobeným nepáleným stavivem, které bylo dováženo z cihelny v blízké Skalici. Avšak omezené množství nepálených cihel se tehdy používalo u části objektů spíše jen ukázkově, samostatné nosné zdivo staveb se budovalo z tvrdého materiálu, který po vnějších úpravách zůstal skryt pod omítkou.

V rámci současného výzkumu zaměřeného na hliněné stavitelství probíhá v MVJVM ruční výroba většího množství nepálených cihel tradičním způsobem z plastického hliněného těsta s příměsí řezané slámy. Prováděny jsou i zkušební varianty s příměsí písku či kombinací písku a slámy. Jednotlivé vzorky jsou podrobovány analýzám a zátěžovým testům, které prověří jejich vhodnost jako staviva pro nosné zdivo.

Materiál k experimentálním stavbám, hlína sprašového původu, která koresponduje s původní surovinou, je dodáván z cihelny v Holešově - Žopec.

Materiál byl volen tak, aby u budovaných hliněných objektů našel co nejširší uplatnění. Po patřičných úpravách je používán v nabíjeném zdivu i na výrobu nepálených cihel a hliněných omítek.



Martin Novotný prezentuje výrobu nepálených cihel v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy při MFF Strážnice, 2013, foto R. Bryol

Článek vznikl ve vazbě na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (NÚLK) v roce 2013.



SPRÁVA Z 26. KONFERENCIE ASOCIÁCIE EURÓPSKÝCH MÚZEÍ V PRÍRODE

Katarína Očková

V dňoch 27.–31. augusta 2013 sa konala 26. konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode (AEOM) v Bavorsku, konkrétne v Múzeu v prírode Glentleiten a Franskom múzeu v prírode v Bad Windsheime. Oficiálny program pozostával z rokovania na stanovené témy, exkurzií a valného zhromaždenia AEOM.

Zaujímavosť prostredia bavorskej stavebnej kultúry sa odrazila v účasti čo do množstva, ako aj rôznorodosti účastníkov, ktorých bolo 138, z toho približne 50 členov AEOM. Okrem európskych múzeí v prírode boli na tomto ročníku vzácnymi hosťami zástupcovia Gruzínska (Gruzínske národné múzeum) a Japonska (Edo Tokyo – architektonické múzeum v prírode), avšak nechýbali ani účastníci zo Spojených štátov amerických (Asociácia pre živú históriu, poľnohospodárske a hospodárske múzeá – Association For Living History, Farm and Agriculture Museums, ALHFAM), Austrálie (Asociácia Sovereign Hill múzeí, The Sovereign Hill Museums Association) a Kanady (Múzeum vidieka hornej Kanady, Upper Canada Village).

V rámci svojej už vyše 40-ročnej tradície sa AEOM snaží svoje konferencie usporadúvať v duchu konštruktívneho dialógu a hľadania nových riešení základných otázok múzeí v prírode. V tomto zmysle boli zaujímavými novinkami tohto ročníka formy rokovania a prezentovania príspevkov. Okrem zaužívaných hlavných referátov odborníkov z mimo múzejnej oblasti a koreferátov múzejníkov v prírode, pribudlo rokovanie v diskusných skupinách so spoločným zhrnutím záverov a referovanie diskusných príspevkov plagátovou prezentáciou.

Hlavnou témou rokovania bol dom ako exponát a jeho postavenie vo výskume a výchovno-vzdelávacom procese. Prezentované príspevky a diskusie sa orientovali na pohľad na tento základný atribút zbierok múzeí v prírode z rôznych pohľadov. Mnohé sa nevyhli retrospektívnemu

prierezu budovania expozícií, ktoré s touto témou bezprostredne súvisia.

V prvej časti rokovania, zameranej na objekty ako zdroje edukačnej činnosti v diskusiách jednotlivých skupín odznali praktické otázky: ako prekonať z minulosti zaužívaný obraz *nudného* múzea? Je našim cieľom kvalita alebo kvantita? V niekoľkých významových súvislostiach sa mnohé múzeá vysporiadávajú s uplynulým prístupom budovania zbierok početných, rôznorodých typov ľudovej architektúry a konštrukčných prvkov v minulosti, bez hlbších kontextových súvislostí a hlbkového zamerania na *ego* objektu a jeho *mikrohistóriu*. Budujeme *megaexpozície* s rôznorodým záberom, alebo sa kvalitou zameriame na získanie návštevníka, ktorý nechce byť len ľahko zabavený, ale vráti sa pre intenzívny záujem o našou formou

prezentovanú históriu? Pokiaľ sa spoliehame na moderné mediálne technické prostriedky pre lepšie objasnenie súvislostí prezentovanej expozície, často zlyháme napríklad aj na praktických problémoch poruchovosti a údržby týchto zariadení, kedy návštevník odchádza so zlým pocitom z individuálnej prehliadky múzea len preto, že jednoducho zariadenie nevedel ovládať, alebo nefungovalo a pod. Často krát dochádza k nepochopeniu našich snáh vytvoriť v expozícii *prirodzené prostredie* s gazdovským dvorom a pracovným prostredím, s pohľadom návštevníka, ktorý očakáva čisté komunikácie kultúrnej inštitúcie s hygienicky čistým prostredím bez špiny a pod. V poslednej dobe prichádzame aj k zmenám v základnom účele zooexpozície, ktorá sa stáva ZOO domácich zvierat pre návštevníkov nielen z mestského, ale aj vidieckeho prostredia.



Areál alpských sezónnych pasteveckých staveb v muzeu v přírodě Glentleiten, Německo, 2013, foto R. Bryol, fotoarchiv VMP

Závery diskusií nás priviedli ku konštatovaniu súvislostí zo základnej odbornej činnosti. Domy nie sú len materiálnymi formami uchovávajúcimi odkazy minulosti, ale najmä mediátormi niekoľkých kontextov. Napriek skutočnosti, že múzeá budujeme z poznatkov minulosti, je dôležité uvedomovať si cieľ ich uchovávaní pre budúcnosť. Múzeá neslúžia len pre uchovávanie objektov ľudového stavitelstva, ale najmä pre ľudí, a to v niekoľkých pohľadoch: pre ľudí, ktorí tieto objekty obývali, ale aj pre ľudí, ktorým ich prezentujeme. Zostáva nemennou skutočnosť, že podstatná *mikrohistória* tvorí široký kontext *makrohistórie*. Zaujímavý pohľad ekomúzeí nás orientuje na praktiky aktívneho zapojenia návštevníkov do činností spojených so stavbou domu, alebo tradičných výrobov spojených so životom v minulosti, kedy je možné pochopiť energiu prezentovanej činnosti.

Druhá rovina hlavnej témy, orientovaná na postavenie domov ako exponátov vo výskume zaviedla našu pozornosť na objekty a ich výskum počas akvizícií *in situ*, štúdium použitých tradičných techník a materiálov, metódy datovania objektov, otázku uchovania originálov, realizácie kópií a pod. Vlastný výskum múzeí v prírode sa v porovnaní s teoretickými postupmi akademických pracovísk ukázal ako dôležitá zložka každého pracoviska. Jeho nevyhnutnou súčasťou sú ostatné nástroje múzejnej činnosti, akými sú dokumentácia, zbierkotvorná činnosť, prezentácia a využitie vyskúmaných poznatkov v aplikovanej muzeológii múzeí v prírode pre ich ďalšiu vedeckú, metodickú a kultúrno-výchovnú činnosť. Na druhej strane je dom vo význame *domova* v pozícii viacerých kontextov s dôležitou rovinou nielen materiálneho, ale najmä spoločensko-historického zamerania výskumnej úlohy. Múzeá by mali neustále hľadať rovnováhu objektívneho náhľadu na vlastnú činnosť, aby naplnili skutočne základné potreby spoločnosti a ponúkali návštevníkom aj to, čo návštevník očakáva. V nemeckých múzeách sa prejavili konzervatívne názory

uchovávaní originálov na rozdiel od kópií a rekonštrukcií, čo vychádza z odborného a včasného záujmu o túto problematiku, ako aj v možnostiach a kultúrnom rozvoji spoločnosti a krajiny. Ostáva konštatovať, že výskum nikdy nie je v múzeách samoučelný, ale priamo aplikovateľný v záujme spoločnosti a múzeum má vlastné osobitné vyjadrovacie prostriedky, aby kultúrne povedomie spoločnosti formovalo.

Okrem hlavnej témy dostali priestor na prezentáciu opäť aj príspevky členov AEOM na rôzne témy múzeí v prírode a konkrétnych pracovísk. Z množstva prezentovaných zaujal spôsob zamerania expozícií Den Gamle By (Dánsko) na spoločenské členenie obyvateľstva Dánska, zaujímavé boli aj príspevky zamerané na postavenie objektov v kultúrnom turizme, ako aj v poslednej dobe často diskutovaná otázka budovania múzeí národnej histórie.

V celom programe konferencie boli inšpirujúce najmä prehliadky expozícií hostiteľských múzeí. Múzeum v prírode Glentleiten je najväčším múzeom v prírode v južnej časti Horného Bavorska. Rozlieha sa na 38 ha s celkovým počtom 60 expozíčných objektov s najstarším datovaním do 16. storočia. Inšpirujúcim je interaktívny výchovno-vzdelávací objekt určený pre deti tzv. *objavovňa*, kvalitná agro a zooexpozícia, osobitné zameranie niektorých tematických okruhov prehliadky, ako aj technické objekty na vodný pohon.

Franské múzeum v prírode Bad Windsheim je zamerané na históriu, stavebnú kultúru a spôsob života franských vidieckych spoločenstiev, s rozlohou 50 ha, 125 objektmi s najstarším datovaním do 14. storočia. Okrem prenesených objektov v areáli, múzeum zriaďuje aj niektoré objekty *in situ* v meste. Množstvo expozícií zaujme detailom prezentovania originálov stavieb v sondách stien, tzv. *oknách času* pôvodných omietok a ďalších vrstiev v diachrónnom vyjadrení od najstaršieho obdobia až do nedávnej minulosti. Domi-

Hrázděné domy
ve franském
muzeu v přírodě
Bad Windsheim,
Německo, 2013,
foto K. Očková



nujícím je zachovanie *prirodzeného prostredia* v expozičnom vyjadrení vrátane ustajnenia domácich zvierat a situovania zooexpozície, expozičné stvárnenie rozľahlých orných plôch, ale aj drobných záhrad. Zaujímavý je prepracovaný audiosystém v interiérových expozíciách s výpoveďami respondentov na život v týchto objektoch. Za pozornosť stoja kvalitné riešenia vodného toku s objasnením spôsobu jeho regulácie, ako aj technické objekty vrátane funkčného pivovaru. Z hľadiska prevádzky, údržby expozície, ale aj jej využitia a ďalšieho budovania, má múzeum v Bad Windsheim vysoký potenciál v početnej pracovnej skupine špecialistov na poľnohospodárske, konzervátorské, reštaurátorské, tesárske a iné v súčasnosti už zanikajúce práce, ktoré boli v minulosti využívané v tradičnom staviteľstve, v zamestnaniach a spôsobe života. Okrem múzeí v prírode boli súčasťou exkurzií prehliadky historických kultúrnych pamiatok, napríklad kráľovského paláca, parku a parkových objektov v Linderhofe a prehliadka historického mesta Rothenburg ob der Tauber.

Poslednou súčasťou konferencie bolo valné zhromaždenie, počas ktorého privítal

prezident AEOM Jan Carstensen (Detmold) členov asociácie a hostí. Program rokovania pozostával z rekapitulácie predchádzajúceho zhromaždenia v roku 2011, prezidentovej správy o uplynulej činnosti predstavenstva, pokračovalo predstavenie a prijímanie nových členov asociácie, návrh a schvaľovanie nových členov predstavenstva (resp. výkonného výboru), informácie o najbližších dvoch konferenciách v nórskom Múzeu Maihaugen v Lillehammeri (2015) a britskom Black Country Living Museum v Dudley (2017), ako aj návrhy usporiadateľov na ďalšie obdobia. Súčasťou rokovania bolo zhodnotenie činnosti asociácie voči Európskej únii prostredníctvom svojho zástupcu v euro parlamente Henrika Zipsana (Jamtli Museum), ktorý zároveň zhrnul uplynulé a súčasné spolupráce pri projektoch múzeí v prírode v oblasti celoživotného vzdelávania a využitia potenciálu dobrovoľníkov pre činnosť múzeí v prírode.



K ČINNOSTI MUZEA V PŘÍRODĚ ROCHUS V UHERSKÉM HRADIŠTI

Jan Blahůšek – Jan Káčer

Posláním společnosti Park Rochus, o.p.s., je příprava, realizace a správa přírodního, kulturně-naučného, rekreačního a výletního areálu Park Rochus v lokalitě Rochus v Uherském Hradišti, který bude sloužit obyvatelům i návštěvníkům Uherského Hradiště a nabízet všem zájemcům komplexní kulturní, volnočasové a rekreační vyžití s ohledem na ochranu Evropsky významné lokality Rochus. V rámci přípravy a budování areálu Park Rochus společnost usiluje zejména o:

- a) vytvoření atraktivního výletního místa s nabídkou tematicky provázaných kulturně-historických, přírodních a sportovně-rekreačních aktivit spolu s širokou škálou možností zážitkových, vzdělávacích i oddechově-poznávacích příležitostí,
- b) založení a rozvoj muzea v přírodě se souborem lidových staveb regionu, jejich zařízení, popisů způsobu života, bydlení a hospodaření obyvatel včetně nezbytného zázemí,
- c) vytvoření expozice umožňující seznámení široké veřejnosti s tradicí sadařství a vinařství jihovýchodní Moravy (metodami pěstování ovocných dřevin (zejména krajových odrůd) a vinné révy, zpracování plodů, výroby vína apod.),
- d) zajištění ukázkového udržitelného hospodaření v tradiční kulturní krajině, zabezpečení ochrany a rozvíjení dochovaných prvků přírodního a kulturního dědictví Uherskohradištska a Zlínského kraje,
- e) vytvoření podmínek pro zachování a rozvoj evropsky významné lokality NATURA 2000,
- f) podporu cestovního ruchu v regionu Uherskohradištsko.

Společnost tak svou činností rozšiřuje a doplňuje nabídku předmětných volnočasových, vzdělávacích, kulturních a turistických služeb v Uherském Hradišti.

Od počátku roku 2012 probíhá intenzivní terénní etnografický výzkum společnosti Park Rochus, o.p.s., pro budoucí muzeum v přírodě. Po vzoru Slovákého muzea v Uherském Hradišti, které v rámci grantových projektů uskutečnilo v letech 2007–2011 rozsáhlý identifikační terénní výzkum v jednotlivých okresech Zlínského kraje, provádí i společnost Park Rochus, o.p.s., samostatný výzkum v okrese Uherské Hradiště a díky spolupráci se Slovákým muzeem se opírá o předchozí terénní výsledky, které aktualizuje a doplňuje. Dokumentace tradičních staveb má obrovský význam pro zachycení posledních reliktů tohoto typu kulturního dědictví, které je ohroženo zánikem (v podstatě je k němu již odsouzeno) více než všechny ostatní oblasti lidové kultury, což potvrzuje i tento opakovaný výzkum po pěti letech.

Většina tradičních obytných staveb je buď neobývaná a často chátrající, nebo jsou využívány k chalupaření a obvykle jsou

více či méně těmito chalupářskými zásahy znehodnoceny. Jen málo objektů, které jsou dokladem lidové stavební tradice, je trvale obydleno, a přitom si zachovalo svůj původní vzhled. Realizací výzkumu vzniká ucelený soubor materiálů prezentující zkoumanou problematiku z různých úhlů pohledu odborného zaměření. Výsledky poskytnou přehled a východisko pro různé možnosti dalšího odborného zpracování. Výzkum je prováděn podle metodického manuálu, aby zaměřil pozornost na stejné zkoumané jevy, využíval jednotnou terminologii i systematiku a výsledek přinesl jednoznačné informace. Terénní výzkum se zaměřuje na období od 18. století po padesátá léta 20. století a doprovází ho studium dostupných archivních materiálů s využitím starých map stabilního katastru a indikačních skic z 19. a z počátku 20. století, historických pohlednic a fotografií.

Realizace Muzea v přírodě Rochus je průběžně konzultována se skupinou vybraných odborníků pro oblast lidové kultury, především pak se zaměřením na lidovou architekturu a stavitelství. Již v roce 2011 byla z iniciativy správní rady společnosti



Výukový program u stodoly z obce Břestek v Parku Rochus, 2013, foto J. Blahůšek

ustavena *Expertní skupina pro výstavbu Muzea v přírodě Rochus*, která na svých jednáních konzultuje a připomínkuje přípravu a zpracování dokumentace výstavby, přenos a zasazení uceleného souboru konkrétních lidových staveb do prostředí muzea, včetně všech odborných návazností a souvislostí výstavby a organizace provozu muzea. Etnografický výzkum společnosti se zaměřuje na studii urbanismu obcí vymezeného sběrného území (např. vztah ke svažitosti – kolik vesnic zkoumané oblasti je ve svažitém terénu, jak daleko je centrální náves od svažitější části, jak je řešena cestní síť ve svažitém terénu obcí, statistické vyjádření těchto údajů). Na základě této studie by pak měly být vybrány základní urbanistické znaky, které budou na základě historické skutečnosti následně uplatněny v redukováném expozičním modelu. Ze studie by měla vyplývat i historicko-sociální struktura expozičního modelu vesnice.

Seznam členů *Expertní skupiny pro výstavbu Muzea v přírodě Rochus* v letech 2012–2013: PhDr. Jan Blahůšek, Ph.D., PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Ivo Frolec, PhDr. Věra Kovářů, PhDr. Jiří Langer, CSc., PhDr. Lubomír Procházka, CSc., Mgr. Jiří Severin, PhDr. Jan Souček a tajemník expertní skupiny Mgr. Jan Káčer. Odborná činnost společnosti, výzkum a dokumentace lidového stavitelství jsou v průběhu roku odborně konzultovány také s odbornými pracovníky Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Externí spolupráci při terénním výzkumu poskytuje PhDr. Věra Kovářů.

Terén Uherskohradištska vymezený pomyslným čtyřúhelníkem mezi obcemi Košíky – Osvětimany – Hluk – Zlámánek byl pro první fázi výzkumu rozdělen do tří menších celků: obce pod Chříby, obce v okolí Uherského Hradiště a obce dolního Poolšaví. Výzkum je rozdělen na dvě hlavní části. První částí je vždy výjezd do vybrané lokality, vytvoření fotodokumentace, výběr nejzajímavějších objektů tradičního lidového stavitelství a získání

všech dostupných informací týkajících se lokality (historické fotografie, rozhovory s pamětníky a jiné). Druhou částí výzkumu je zpracování získaného materiálu do konkrétní podoby, ať už do zprávy z terénního výzkumu se zdůrazněním zajímavých částí, tak do grafické podoby – zaměření konkrétních staveb a vhodných objektů pro expozici muzea v přírodě (k dnešku máme technicky zpracováno 30 objektů a u dalších zaměřování probíhá). V souvislosti s konkretizací situačního plánu muzea se zaměřuje pozornost ještě na hospodářské, technické a řemeslnické objekty. Zvláštní pozornost je věnována vinohradnickým stavbám a kultuře pěstování vinné révy na Uherskohradištsku.

Při získávání sbírkových předmětů společnost Park Rochus, o.p.s., úzce spolupracuje se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti. Odborní pracovníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti jsou zastoupeni ve sbírkotvorné komisi společnosti, která pomáhá s oceněním vykupovaných předmětů. Slovácké muzeum také pro společnost dodavatelsky zajišťuje konzervaci fondu. V rámci sbírkotvorné činnosti byly osloveny s žádostí o pomoc při hledání předmětů místní samospráva a jejich představitel v námi vymezeném sběrném území Uherskohradištska. Mnoho z nich však dosud zůstalo bez odezvy a jen minimum obcí na tuto žádost reagovalo. Výzva k podpoře činnosti společnosti v oblasti sbírkotvorné činnosti je zveřejněna na www.parkrochus.cz. Evidence předmětů sbírkového fondu je zpracována v databázovém systému BACH. Ten je využíván i pro vedení fotografického archívního fondu.

V roce 2012 byla dokončena záchrana cenné dřevěné sloupkové stodoly z obce Břestek z 19. století, kterou společnost získala v roce 2011 jako dar od manželů Prochovnickových, a po rozebrání byla uložena do depozitáře společnosti. Jde o jednu z posledních staveb tohoto typu na Uherskohradištsku. V červnu 2012 nabyla právní moci vydané stavební povole-

ní pro znovupostavení této hospodářské stavby v prostoru Muzea v přírodě Rochus. Na základě výběrového řízení provedla stavbu v měsících červenci až září 2012 společnost TESLICE CZ, s.r.o., která zajišťovala také předchozí odborné rozebrání objektu.

V roce 2013 společnost v areálu Parku Rochus realizovala dřevěný polní kříž. Výroba byla zahájena v březnu společností Teslice CZ, která hrubě opracovala přivezený materiál do požadovaného tvaru sloupku a dřívku. Následně byl dřevěný materiál převezen do SOU Bzenec-Průvoz, kde jeho studenti provedli řezbu podle předem schválených podkladů. Na začátku srpna 2013 bylo převezeno dřevěné tělo kříže do areálu Parku Rochus, kde bylo následně smontováno do podoby kříže, doplněno měděnou stříškou a byl osazen plechový korpus Krista vyrobený Ludmilou Štefánkovou. Vysvěcení kříže proběhlo v rámci konání Jarošovské pouti ke kapli sv. Rocha dne 18. srpna 2013.

Příprava a samotná realizace výstavby I. etapy Muzea v přírodě Rochus je rozvržena do let 2013–2015, a to od zpracování dotačních žádostí na konkrétní individuální projekty, přes zpracování kompletní projektové dokumentace, až po samotnou realizaci staveb, terénních a sadových úprav. Společnost již na jaře 2013 zahájila přípravu podkladů pro vypsání výběrových řízení na zhotovení projektových dokumentací jednotlivých stavebních objektů projektu, kterými jsou tři expoziční objekty: zemědělská usedlost s hospodářským dvorem, domkářské stavení s patrovou komorou a nadsklepní vinařský dům. Tato výběrová řízení proběhla ve druhé polovině roku a od prosince 2013 jsou realizovány konkrétní projekční práce pro územní rozhodnutí, stavební povolení a provedení stavby. Výstavba I. etapy Muzea v přírodě Rochus by měla proběhnout v roce 2015.



Žehnání dřevěného kříže v Parku Rochus, 2013, foto J. Blahůšek



NOVÝ SKANZEN NA JIŽNÍM VALAŠSKU?

Miroslav Maňas

Spolek Jižní Valašsko vznikl v polovině roku 2012 jako organizace, která sdružuje zájemce o vybudování skanzenu ve Valašských Kloboukách. Vedla nás k tomu láska k historii, k Valašsku, k tradicím a kultuře. V neposlední řadě jsme brali ohled také na absenci turisticky zajímavých míst na Valašskokloboucku. V okolí je pouze zřícenina hradu v Brumově, zámek ve Vizovicích, rozhledny a přírodní krásy jako Pulčinské nebo Čertovy skály na Hornolidečsku. Samy Valašské Klobouky mnoho lákavých turistických atrakcí nemají. Snahou sdružení je vytvořit skanzen jako projekt, který by dokázal zachovat kulturní dědictví jižního Valašska. Valašskokloboucko má veliký potenciál, především pracovitě lidi, kteří mnohdy ještě ovládají tradiční řemesla, architektonicky zajímavé historické stavby a kulturní společnost nosící s hrdostí odkaz svých valašských předků.

Chceme vytvořit kulturní prostředí, ve kterém by byly udržovány zvyky a tradice. Tímto by také vzniklo zázemí pro tradiční řemeslníky a výrobce. Místo by bylo možné využít také na pořádání dnes velmi oblíbených hospodářských trhů, propagaci regionálních potravin a dalších výrobků. Základní myšlenkou vybudování skanzenu je však záchrana pozůstatků tradiční architektury na Valašskokloboucku. Často jsme slyšeli, že již jeden valašský skanzen u nás existuje a že si budeme navzájem konkurovat. Naopak! Skanzen v Rožnově pod Radhoštěm bereme jako svůj velký vzor. Lidí a spolků, které se snaží zachránit něco z naší valašské historie a kultury, není nikdy dost. Jak již bylo naznačeno, nezaměřujeme se na celé Valašsko. Objektem našeho zájmu je spíše oblast jižního Valašska (okolí Valašských Klobouk a Horní Lidče).

Odrasovým můstkem pro naši činnost bylo získání pozemku. To se podařilo na počátku roku 2013. Tento pozemek jsme získali na deset let formou bezplatné výpůjčky. Od té chvíle jsme začali pracovat na samé úpravě pozemku. Jednalo se

hlavně o vykácení náletových dřevin a v-
čištění od odpadků. Celý pozemek byl za-
rostený dřevinami více než z jedné třetiny.
Tyto úpravy nám zabraly téměř celý rok.
Proč tak dlouho? Veškeré práce totiž dělá-
me formou dobrovolných brigád a sklou-
bit volný čas většiny členů (hlavně vysoko-
školských studentů) je občas téměř nad-
lidský úkol. Ale i přes tyto okolnosti doká-
žeme pro svůj záměr nezištně pracovat.
I když naše činnost byla v roce 2013 ori-
entovaná především na úpravu pozemku,
prováděli jsme také průzkumnou a mapo-
vací činnost. Jezdili jsme do okolních obcí
zakreslovat a měřit jednotlivé chalupy,
a také jsme rozšiřovali povědomí o našem
spolku a našich idejích. Následně se nám
ozvalo několik lidí, kteří nám přislíbili své
staré objekty na zahradách.

Takové dárce jsme našli například v Lipi-
ně, Lačnově nebo Vlachově Lhotě. Město
Valašské Klobouky nám přislíbilo a poz-
ději také darovalo starou roubenou stud-
nu, respektive její torzo. To jsme prozatím
uschovávali ve stodole v sousední Poteči.
Teprve v zimních měsících, kdy se nepra-
covalo v terénu, jsme se mohli konečně
pustit do opravy roubené studny. V něko-

lika mrazivých víkendech jsme se konečně
dostali k vytoužené praxi, tedy práci se
dřevem. Místní řemeslník, pan Josef Šper-
ling, nás naučil štípat šindel. Následně
jsme tuto dovednost předvedli i veřejnosti,
která také měla možnost si štípání šinde-
lů vyzkoušet. Akce vzbudila značný ohlas
a nadšení. Tento výsledek nás utvrdil
v přesvědčení, že při organizaci různých
kurzů tradičních řemesel se budeme stále
setkávat se zájmem lidí a řemeslo bude žít
a nadále se rozvíjet.

Důležitou součástí našeho projektu není
jen oprava či stavba valašských rouben-
nek, ale i kultivace krajiny. Pokud pomínu
likvidaci náletových stromů a keřů, jedná
se hlavně o výsadbu ovocných stromů.
V roce 2013 jsme pomocí grantu od Na-
dace Partnerství vysadili třicet ovocných
stromů. Vybírali jsme především staré
odrůdy - jabloně, hrušně, švestky a jiné.
Na samu výsadbu nám přišla pomo-
ci 9. třída místní základní školy. Bylo to
účelné. Zejména mladí se dnes potýkají
s nezájmem a jsou často účastníky van-
dalských akcí. Přáli jsme si, aby si mladí
lidé vyzkoušeli práci se sadbou stromů,
čímž získají k vysazeným stromům určitý



Skupina dobrovolných pracovníků při úklidu areálu budoucího muzea, 2013, foto M. Mañas

vztah. Při práci se mohla mládež seznámit s vysazovanými druhy a s možnostmi dalšího zpracování jako je sušení, konzervace apod. Velký zájem byl o dnes již často neznámé druhy ovoce jako moruše, oskeruše či jedlý jeřáb. Touto akcí byl založen budoucí ovocný sad – naše budoucí agrární centrum. Na sad bude navazovat sušárna na ovoce, salaš pro ovce a místy budou rozmístěny včelí úly. Kromě sušení budeme zpracovávat ovoce i moštováním pomocí lisu. Především chceme ukázat lidem, že zdravá výživa se nemusí jen kupovat za drahé peníze ve specializovaných obchodech, ale každý si může udělat šťávu z místních jablek či nasušit ovoce.

Často se setkáváme s otázkou: „Která odborná firma nám bude stavby dělat?“ „Nebo zda jsme řemeslníci v oboru?“ Vždy argumentujeme stejně: „Dříve si každý švec postavil dům sám a co je křivé, to je valašské...“ Jsme spolek mladých lidí a stavbu skanzenu bereme tedy jako koníček. Pokládáme také za přínosné, po-

kud mladý člověk dělá něco pro své okolí a propagaci regionu. V podstatě chceme vychovávat mladou generaci k patriotismu, posilovat lásku k Valašsku a hlavně pěstovat a udržovat staré tradice, zvyky a řemesla. K tomu nám náš skanzen vytvoří dokonalé prostředí, kde bude na každého dýchat nejen historie, ale i hrdost a pýcha jeho stavitelů. Je pravda, že budování skanzenu pomocí dobrovolných brigád s sebou přináší delší dobu dokončení projektu. Nám to však nevadí. Víme, že se můžeme stále na něco těšit. I přes náš harmonogram staveb se celé budování skanzenu odvíjí v závislosti na získaných prostředcích a vydaných povoleních. V současné době máme příslibené od okolních dárců tři chalupy a jednu stodolu. Vedle stavebních činností se účastníme a budeme účastnit různých výchovných a osvětových akcí. Namátkou mohu jmenovat přednášky ve školách, pomoc při organizaci tradičních akcí (Mikulášský jarmek) anebo pietní akt konaný v obci Smolina ku příležitosti uctění památky Josefa Valčíka a atentátníků na Heydricha. Doufáme, že zájemců o naši věc bude jen přibývat a skanzen se stane v budoucnu dalším krásným živým muzeem, které důstojně reprezentuje Valašsko.



Terénní dokumentace lidového stavitelství,
2013, foto M. Mañas

K ZAHRÁDCE PŘI PAMÁTNÍKU ANTONÍNA STRNADLA V NOVÉM HROZENKOVĚ

Jana Krystyníková

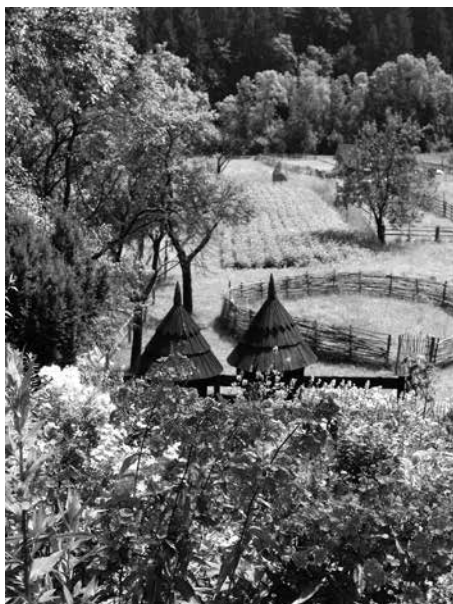
Památník Antonína Strnadla (vlevo) a Valíčková
chalupa na Novém Hrozenkově, 2009,
foto C. Štrunc, fotoarchiv VMP

Památník Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově byl založen v roce 1977 v památkově chráněném roubeném stavení, které postavil v roce 1835 Pavel Orság, jehož otec byl sedlákem a portášem ve Stanovnici. V domě se vystřídalo několik majitelů, až se roku 1928 dostal do správy židovské obce a od té doby byl domem nájemním. Většinou zde pobývali poštovní zaměstnanci, učitelé a další nájemníci.

V letech 1935–1936 zde bydlel a tvořil akademický malíř Antonín Strnadel, který pocházel z Trojanovic u Frenštátu pod Radhoštěm. Na Nový Hrozenkov přišel poprvé v roce 1929 ještě jako student Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze na popud svého kamaráda Karla Langra. Velká část z prací, které zde Strnadel vytvořil, byla použita při výstavě salašnictví, která proběhla v Novém Hrozenkově v roce 1936. Antonín Strnadel si Nový Hrozenkov natolik oblíbil, že se sem pravidelně vracel i poté, co se trvale usadil v Praze, kde působil jako profesor na Vysoké škole umělecko-průmyslové. Kromě pedagogické činnosti



se věnoval ilustrátorské tvorbě a za svůj život ilustroval více než 200 titulů převážně s tematikou Valašska a mnohé knihy pro děti. Před svou smrtí projevil přání, aby jeho dílo bylo vystaveno v Novém Hrozenkově, a prof. Karel Langer se velkou měrou zasadil o jeho splnění. Výstavní prostory Památníku se za dobu jeho trvání několikrát změnily, v současné době jsou zde vystaveny některé z ilustrací Antonína Strnadla a také jeho tvorba týkající se salašnictví, doplněná předměty ze zmíněné výstavy salašnictví. Antonín Strnadel byl malířem Valašska a přesto, že značnou část svého života prožil v Praze, z jeho knižních ilustrací, které jsou v Památníku vystaveny a kterých namaloval nepřeberné množství, vyzařuje prostota, dřina, smutky i radosti se vši opravdovostí.



Na zahrádku u Památníku navazuje hospodářská plocha na nivě řeky Bečvy, 2013, foto M. Tydlačková

Dům stojí na terase řeky Bečvy ve středu obce v těsné blízkosti další zajímavé dřevěnice, Valičkovy chalupy, jejíž kopie stojí ve Valašském muzeu v přírodě. Menší dvorek mezi těmito staveními, tvořící přístupovou cestu, je na rovině a navazuje na svažující se zahrádku. Ta byla původně využívána k hospodářským účelům. Po založení Památníku zde byly postupně podle návrhu prof. Langra zbudovány opěrné kamenné zidky. Prostor pod chalupou doplnily 2 originální a 5 nových klátových úlů. Osázení zahrádky se ujal pan Michalčák, vášnivý zahrádkář, který pojal zahrádku spíše jako parkovou zeleň a nasázel na terásce rododendrony, azalky, tis, zeravy a skalníky spolu s pivoňkami, kosatci, kapradím, břečťanem a barvínkem. V roce 2006 však byly dřeviny v zahrádce už značně přerostlé a zidky rozpadlé, a proto jsme přistoupili k její celkové rekonstrukci.

Měla jsem ráda vyprávění své babičky o jejím dětství a mládí. Babička se narodila v roce 1910 a navzdory tomu, že do jejího dětství zasáhla 1. světová válka a tatínek musel narukovat, vzpomínala na tuto dobu ráda a uměla poutavě vyprávět. S údivem jsem poslouchala o tom, jak za války

nebylo lehké zaopatřit jídlo pro rodinu, a proto si hospodyně z celé vesnice pomáhaly navzájem. Byly velmi vynalézavé a důvtipné. Když nebylo čím ozdobit svatební dort, natrhaly se v zahrádce květy „stolisky“, její lístky se namáčely v rozšlehaném bílku a potom v namletém cukru a jimi se zdobily dort a jiné cukroví. U každé chalupy pěstovali pohanku, rež, brambory a nesmělo chybět zelí, které se zkvašením dobře uchovávalo a mělo spoustu vitamínů. To všechno naše stařenky dobře znaly. Bylo běžné, že rodina o 8-12 členech si na zimu „našlapala“ jednu i dvě stolitrové bečky zelí, to už podle velikosti úrody. Nebylo potom výjimkou, že se jedlo zelí k obědu každý den, buďto s chlebem nebo s bramborami. Když bylo za války málo brambor, jedly se i topinambury, kterým babička říkala „sladké zemičky“ nebo taky „mašiči (prasečí) zemičky“. Vařila se pohanka na kaši, ta se jedla většinou jen s mlékem. Maso bývalo jen na svátek, nebo někdy v neděli. Také

s vajíčky a špekem se muselo šetřit, a tak hospodyně mohly ozvláštnit jídelníček pro rodinu jen málo způsoby – bylinkami, medem, mákem, lesními plody, ovocem, hříbký. Zkrátka tím, co samy vypěstovaly v zahrádce u chalupy, nebo nasbíraly v lese či na louce. Stejně to bylo s léčením různých nemocí, na doktora měl málokdo, a tak se léčilo bylinkami. Ještě i já, když jsem byla malá (asi v roce 1980) a špatně jsem doskočila z meze, nemohla jsem došlápnout na nohu, nikdo se mnou k lékaři nešel, babička „utlúkla“ v hmoždíři „boží dřívce“ se špekem, pěkně natřela na nárt vysokou vrstvu směsi, zavázala, a teprve když mi otok neustoupil a ani druhý den jsem nemohla došlápnout, potom se jelo do nemocnice, kde zjistili, že mám naštipnutou kost. A tak to bylo se vším, ať už bolely někoho zuby, oči, žaludek, svaly, kosti nebo hlava, se vším si uměly naše babičky poradit. Ráda jsem babičce pomáhala a učila se poznávat bylinky, míchat čaje a plnými doušky jsem nasávala její moudra.

Když jsem začala v roce 2005 pracovat v Památníku Antonína Strnadla, značně mne udivil vzhled prostředí. Celková úprava okolí nebyla v souladu s přirozeným vzhledem okolí valašských chalup. Řekla jsem si tedy, že Památníku bude lépe než parková zeleň slušet zahrádka, jakou mívala moje babička a jaké bývaly na začátku minulého století běžné. Pustila jsem se spolu se svými kolegyněmi do práce. Po opravě zídek a vytrhání cizokrajných rostlin jsem začala pátrat po celém Hrozenkově, kde se původní druhy ještě uchovaly. Kritériem pro jejich výběr do zahrádky bylo, když nám současné babičky potvrdily, že jsou to rostliny ještě po jejich mamince či stařence. Také jsme hledaly ve volné přírodě, co jsme znaly a nemohly to sehnat přímo v zahradách. Ještě po osmi letech nejsme s prací u konce. Stále doplňujeme některé druhy, přicházejí k nám i sami Hrozenkovjané a nabízejí, co ještě nemáme, takže pořád urovnáváme, přesazujeme, a to hlavně v části okrasné,

kde rozhoduje barva květu, velikost rostliny, doba kvetení atd.

V užitkové části zahrádky jsme dosud vysadili rebarboru, topinambury, mátu, řimbabu, náprstník červený, sléz lesní, mateřídoušku, šalvěj, kostival, boží dřívce (pelyněk brotan), dobromysl, třezalku, meduňku (melisu), tymián, netřesk střešní, diviznu, pažitku, majoránku, libeček, třapatku, měsíček.

V části okrasné máme vrbinu tečkovanou, barvínek, zvonek broskvolistý, kosatce, listopadky (hvězdnice novoanglické), a to nízké, polovysoké i vysoké, bílé, růžové, červené, fialové i modré, hořící lásku (floxy), japonskou sasanku, pivoň, oměj šalamounek, krásnoočko přeslenité, největší závoj, hřebíček bradatý, orlíčky, vlčí máky, rozchodníky (šestiřadý, pochybný, nachový), jahodník obecný, ostrožku stračku, kohútek (kohoutek chalcedonský), Anču v trní (krásenka zpeřená), kopretiny, penízky (měsíčnice roční), lilii zlatohlavou i cibulkonosnou, vlčí bob (lupina mnoholistá), fialky, macešky (violka rolní), kamzičník, chrpy chlumní, konvalinky, třapatku dřipatou, jirnici, hvězdnicu alpskou, srdéčka (srdcovka kalifornská), kakost, denivky, plicník, čechravu, celík obrovský, narcisky, koniklec, čemeřici černou i nachovou, kapradí a slézovec velkokvětý. Dále máme několik druhů, u nichž se mi prozatím nepodařilo zjistit správný botanický název, ale jejich lidové názvy znějí libozvučně. Jedná se například o *koníčky* a také máme jednu květinu, k níž mi majitelka řekla: „To je kvítko, já nevím, jak se jmenuje, je staré, je to taková pletka.“ A tak máme kvítko – pletku.

Návštěvníkům se naše zahrádka líbí, protože přirozeně dotváří prostředí Památníku. Mnozí si ji fotí, ptají se na názvy rostlin nebo návod na jejich pěstování a někteří se dokonce kvůli zahrádce vracejí opakovaně.



RESTAUROVÁNÍ MALOVANÝCH ŠTÍTŮ OBYTNÉHO DOMU ŠTURALOVY USEDLOSTI Z VELKÝCH KARLOVIC VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ

Luděk Dvořák

ÚDAJE O RESTAUROVANÉM PŘEDMĚTU

PŘEDMĚT: Malované štíty a trámy i. č. C69/2002 – Pasekářská usedlost transferovaná do areálu Valašská dědina Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm z obce Velké Karlovice – lokalita Podřatá č. 201

DATE: rok 1825

MAJITEL: VMP Rožnov pod Radhoštěm, bývalý vlastníci: J. Šturala, L. Šturalová

MATERIÁL: Olejová pryskyřičná barva na dřevě v tmavě červeném odstínu. Malba ne zcela původní, jsou provedeny přemalby.

MALBA: Malby se nacházejí na kabřinci a podbití čelních krokví po obou stranách chalupy. Malba vytváří geometrické a rostlinné tvary, ohraničené pásovým ornamentem s kruhovou růžicí (sluneční růžice) a christogramem.

Ve spodní části chalupy je malba pouze na čelní štítové straně předsazených stropních trámů, malba také geometrického tvaru.

STAV A PRŮZKUM PŘEDMĚTU PŘED RESTAUROVÁNÍM

Rozsah poškození

STAV MALBY A PODKLADU: Malby zašlé a zoxidované. Povrch, který se jeví jako šedobílý, je pouze oxidační vrstva barevného původního odstínu, vzniklého působením světla a vlhka. Malby jsou překryté nánosem předchozích nátěrů chalupy karbolinem, které jsou zvětralé. Původní dřevěný podklad pod malbu poškozen působením povětrnostních vlivů.

PRŮZKUM: Malby jsou patrně z období opravy objektu, která probíhala na přelomu 19. a 20. století. Malba jednobarevná v odstínu červeném, ta v průběhu času a vlivu povětrnostních podmínek tmavne na cihlově červený odstín. Před restaurováním byly také provedeny stěry oxidač-

ní vrstvy a odebrány vzorky této barevné vrstvy jak předního štítu, tak štítu zadního. Původní výmalba z roku 1825 se pravděpodobně nedochovala. Patrně po ní zbyly ve dřevě takzvané otisky v podkladovém materiálu a to je typické pro malbu na dřevě (přední štít). Není doloženo, jestli při opravě objektu z přelomu 19. a 20. stol. došlo k úpravám jak dřevěného podkladu, tak i ve výmalbě samotné. Poslední rekonstrukce štítu proběhla v 50. letech 20. století za účasti pracovníků památkové péče.

ÚPRAVA DŘEVĚNÉHO PODKLADU: Dřevěný kabřinec na zadním štítu byl natřen původně bílou barvou, ta se do současné doby nedochovala. Dochovaly se pouze její fragmenty – zadní štít – foto č. 01, 05, 06, nebo se dochovaly pouze přemalby z 19. a počátku 20. stol. a také restaurátorské retuše, které byly provedeny již dříve.

ÚPRAVA VÝMALBY z roku 1825: K té došlo patrně při velké rekonstrukci objektu na konci 19. a počátku 20. století. Po průzkumu bylo zjištěno, že došlo k úpravě malby na čelním štítu pravé strany pohledové desky pod kabřincem (lomenice). Po vyčištění dřevěné podkladové desky a její petrifikaci byly nalezeny původní malby rostlinného motivu. Zde byl proveden záznam a zakreslení původní výmalby. Také byl proveden záznam i nákres pozdější výmalby, která se dochovala do současnosti. Původní výmalba je patrná v pravé části desky pod kabřincem čelního štítu.

ROZSAH POŠKOZENÍ: Malba se dochovala pouze ojediněle. Větší poškození ve výmalbě bylo ve spodní části kabřince. To se týká obou štítů. Podhledové trámy pod čelním štítem byly poškozeny obdobným způsobem. Na zadní lomenici výmalba nebyla v některých částech již zachována – foto č. 01-05. Malba na fazetách lomenice zadního štítu poškozena, nebo se nedochovala. Pokud se jedná o dochovanou výmalbu, ať ve větším či menším rozsahu, je patrné, že stále velmi dobře drží na dřevěném podkladu.

POSTUP PRÁCE PŘI RESTAUROVÁNÍ

- 1) **POVRCHOVÉ ČIŠTĚNÍ:** Plošné odstranění degradující karboly a usazeného prachu pomocí štětce.
- 2) **ODEBRÁNÍ VZORKŮ BAREVNÉ VRSTVY:** Původní vzorky odebrány pomocí skalpelu a očíslovány. Část vzorků zalita do epoxidu a připravena na rozbor. Vzorky přiloženy k dokumentaci. Součástí dokumentace je také odebraný vzorek nové barvy, který byl použit při přemalbě a retuších.
- 3) **ČIŠTĚNÍ OXIDAČNÍ VRSTVY Z DOCHOVANÉ MALBY:** K čištění oxidační vrstvy na malbě byla použita směs terpentýnu a xylenu. Pomocí tampónů z bavlněné látky a směsi xylenu s terpentýnem byly postupně odstraněny všechny oxidační vrstvy. Po vysušení této vrstvy bylo nutné čištění opakovat. Na některých místech byly oxidační vrstvy silné, například na fazetách lomenice – dřevěná pohledová čelní krokev krytá prknem zdobeným fazetou.
- 4) **ČIŠTĚNÍ DŘEVĚNÝCH PODKLADOVÝCH DESEK POD MALBU:** Podkladové dřevěné desky byly zašlé od prachu a zbytků karboly. Po mechanickém čištění pomocí štětce byla použita směs terpentýnu a xylenu. Dřevo čištěno opět pomocí štětce a jemného silonového kartáčku, a to z důvodu nadměrných nerovností v ploše dřevěného materiálu. Čištěná plocha sušena savou textilií.
- 5) **PETRIFIKACE PODKLADOVÝCH DESEK A FIXACE DOCHOVANÝCH ČÁSTÍ MALBY:** Po odvětrání přebytečného terpentýnu a po povrchovém čištění bylo nutné dřevo petrifikovat. Jako petrifikační prostředek byl použit Solakryl v xylenu 1:15. K petrifikaci poškozeného dřeva byly použity štětec a savé textilie. Povrchově zvětralá malba fixována také Solakrylem v xylenu 1:10.

6) VÝROBA OLEJOVOPRYSKYŘIČNÉ BARVY: Složení: červený pigment třený, lněný olej, damara, zinková běloba, terpentýn.

7) DOPLNĚNÍ MALBY: K plošné přemalbě došlo pouze v místech, kde se malba nedochovala. Zadní štít – foto č. 01, 02. Dále byly provedeny pouze retuše malby a její doplnění na chybějících částech dřevěného podkladu. Přední štít, zadní štít – foto č. 03, 04. Dochovaná malba je předem fixována a tím nejsou retuše její součástí. Jedna z nejtěžších částí restaurování je namíchání barevného odstínu tak, aby ladil

s dochovaným originálem. Přední štít, zadní štít – foto č. 03, 04, 06.

8) FIXACE POVRCHU MALBY: Provedena až po proschnutí přemalbě a retuší na obou štítech a pohledových trámec. Použitý prostředek: Solakryl v xylenu v poměru 1:10 z důvodu povětrnostních podmínek. Malba na spodních trámech objektu fixována stejným způsobem. Zde nebyly provedeny retuše ani přemalby. Malba fixována v původní podobě.

68

Celkový pohled na bedno zadního štítu – stav po vyčištění povrchu. Původní podmalba byla patrně bílá, 2012, foto L. Dvořák



Stav před restaurováním – stav poškození levého boku, 2012, foto L. Dvořák



Průběh restaurování –
střední část – postup
doplnění malby se
zvýrazněnou
konturou, 2012,
foto L. Dvořák



Průběh restaurová-
ní – doplnění malby
v pravé části, levá část
původní, 2012,
foto L. Dvořák



69

Stav po restaurování
před závěrečnou
fixační vrstvou barev,
2012, foto L. Dvořák



Naše dávná kolegyně říkávala – čím hrneček navře, po tom je cítit. Toto úsloví se dá vztáhnout i na život člověka, protože většinu z nás právě dětství trvale formuje.

Jubilantka, přes své dívčí jméno slušící spíše Slezsku – Vanda Bulawová, provdaná Vrlová, vyrostla v úhledné čtvrti na okraji města Valašské Meziříčí. Před druhou světovou válkou tam její staříček, dříve řídící učitel na řadě venkovských škol Valašska, nechal postavit vilku pro sebe a rodiny obou svých dětí.

Jak Vanda ráda vzpomíná, byli prarodiče v rodině pevnými autoritami. Ač žili ve městě, dobře rozuměli životu venkovanů a mnohé venkovské zvyklosti uplatňovali také v novém prostředí. Rozhodně se v rodině neplýtvalo, z velké zahrady za domem a pronajatého políčka se vytěžilo co nejvíce. Nikdy se ale v rodině nešetřilo na výdajích souvisejících se vzděláním, ani na času věnovanému hovorům o záležitostech přesahujících všednodennost.

Do tohoto prostředí se 29. 8. 1943 narodila Vanda. Oba její rodiče měli vysokoškolské vzdělání. Otec byl advokát, matka měla před závěrečnými zkouškami na lékařské fakultě, když byly za války uzavřeny vysoké školy. Vandy strýc, žijící s nimi v rodinné vilce, byl středoškolský profesor, zaujatý národopisný pracovník Arnošt Kubeša. Sbíral lidové písně a tance, také výšivky a keramiku i jiné předměty tradiční lidové kultury. Na gymnáziu organizoval studentský folklorní soubor a pro něj rekonstruoval kroj. Matka i sestra pod jeho vedením vyšily nespočet valašských košil, s kohoutky na prsou i bez nich, jak pro koho bylo vhodné. V prostředí naplněném tradicemi lidové kultury Valašska Vanda vyrůstala.

Bystrá dívčinka úspěšně vystudovala Jedenáctiletou střední školu ve Valašském Meziříčí a rozhlížela se, kam dále. Doporučení pro studium na vysoké škole se však pro nevhodný třídní původ nedočkala.

V tu chvíli do jejího života osudově zasáhl strýc PhDr. Arnošt Kubeša, tehdy jen správce, později ředitel Valašského muzea v přírodě. Přiměl ji k tomu, aby ještě před posledními prázdninami ani ne 17letá nastoupila do muzea jako průvodkyně v jazyce českém, ruském a německém. Ten mimo dobovou zvyklost ovládala díky stařeince, která s ní od dětství vedla řeči, často i v té němčině. Dobře se vyjadřovat nečinilo Vandě potíže, jako průvodkyně se líbila a díky své sečtělosti a pro ni samozřejmým znalostem lidových tradic brzy samostatně sestavovala texty k prohlídce muzea pro nastupující průvodce. Okruh jejích vlastních povinností se rozšiřoval. Vedla evidenci nově získaných sbírkových

předmětů, pořizovala fotodokumentaci demontovaných a do muzea převážených objektů, současně vedla administrativu muzea a muzejní odbornou knihovnu. Po odchodu ředitele PhDr. Arnošta Kubeši do důchodu pracovala jako sekretářka ředitele Ing. Jana Bečáka a současně cíleně budovala muzejní knihovnu. Široce oborovou, místně orientovanou především na sběrnou oblast Valašského muzea v přírodě. I při tomto nasazení dokázala při zaměstnání vystudovat Střední knihovnickou školu v Brně, zakončenou maturitou. Bylo jen přirozené, že po návratu z mateřské dovolené se právě knihovna na dlouhá léta stala v muzeu jejím základním působišťem.



Vanda Vrllová s kolegyní Milenou Habustovou při výzkumu v lačnovském mlýně, 1979, foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP

Jejíma rukama neprošla kniha, o níž by nevěděla, co je jejím přínosem. Vždy zvi-
dává, s přehledem a se záviděníhodnou
pamětí dovedla vyhovět mnohdy mlhavým
požadavkům nejen svých muzejních kole-
gů, ale i mnoha badatelů z veřejnosti, kteří
hledali v muzejní knihovně studijní mate-
riál, často i v renomovaných knihovnách
těžko dosažitelný.

S oporou znalosti příslušné literatury
a zažité místní tradice byla nepominu-
telným, v pozadí stojícím spoluvůrcem
řady programů postavených na lidovém
zvykosloví nebo na lidské práci, ať už to
byla Kouzelná nitka, Velké prádlo, Jaro
na dědině, Velký redyk, Podzim na poli
a v chalupě, Dožatá, Anenská pouť, také
Velikonoc na Valašsku nebo Vánoce
na dědině. Přirozeně se všech těchto pro-
gramů jako drobná úpravná, informacemi
nešetřící valašská tetička zúčastňovala.
Věrohodná natolik, že ji návštěvníci pova-
žovali za obyvatelku chalupy.

Snad pro každého z nás je osudovým
darem, když se záliba setká s pracovním
využitím. A Vandě se to přihodilo. Z celé
nezměrné šíře projevů lidové kultury ji za-
ujalo léčitelství. S jeho tajemnou podobou
se setkala už v šedesátých letech, kdy se
jako fotodokumentátorka zúčastnila de-
montáže kopaničářské chalupy v Žitkově.
Mimořádné schopnosti žitkovských bohy-
ní pracujících také s bylinami byly lidem
uznávané, ale ony samy žily ve skrytu
z obavy před stíháním tehdejšími režimem
pro podvod a šarlatánství. Setkání s tímto
fenomémem probudilo Vandinu zvědavost
a zájem. Při dalších terénních výzkumech,
kterých se v tu dobu ještě zúčastňovala, si
už soustavně všimla bylinek volně rostou-
cích, lidmi v tom místě zvláště oceňova-
ných, i těch pěstovaných v zahrádkách při
chalupách. Vše si zapisovala do malého
zápisníčku, včetně celkového osazení za-
hrádek, jejich umístění a hrazení. Vandina
zájmu si povšiml vedoucí národopisného
odboru PhDr. Jiří Langer a lidové léčitel-
ství jí přidělil vedle práce knihovnice jako
samostatný dlouhodobý výzkumný úkol.

Bylo to rozhodnutí, které přineslo řadu
nových zjištění využitelných v muzejních
expozicích i ve výkladu průvodců. Také
pro bádání o lidové stravě, kterému se
v tom čase věnoval PhDr. Jaroslav Štika,
CSc. Byliny přinejmenším jako koření měly
v lidové stravě své důležité místo. A Vanda
svými poznatky ráda přispěla.

Léta však běží a po 41 letech práce
ve Valašském muzeu v přírodě také naše
jubilantka opustila svoje dlouholeté praco-
viště a odešla do důchodu. Získala čas,
který ji při denním dojíždění z Valašského
Meziříčí trvale chyběl. Nadaná slovem se
s chutí pustila do publikování poznatků o li-
dovém léčitelství. V roce 2006 vyšla v edici
Malé rožnovské tisky její knížka Nasbírání
mezi Jány aneb o lidovém léčitelství.
Rychle rozebraná si vyžádala pokračová-
ní druhým titulem – Devatero kvítí a ještě
některé další byliny – vydaném ve dvojná-
sobném nákladu v roce 2009. Obě knížky
jsou milým čtením, které nenásilně pou-
čí, někomu poradí, ale hlavně potěší de-
chem časů našich babiček, na který se tak
hezky vzpomíná. Besed k těmto knížkám
o lidovém léčitelství, ale nejen k nim, také
ke zvykosloví Vánoc a Velikonoc, absolvo-
vala jubilantka bezpočet. Jen v posledním
čase vystoupila ve Valašském Meziříčí
v programu 60 a víc neznámá nic,
v Příboře a v Zubří v projektu Vzdělávání
seniorů, v neziskové organizaci ADRA
ve Valašském Meziříčí a ve Zlíně, v knihov-
ně v Horní Lidči a v Jablůnce nad Bečvou,
v Muzeu regionu Valašsko, v Klubu seni-
orů ve Valašském Meziříčí. O léčivé moci
bylinek nejen přednáší, ale také je sbírá
a na zahradě pro své přátele pěstuje. Není
divu, že se v čase obecného zájmu o pří-
rodní medicínu stala známou. A média se
chopila snadné možnosti zatraktivnit svoje
pořady. Jako bylinářku jsme Vandu mohl-
li vidět v televizi v pořadu Sama doma,
Zahrada je hra, Jak se vede, sousede,
v pořadu Náš venkov, Folklorika i jiných.

Nezbývá než vrátit se k úvodnímu úsloví
o hrnečku, který čím navře, po tom je dlou-
ho cítit. Naše seniorka, už několikaletá mu-

zejnší důchodkyně, se totiž do Valašského muzea trvale vrací. Její košaté vědomosti, schopnost přizpůsobit výklad posluchačům, kultivovaný jazyk s ozvlášťujícími přídechem nářečí a pevné ukotvení v tradicích Valašska našly uplatnění v tematických lekcích připravovaných našimi mladšími kolegy pro skupiny školních dětí. Vanda je spoluvůrcem a aktérem pořadů Jak to bylo s horů Radhošť, Hradisko nad Rožnovem, Co nevíte o valašských spisovatelích, Velikonoce na Valašsku, Uměli Valaši fyziku?, Co vařily naše babičky i už vzpomínaných Vánoc na dědině.

Její pracovní nasazení nelze než obdivovat a popřát jí trvalé zdraví ke zdolávání dalších desetiletí v pilné práci, neboť dlouhověkost je v její rodině příslovečná.

Ať Tě stále těší svět

přeje

Marie Brandstettrová

BIBLIOGRAFIE PRACÍ VANDY VRLOVÉ

Sestavil Radek Bryol

Sladká šrotka aneb vánoční hodování. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 1993. (s Milenou Habustovou).

Recepty. In: ŠTIKA, Jaroslav. *Lidová strava na Valašsku.* Praha – Rožnov pod Radhoštěm: Folklorní sdružení ČR – Valašské muzeum v přírodě, 1997, s. 147–181.

Lidové léčitelství. In: *Těšínsko. 3. díl. Rodina a obec, obyčej, lidové léčitelství.* Šenov u Ostravy: Tilia, 2001, s. 175–185. (s Pavlem Kulendíkem).

Nasbíráno mezi Jány aneb O lidovém léčitelství: Co zažili nebo si pamatovali z vyprávění ještě na konci 20. století čtyřiceti- až devadesátiletí. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2006.

Devatero kvítí a ještě některé další byliny. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2009.

Obživa. In: *Beskydy. Zdroj práce a obživy.* Třinec: Wart, 2012, s. 200–220.

Samostatné články

Vzpomínky na Ameriku. *Valašsko, vlastivědná revue.* 2002, 20 (1), s. 37–39.

Čím je pro mne Valašsko? *Valašsko, vlastivědná revue.* 2005, 15 (2), s. 3.

Košatý strom muzejního života Marie Brandstettrové. *Národopisná revue.* 2005, 15 (3), s. 237–238. (s Lenkou Ryšicovou).

UKOPISY ULOŽENÉ NA ODDĚLENÍ DOKUMENTACE VMP

Prezentace některých projevů lidového zvykoslolí, léčitelství a magie v expozici VD. 1978. Inv. č. R 62.

Návrh na doplnění expozice VMP v době letnic (ojánění). 1982. Inv. č. R 132.

Po čtyřicet let (1966–2006) se budování sbírek Valašského muzea v přírodě točilo kolem Michala Chumchala. Byl jejich lékařem v muzejním smyslu, a to od samého začátku této činnosti. Jeho práce pronikala do jejich hmoty, aby prodloužila existenci většinou již unavených a chorých předmětů, často vyřazených z pravidelného používání a někdy již neschopných plnit své původní funkce. Znal je, narodil se 9. 5. 1941 v rodině stolaře Jana Chumchala, původem z rožnovského Chobotu, žijícího nedaleko dolnopasecké cesty nad Skalkou. Maminka pocházela z mlýna v Olší pod Rožnovem a její matka z Horních Pasek. Všechna tato místa a tamní rodinné zázemí patřila ke zdrojům Michalova východiska při poznávání kulturních tradic generací předků.

Stolařem se Michal vyučil v Bystřici pod Hostýnem v bývalé Thonetově nábytkářské továrně (1956–1958) a roční praxi měl v dílnách stejného podnikatelského původu ve Frenštátě pod Radhoštěm. Potom pracoval v rožnovském Komunálním podniku, až si ho tam v roce 1966 našel tehdejší ředitel Valašského muzea v přírodě ing. Jan Rudolf Bečák. Ten právě začínal budovat profesionální muzejní provozy a jeho rožnovští přátelé mu Michala doporučili jako člověka nejen profesně zdatného, ale také zaníceného a zvědavého na vše, co souviselo s životem zdejších obyvatel v minulosti. Jedním z prvních jeho úkolů bylo vyrobení nábytku pro Vaškovu hospodu. Setkání se sbírkami bývalého rožnovského muzejního spolku Michala vtáhlo do problému prodlužování života předmětům nevhodně uloženým, poškozeným a někdy až torzovitým. Ing. Bečák byl velmi prozíravý psycholog a tak se splnil jeho předpoklad, že si Michal sám vybuduje konzervační pracoviště a získá potřebné spolupracovníky. Z nich se praxí a konzervátorskými kurzy postupně vytvářeli specialisté na jednotlivé profese podle druhu jejich hmoty: textil a jeho zdobné části, papír a jiné lehké hmoty, dřevo, polychromie, řezby, povrchové úpravy, železo, další kovy, někdy i kámen.

Vyžadovalo to spolupráci s řemeslníky v terénu a s kolegy z větších muzeí s delší a náročnější tradicí konzervačních pracovišť. Taková pomoc se v Rožnově uplatnila jen výjimečně, protože struktura našich sbírek byla jiná. Převažovalo nejednodušší zemědělské nářadí z pasek a mnoho práce zabralo pouhé očištění nejen od prachu, ale často od bláta i hnoje. Navíc nebylo kde takové velké předměty ukládat. Při tehdejších poměrně nízkém počtu pracovníků v muzeu někdy větší díl práce spočíval v manipulaci s těžkými předměty, které bylo třeba dostat ze vzdálených horských usedlostí do muzejního areálu, postupně části přenášet do konzervační dílny a nakonec většinou přímo do expozice, anebo ukládat v dalších objektech, kde se našlo ještě trochu místa. Provoz akvizic s přibývajícími etnografy rychle rostl a na méně náročné předměty nezbýval čas, pouze se zajišťovala sanace

škůdců a základní nátěr, který chránil další napadení jen dočasně.

Michal byl takovým vedoucím konzervačního pracoviště, který místo příkazů radil, ukazoval jak na to a důvěřoval ve schopnosti podřízených pracovníků, které si vybral. Velké problémy vznikaly tím, že se muselo se vším šetřit, rozpočtové možnosti byly tehdy nepatrné a to až do převodu muzea pod správu Severomoravského kraje v roce 1972. Potom bylo třeba mít neustále připravené odborné nároky na technologie zvyšující kvalitu a účinnost konzervace.

Do Valašského muzea jsem nastoupil v květnu 1971 a měl jsem z předcházejících zaměstnání zkušenosti spíše s restaurováním, ale také jsem prošel konzervátorskými kurzy. Z koncepce muzea bylo zřejmé, že z našich sbírek plánované



Michal Chumchal provádí preventivní ošetření rožnovské radnice v Dřevěném městečku, 1980, foto B. Příkryl, fotoarchiv VMP

expozice nenaplníme, a proto se začala zvyšovat akviziční činnost zaměřená na nejpotřebnější oblasti i druhy předmětů. Z toho ale vyplývaly úkoly nových centrálních a velkokapacitních depozitářů i lepší vybavení včetně prostorů v konzervačním pracovišti. Do roku 1977 se to dařilo, ale potom, když se zastavil přísun investičních prostředků, realizace našich záměrů se zastavila. Akvizice přesahovaly 2000 předmětů ročně a Michal musel ve stísněných podmínkách zorganizovat a osobně se přičinit o zvládnutí jejich základního ošetření, uložení a současně mít neustálý přehled o pohybu jednotlivých předmětů na různých pracovištích. Kromě toho musel připravovat expozice na sezonu, v jejím průběhu je kontrolovat a rovněž periodicky ošetřovat některé sbírky v depozitářích i zasahovat na sanaci škůdců ve srubech sbírkových objektů (například při invazi vosiček v Heřmanické sýpce, či sršňů, kteří si s oblibou stavěli hnízda ve zvonicích, chránit vzdálené depozitáře proti kunám apod.). Michal se sžil s muzeem natolik, že citově prožíval jeho rozvoj a velmi bolestně ho zraňovaly neúspěchy a omyly některých kolegů. Pracovní nároky se v poslední třetině 20. století dostaly v porovnání s jinými muzei v přírodě dost vysoko a jejich kvalitativní změny v následujícím období na něho působily velmi depresivně, zvláště když se začala vytrácet vzájemná důvěra a přátelská spolupráce.

Kromě pracovních povinností rostl Michalův zájem o minulost rožnovských rodin a jejich domů, zvláště po odchodu do důchodu r. 2006. Zpovídal pamětníky, sbíral staré pohlednice a fotografie. Stal se znalcem rodinných osudů obyvatel Dolních Pasek, pamatoval si množství předmětů odtamtud přivezených do muzea i těch, které v chalupách zůstaly. Dovede o tom zajímavě vyprávět na besedách v rožnovské knihovně. Znáám historii osídlení ze studia archivních pramenů a debaty s Michalem mě obohacují o poznání z druhé strany, ze vzpomínek a povědomí starší již nežijící generace, které on kdysi vyslechl. Přál bych si, aby mu zdraví

vydrželo, aby dospěl ke zveřejnění svých poznatků a dočkal se moderního rozvoje konzervačního pracoviště našeho muzea zabezpečujícího celý sbírkový fond před degradací jeho kvalit.

Jiří Langer



JIŘINA VESELSKÁ JUBILUJÍCÍ

V říjnu 2013 oslavila významné životní jubileum sedmdesát let etnografka a muzejnice, paní Jiřina Veselská. Narodila se v Petrovicích u Třebíče, malé vesničce na Českomoravské Vysočině, kde prožila dětství a mládí. Po absolvování Střední vzdělávací školy v Třebíči studovala etnografii na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Už během studií pracovala jako pomocná vědecká síla na Akademii věd u Karla Vetterla a Jaroslava Štíky a dostala se také k muzejní činnosti v Etnografickém ústavu Moravského muzea. Prvním pracovištěm se jí na krátký čas stalo Valašské muzeum v přírodě, kam v roce 1966 nastoupila hned po státních zkouškách jako začínající etnografka.

Příležitost zde pracovat dostala přímo od tehdejšího ředitele Jana Rudolfa Bečáka. Jak sama vzpomíná: *Díky této nabídce se mně, rodačce z Českomoravské vysočiny, otevřely Beskydy a Valašsko, díky ní se mně dostalo možnosti pracovat vedle pana inženýra Bečáka. Za jeho chápajícího vedení jsem postupně poznávala nejen krásu kraje a jeho tradici, kterou bylo třeba uchovat, ale naučila se i za cenu často osobních obětí a překonávání na první pohled nezdolatelných překážek mu sloužit.* Právě ve Valašském muzeu v přírodě získala první zkušenosti se zpracováním sbírek a připravila výstavu s tématem ručodělné výroby, která byla instalována v prvním patře fojtství z Velkých Karlovic v areálu Dřevěného městečka. Po této téměř dvouroční zkušenosti ji rodinné vazby zavedly do Frýdku – Místku, který se jí stal natrvalo domovem. Práce s národopisnými sbírkami ji provázela i na druhém působišti – zdejším Okresním vlastivědném muzeu, kde pracovala plných 28 let, nejprve jako kurátorka, od roku 1978 vedoucí oddělení společenských věd. Od roku 1991 zastávala místo náměstkyně ředitele pro odbornou činnost. V tomto postavení pracovala od roku 1996 ve Valašském muzeu v přírodě, kam se znovu vrátila po téměř třiceti letech a setrvala zde až do odchodu do penze.

Správa sbírkového fondu, jeho zpracování a prezentace tvořily podstatnou část její odborné práce. Během svého působení v muzeu ve Frýdku – Místku připravila katalogy vybraných sbírkových fondů (sbírky lidových plastik, obrázků na skle, kramářských písní) a publikovala několik článků, zaměřených na charakteristiku ucelených skupin sbírkových předmětů (malované nábytek, sbírka F. Duší). Dalším tématem, kterým se zabývala, bylo lidové stavitelství. V letech 1964 – 1966 prováděla výzkum lidového stavitelství ve své rodné oblasti – na Třebíčsku a Velkomeziříčsku, jeho výsledky pak shrnula ve své diplomové práci. V 70. letech se této problematice věnovala ve sběrné oblasti frýdeckého muzea. Její pozornost přitahovala nejvíce sakrální architektura, zejména dřevěné kostely v Beskydech a Pobeskydích, a právě jim věnovala několik odborných článků.

pisech národopisné literatury a tvorba odborných bibliografií, které usnadňují heuristiku mnoha badatelům a zájemcům o národopisnou tematiku. Již během studií v roce 1965 připravila *Soupis národopisných příspěvků v Časopise Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, o dva roky později zpracovala spolu s V. Svobodovou obdobný materiál pro regionální časopisy západní Moravy. Následovaly *Bibliografie časopisu Těšínsko* (1957–1974, 1975–1984). Posledním publikovaným soupisem je obsáhlá *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti*, vydaná v roce 2008. Od roku 2009 do současnosti stále připravuje a doplňuje bibliografické soupisy národopisných příspěvků, které najdeme na webových stránkách České národopisné společnosti.

Během svého druhého působení ve Valašském muzeu v přírodě se zaměřila na metodickou práci se sbírkami, související zejména se zaváděním tzv. Centrální

Můžeme říci, že významným těžištěm odborné práce Jiřiny Veselské, kterému se stále s velkou pilí věnuje, je práce na sou-



Jiřina Veselská při programu Vánoce na dědině ve Valašském muzeu v přírodě, 2001, foto K. Matocha, fotoarchiv VMP

evidence sbírek na Ministerstvu kultury. V 90. letech připravovala a organizovala převzetí objektu bývalé polní nemocnice a zdravotnického skladu na okraji Frenštátu pod Radhoštěm, který slouží jako centrální depozitář sbírek. Věnovala se také prezentační činnosti. Pro veřejnost připravila od roku 1996 nový program, který nazvala podle halenkovského naivního řezbáře Josefa Heji - Hejův nožík a koncipovala jej jako mezinárodní tvůrčí setkání neprofesionálních řezbářů z Beskyd a Pobeskydí. Výstupem 3.-6. ročníku je tzv. řezbářský betlém, na kterém se podílelo více než 30 tvůrců z Moravy, Slovenska a Polska. Tematiku umělecké práce se dřevem rozvíjela již ve Frýdku - Místku, kde v roce 1992 poprvé zorganizovala tzv. Trienále neprofesionálních řezbářů Beskyd a Pobeskydí. Práci ve Valašském muzeu v přírodě zakončila v roce 2005 několika počiny. Patří k nim reinstalace interiéru kostela sv. Anny v Dřevěném městečku, zpracování jubilejní publikace k 80. výročí založení muzea a zejména příprava rozsáhlého projektu s názvem *Muzeum v přírodě a lidová kultura v nových formách prezentace kulturního dědictví*, který byl přijat v rámci finančních mechanismů tzv. norského grantu a realizován v letech 2007–2011. Projekt zahrnoval dostavbu několika expozičních objektů ve všech areálech muzea, vytvoření stálé expozice v prostorách tzv. Sušáku, náročnou rekonstrukci centrálního depozitáře ve Frenštátě pod Radhoštěm a také výzkum lidové architektury, duchovní a sociální kultury ve vymezené sběrné oblasti.

Ve výčtu obsáhlé činnosti nelze opomenout ani pedagogické působení jubilanky na půdě Slezské univerzity v Opavě, Ústavu historie a muzeologie, kde studentům externě přednášela etnografii v letech 1996–2009. Zájem o tento obor dokládá i nemalý počet obhájených bakalářských (45) a magisterských (22) diplomových prací, zaměřených zvláště na etnografické sbírky muzeí, osobnosti etnografického bádání a dokumentace, bibliografii a ak-

tuální podobu jevů lidové kultury. Několik z nich je věnováno i tematice z regionu Valašsko.

Ani po odchodu do důchodu v roce 2003 její aktivita neustává. V posledních deseti letech se více věnuje spolupráci s malými obecními muzei, která se nachází v bezprostřední blízkosti jejího bydliště. V nedalekých Raškovcích iniciovala vznik obecního památníku, kde v roce 2002 koncipovala národopisnou expozici. Za obětavé pomoci místních obyvatel se podařilo shromáždit množství materiálu, zejména trojrozměrných předmětů dokladujících způsob obživy a bydlení v 19. a 1. třetině 20. století. V letošním roce provedla reinstalaci této expozice. K Raškovcům se váže také několik jejich publikačních titulů. Je spoluautorkou obsáhlého výkladového slovníku s názvem *Tradiční mluva v podhůří Beskyd. Údolí řeky Morávky a Mohelnice*, vydaného v roce 2010 a společně s Marií Zemanovou zmapovala *Historii knihovny v Raškovcích*, publikovanou v roce 2012. Další spolupráce se váže k obci Sedliště, kde v roce 2011 připravila národopisnou expozici nazvanou *Muzeum Lašská jízba* a o rok později výrazně pomohla se zpracováním inventáře sbírkových předmětů tohoto obecního muzea.

Velký přehled v oboru a mnohaleté zkušenosti došly ocenění její odborné práce v podobě členství v poradních orgánech pro sbírkovou činnost, vědeckých i redakčních radách muzejních institucí, v několika odborných komisích při Ministerstvu kultury, ale zejména předsednictvím v České národopisné společnosti v letech 1996–2002. Od roku 2009 je předsedkyní Rady starších, která je poradním orgánem ředitele Valašského muzea v přírodě v otázkách posuzování návrhů na zápis osobností do tzv. Knihy paměti kraje a také posuzuje návrhy na uložení ostatků významných osobností na Valašský Slavín, který se nachází kolem kostelíka sv. Anny v areálu Dřevěného městečka.

Za všechnu práci, kterou jubilantka vykonala nejen pro region Valašsko, ale zejména pro národopis – obor, kterému zasvětila svůj profesní život, jí patří vyslovit velké poděkování a zároveň připojit gratulaci spolu s přáním pevného zdraví, domácí pohody a také stále mnoha sil, elánu a dalších nápadů na poli muzejním a národopisném.

Petr Lidák

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ JIŘINY VESELSKÉ

Sestavil Petr Lidák

Soupis národopisných příspěvků v Časopise Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Materiály k retrospektivní bibliografii české etnografie. Brno, 1965. 58 s.

Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy. In: Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10, 1967. 48 s. (s Vlastou Svobodovou).

Dřevěné kostely v okolí Frýdku-Místku. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné muzeum, 1967. 24 s.

Lidové umění ze sbírek Vlastivědného ústavu ve Frýdku-Místku. Katalog expozice. Frýdek-Místek, 1973. 11 s.

Katalog sbírky lidových plastik Vlastivědného ústavu ve Frýdku-Místku. Frýdek-Místek, 1973. 29 s.

Katalog sbírky obrázků na skle Vlastivědného ústavu ve Frýdku-Místku. Frýdek-Místek, 1973. 37 s.

Památky lidového stavitelství v okrese Frýdek-Místek. Průvodce. Frýdek-Místek, 1973. 32 s.

Bibliografie časopisu Těšínsko 1957–1974. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědný ústav, 1976. 254 s.

Soupis kramářských písní ve sbírce Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné muzeum, 1980. 291 s.

Člověk a kov. Frýdek-Místek a TŽ Třinec: Okresní vlastivědné muzeum, 1980. 22 s. (s Rudolfem Žáčkem a Zdeňkem Raslem).

Bibliografie časopisu Těšínsko 1975–1984. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné muzeum, 1985. 134 s.

Bibliografie historicko vlastivědné literatury okresu Frýdek-Místek do roku 1945. Frýdek-Místek: Okresní vlastivědné muzeum, 1990. 196 s.

1. Beskydské trienále neprofesionálních řezbářů. Katalog přehlídky a výstavy. Frýdek-Místek: Muzeum Beskyd, 1991.

Dřevěné kostely v Beskydech a Pobeskydí. Frýdek-Místek: Muzeum Beskyd, 1994. 16 s.

Dřevěné městečko, Valašská dědina, Mlýnská dolina. Průvodce pro návštěvníky Valašského muzea v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm. 1997.

Tradiční pečivo. Praha: Grada, 2004. 168 s. (s Milenou Habustovou).

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2005. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum, 2005. 123 s.

Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti. Praha: Česká národopisná společnost, 2008. 242 s.

Tradiční mluva podhůří Beskyd. Údolí řeky Morávky a Mohelnice. Výkladový slovník. Raškovice, 2010. 344 s. (s Marií Zemanovou a Richardem Pastorkem).

Historie knihovny v Raškovících. Raškovice, 2012. 79 s. (s Marií Zemanovou).

Národopisná bibliografie. Praha, 2013. 12 s. a přílohy.

Památník Raškovíc. Stálá etnografická expozice obce a okolí 2002–2012. Raškovice, 2013. 59 s. (s Marií Zemanovou).

ČLÁNKY A STUDIE

K dosavadním pokusům o vymezení hranice Moravského Horácka a Podhorácka.

Sborník z konference věnované 100. výročí narození Františka Bartoše, Gottwaldov, 1965.

Několik poznámek k technologii perníkářské výroby v Rožnově pod Radhoštěm. *Valašsko.* 1968, 12, s. 44–46.

Několik poznámek k problematice skanzenových instalací. *Český lid.* 1969, 56, s. 119–121.

Zvyky spojené s vyháněním dobytka v Domaslavicích. *Pranostiky z Domaslavic. Těšínsko.* 1968, č. 3, s. 19–20.

Zachráníme památky lidového stavitelství? *Těšínsko.* 1968, č. 2, s. 24–25.

Lidové léčení v Bašce v 19. století. *Těšínsko.* 1970, č. 2, s. 14–15. (spolu s Bedřichem Fišerem)

Sakrální památky v okrese Frýdek-Místek II. Dřevěné kostely. *Těšínsko.* 1972, č. 1, s. 22–26.

Státní seznam nemovitých kulturních památek v okrese Frýdek-Místek. *Pobeskydí.* 1972, č. 2, s. 17–26.

K metodice kulturně-historického místopisu okresu Frýdek-Místek. *Těšínsko.* 1973, č. 3, s. 15–19. (s Rudolfem Žáčkem)

Bibliografie vlastivědného zpravodaje Pobeskydí 1967–1972. *Pobeskydí.* 1973, č. 2, s. 9–25. (s Vilmou Borisovou).

Řemeslná výroba na Frýdecko-Místecku I. – ševcovství. *Pobeskydí.* 1979, č. 2, s. 15–19.

Památky na revoluční rok 1848 ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea ve Frýdku-Místku. *Těšínsko.* 1979, č. 3, s. 23–27. (s Rudolfem Žáčkem).

Nejstarší publikované popisy krojů z Frýdecka a Místecka. *Práce a studie Okresního vlastivědného muzea Frýdek-Místek*. 1984, 5, s. 37–53.

Kováři, zámečníci a nožíři ve Frýdku a Místku v 16.–18. století. *Práce a studie Okresního vlastivědného muzea Frýdek-Místek* 1984, s. 23–35. (s Rudolfem Žáčkem).

K historii a dokumentaci dřevozpracujících řemesel ve Frýdku-Místku za feudalismu. *Těšínsko*. 1984, č. 4, s. 31–33.

Malovaný nábytek ve frýdeckém muzeu. *Těšínsko*. 1987, č. 3, s. 10–12.

Těšínsko a jeho přispěvatelé. *Těšínsko*. 1987, č. 3, s. 22.

Národopisná sbírka Ferdiše Duši. *Těšínsko*. 1988, č. 2, s. 13–17.

Lidové malované skříně ve sbírce frýdeckého muzea. *Těšínsko*. 1988, č. 2, s. 34.

Sbírky Musea Matice místecké. *Těšínsko*. 1988, č. 3, s. 32–33.

Jaroslav Ludvík Mikoláš a lidová kultura (ke stému výročí narození). *Těšínsko*. 1988, č. 4, s. 22–23.

Vánoční zvyky a štědrovečerní jídla na Frýdecku v 1. polovině 20. století. *Těšínsko*. 1990, č. 4, s. 1–6.

Osobnosti vlastivědné práce na Frýdecku a Místecku do poloviny 20. století. *Práce a studie Muzea Beskyd*. 1993, s. 78–90.

Osobnosti národopisné práce na Těšínsku. In: *Lidová kultura Slezska*. Brno: Akademie věd

ČR, 1994, s. 33–42.

Národopisná výstava československá a Noviny Těšínské. *Těšínsko*. 1994, č. 4, s. 10–13.

Dílo Jana Winklera v české literatuře historické a etnografické. *Práce a studie Muzea Beskyd*. 1995, č. 9, s. 27–32.

Národopis v muzejních časopisech severní Moravy a Slezska. *Národopisný věstník*. 1996, 13 (55), s. 63–74.

Meziválečná národopisná publicistika na Těšínsku a možnosti jejího využití. *Národopisná revue*. 1997, 7, s. 20–23.

Sbírkové soubory Valašského muzea v přírodě. Jejich akvizice, dokumentace a tezaurace.

In: *Sbírkové předměty v muzeích v přírodě (CD)*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2002. (s Marií Brandstetovou).

Biografie a bibliografie Jaroslava Štíky. *Národopisný věstník*. 2001, 18, s. 66–81. (s Janou Tichou).

Osobnost PhDr. Jaroslava Štíky v minulosti a současnosti Valašského muzea v přírodě. In: *Sbírkové předměty v muzeích v přírodě (CD)*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2002.

Nositelé tradice z Valašska. *Valašsko, vlastivědná revue*. 2003/2, s. 34–35.

Nálezová zpráva k roubenému obytnému domu čp. 69, zvanému „Ondrášův úkryt“.

Práce a studie Národního památkového ústavu v Brně. Brno, 2003, s. 101–106.

Obraz lidové kultury na Těšínsku ve zprávách duchovních z 2. poloviny 19. století.

In: *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2003, s. 44–51.

Podíl Jaroslava Ludvíka Mikoláše na dokumentaci lidové kultury. *Národopisný věstník*. 2005, 22, s. 153–166.

Jan Rudolf Bečák a Valašsko. In: *Museum vivum: Sborník Valašského muzea v přírodě*, Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2005, 1, s. 136–138.

Dokumentace stereotypů v denním režimu žen ve 20. století. *Národopisný věstník*. 2006, 23, s. 22–25.

„Neměla jsem život lehký, ale ničeho nelituji“. Život vesnických žen ve vzpomínkách. *Národopisný věstník*. 2007, 24, s. 7–31.

„Pan ředitel“ (Vladimíru Škutovi). *Těšínsko*. 2007, č. 2, s. 1–3.

Je třeba oceňovat? Přehled udělených cen Národopisné společnosti a České národopisné společnosti za léta 1997–2006. *Národopisný věstník*. 2008, 25, s. 7–15.

Františka Pituchová – šumna robka. Bibliografie Františky Pituchové. *Národopisný věstník*. 2008, 25, č. 1, s. 69–72.

Národopisná bibliografie na internetových stránkách. *Národopisný věstník*. 2008, 25, č. 2, s. 53–56.

Etnografie ve studijních programech Slezské univerzity v Opavě. *Národopisný věstník*. 2008, 25, č. 2, s. 54–63.

Expozice obecních muzeí. In: *Museum vivum: Sborník Valašského muzea v přírodě*, Rožnov pod Radhoštěm, 2009, 5, s. 18–21.

Emilie Haroková a dokumentace lidové kultury. In *Museum vivum: Sborník Valašského muzea v přírodě*, Rožnov pod Radhoštěm, 2009, 5, s. 150–153.

Josef Vařeka a lidová kultura na Těšínsku. *Těšínsko*. 2009, č. 2, s. 27–28.

Odešel PhDr. Jaroslav Štika, CSc. *Těšínsko*. 2011, č. 1, s. 19–21.

Zprávy o lidové kultuře na stránkách slezských regionálních časopisů. In: *Sborník referátů z konference k výročí 80 let založení – 15 let obnovení vlastivědného sborníku Pod Zelenou Horou*, 27.–28. března 2012 v Přešticih. Přeštice, 2012, s. 28–31.

Lidová kultura na stránkách Studií o Těšínsku 1972–2012. *Národopisný věstník*, 2012, 29, č. 2, s. 52–67.

Jaroslav Ludvík Mikoláš a rozhlasové vysílání. *Těšínsko*. 2013, 56, č. 3, s. 33–35.

UKOPIKY ULOKENÉ NA ODDĚLENÍ DOKUMENTACE VPM

Velikonoce v lidové tradici. Scénář výstavy. 1995. Inv. č. R 303. Scénář k instalaci mlýnku na pohanku ze Lhoty u Frýdlantu. 1955. Inv. č. R 308.

Vánoční zvyky, obřady a obyčeje. [nedat.]. Inv. č. R 398.

Návrh na udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ panu Josefu Kopčanovi. 2002. Inv. č. R 439.

Návrh na udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ paní Janě Juřicové v oboru textil – výšivka. (s M. Brandstettrou). 2002. Inv. č. R 443.

Programy VMP určené školní mládeži – východiska, ohlasy, perspektivy (s D. Drápalou). 2002. Inv. č. R 444.

Nálezová zpráva k roubenému obytnému domu čp. 69, zvanému „Ondrášův úkryt“. 2002. Inv. č. R 453.

Návrh na udělení titulu „Nositel tradice lidových řemesel“ Štefanu Kanalošovi. 2003. Inv. č. R 473.

Koncepce rozvoje muzeí v přírodě v České republice na léta 2001–2005. 2001. Inv. č. R 480.

Galerie sourozenců Jaroňkových. 1997. Inv. č. R 556.



ARNOŠT KUBEŠA

26. 1. 1905–14. 12. 1993

Vanda Vrlová

Vysokoškolským studiem na filozofické fakultě Masarykovy university v Brně získal aprobaci středoškolského profesora pro předměty dějepis – zeměpis. Posléze pokračoval na Karlově univerzitě v Praze v oboru národopis a získal akademický titul. A v té době nastal zásadní zlom v jeho pracovním zaměření. Pro ideologické pomýlení, jak byl jeho nucený odchod ze školské služby nazýván, opustil pedagogickou dráhu. Po krátkodobých drobných zaměstnáních zakotvil koncem 50. let ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde pak pracoval až do odchodu do důchodu. Vystřídal tam dosavadního placeného správce – právě vysokoškolská studia ukončivšího PhDr. Jaroslava Štiku, svého studenta na meziříčském Palackého gymnáziu. Rožnovské muzeum bylo tehdy pobočkou Krajského muzea v Gottwaldově, tedy organizace provozu byla dost těžkopádná a zdoluhavá. Rok 1960, kdy došlo k novému rozdělení krajů, byl zásadní pro další existenci muzea i jeho prvního ředitele PhDr. Arnošta Kubešu, správou muzea bylo pověřeno město Rožnov pod Radhoštěm.

Tehdy bylo možno začít s dlouho připravovanou dostavbou pasekářské části muzea jako protikladu dosavadní městské. V té době se jednalo ještě o tzv. záchranné muzeum v přírodě, kam měly být shromažďovány objekty dřevěné lidové architektury bez důrazu na celkovou koncepci. Hlavním kritériem byla záchrana dřevěných staveb před možnou a nevyhnutelnou zkázou. Realizace předpokládala další výzkumy v terénu, kde byly vybrány jednotlivé stavby pro nový areál. Arnošt Kubeša se do cestování po dědinách rád pustil, navázal většinou kontakty se svými dávnými známými, u nichž ještě v dobách nedávno minulých sbíral a zapisoval s profesorským kolegou, hudebním skladatelem Janem Nepomukem Poláškem lidové písničky. Nová profese jej posunula od sbírání produktů duchovní kultury i k dokladům hmotným. Těmi měly být zprvu doplněny interiéry objektů lidového stavitelství, od roku



Ředitel Valašského muzea Arnošt Kubeša při čištění sbírkových předmětů, 1963,
foto V. Bulavová, fotoarchiv VMP

1925 postavených v rožnovském parku. Snahy o „dobudování“ Valašského muzea, jak se pracovní iniciativa nazývala, začínaly mít konkrétnější podobu. Byly sestavovány seznamy objektů na celém Valašsku, které by přicházely v úvahu k převezení do Rožnova – podmínkou byl nejen celkový stav a možnost odkoupení od bývalých majitelů; po změně záměru i návaznost na celkové pojetí muzejního areálu a též souhlas pracovníků památkové péče. Styk Arnošta Kubeši s venkovským obyvatelstvem a získávání nejen materiálních předmětů a písniček, ale také vzpomínek na staré časy se staly součástí námětu k utvoření koncepce plánované Valašské

dědiny. Nebylo to však jednoduché, pří-
mými nadřízenými byli úředníci na rožnovské radnici, posléze na okresním úřadě na Vsetíně, jedni ani druzí neměli dost povědomí o muzejní činnosti. Proto tak nepochopitelně dlouho byla řešena otázka absence depozitáře – jejich názor byl, že vše, co se na dědinách koupí, je třeba okamžitě instalovat do chalup. Tak jak to vypadá, je údajně nejvěrohodnější, zaprášené, prožrané od červotočů, polámané – byl jejich tehdejší názor. Ba panovala domněnka, že veškerá muzejní činnost se odvíjí a úsilí směřuje pouze k vyšší návštěvnosti. Když končí hlavní sezóna, netřeba už muzeu věnovat žádnou péči, než vybrat od ná-

vštevňíků peníze za vstupné. „Bylo třeba“ - podle slov nadřízených na národním výboru – pomoci skomírajícímu Jednotnému zemědělskému družstvu, zřejmě jedinému, co mělo své sídlo ve městě, např. při žních sena. Marné bylo vysvětlování, že s koncem prázdnin a tím i hlavní sezóny vlastně další práce začíná, akviziční, evidenční, konzervační, prezentační apod. Až pozdější převzetí muzea Krajským národním výborem v Ostravě tuto diletantskou nadvládu ukončilo.

Vzhledem k tomu, že v 60. letech minulého století se rožnovské muzeum zvolna dostávalo do povědomí tuzemských, zahraničních i zámořských zájemců, bylo třeba věnovat jim větší péči, co se informací týče. Do té doby průvodcovskou službu sporadicky vykonávali obětaví členové tehdejšího Musejního spolku na ne vždy profesionální úrovni, však za to nedostávali honorář. Svoji odbornou práci si s chutí zpestřil provázením návštěvníků i tehdejší první oficiální ředitel muzea Arnošt Kubeša. Zvláště se rád věnoval venkovským návštěvníkům, kteří jeho dosavadní poznatky o venkovské kultuře mohli ještě rozšířit. Při provázení kolikrát i zanotil písničku, většinou tu, která ještě nevyšla tiskem. O vydání dalších dílů písniček neustále usiloval, marně se obracel na nejrůznější instituce i vedoucí představitele okresní či krajské kultury. Ale nakonec se podařilo, že po dlouhém a vyčerpávajícím úsilí vyšly Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské, vydány ve Zlíně a na Vsetíně. Až 11 let po jeho úmrtí vyšly péčí Folklorního sdružení ČR Valaské darebnice, na nichž si velice zakládal.

Ve zmíněných šedesátých letech se stalo rožnovské muzeum zastávkou turistů při trasách na Slovensko anebo jen po Moravě, návštěvnost začala stoupat s nástupem trvalé průvodkyně. Pak se ale mohl Kubeša více věnovat opravdové muzejní práci a především zmíněnému sbírání předmětů k vybavení chalup. Samozřejmě neměl na mysli jen obytné

místnosti, ale i komory, sklepy, hůry, taky stodoly, chlévy a další zařízení. Muzeum tehdy nedisponovalo žádným dopravním prostředkem, dost často měly především drobné předměty, které by v nepříznivých podmínkách původního prostředí třeba nevydržely, přestupní uložení v Kubešově domě. Někdy to byly krojové součástky nebo jiné textilní předměty, objevené v některé chalupě na hůře, ve staré truhle či za trámem a vzhledem k takovému nedůstojnému „uložení“ patřičně zdevastované. Z vlněných kordulek vylétávali moli, sukně byly použity třeba k ucpání otvoru ve zdi, poničené myšmi, ze všeho vypadal prach, zbytky sena či slámy, ale i mechu, když právě ten nahradil mezi trámy kus nepotřebné „hadry“. Ale po vyprání nebo jen vytřepání nečistot byla nevýslovná radost nad hodnotným budoucím přírůstkem do muzea.

Kroje, to byla vedle valašských písniček druhá láska Arnošta Kubeši. Sám v kroji chodil od dětských let, vyšívanou košulu mívál oblečenu i jako mladý učitel do školy. Jeho o 10 let mladší sestra dlouho vzpomínala na svá studentská léta, která zvláště o prázdninách trávila na pastvisku s kozami – ostatní děcka zhánaly kde kady a já sem musela vyšívat Arnoštovi košulu. Při dennodenním nošení jich byla věru spotřeba! Sám měl první kroj hrozenkovský, na Novém Hrozenkově působil coby učitel jeho otec Rajmund, tam se spřátelil s Josefem Országem Vraneckým starším. Arnošta Kubešu zaujal jeho zdobný zeman- ský kroj a časem takový pořídil pro sebe i svou sestru a její děti. „Pořídil“ – sám sehnal potřebný materiál a jeho maminka podle předloh šila a vyšívala to, co se zrovna nedalo po někom koupit. Postupem času se Arnoštu Kubešovi podařilo podle historických záznamů i některých dochovaných prvků rekonstruovat kroj valašskomeziříč- ský a právě u jeho nošení zůstal už napo- řád. Zúčastňoval se v Meziříčí i v Rožnově národopisných slavností, zakládal valaské krúžky či družiny, podílel se na organiza- ci prvních Valašských roků. Jedním z nej-

úspěšnějších programů ve Valašském Meziříčí byl Majáles 1931, celý program koncipován ve valašském duchu. Vztah k valašskému folkloru zúročil především v místě svého bydliště – ve Valašském Meziříčí, kde už za své profesorské kariéry na Palackého reálném gymnáziu založil studentský valaský krúžek, z jehož středu vzešlo několik významných etnografů. Netajili se tím, že Arnošek, jak mezi sebou studenti nazývali profesora zeměpisu a dějepisu, vzbudil v nich vztah k národopisu. Krúžky pomáhal zakládat i v dalších městech a obcích, skoro pravidelně se účastnil valašských bálů v blízkém i vzdálenějším okolí, taky moravského bálu v Praze, a samozřejmě pokračuje oblečen v kroji.

Jako ředitel rožnovského muzea nevynechal Arnošt Kubeša žádnou příležitost, kdy mohl obléci svůj meziříčský kroj, podle míry slavnostnosti buď se zelenou župicí nebo s červenou šubou, lemovanou liščí kožešinou. (Právě o tuto šubu projevívaly několikrát zájem politické instituce v době před Vánocemi, že by mohla posloužit jako „typický“ kožich pro ruského Dědu Mráze. Už žádost o zapůjčení k tomuto účelu byla jím pokládána za urážku národního kroje, a vůbec!)

Vztah k rožnovskému muzeu přetrvával i v době po jeho odchodu do penze krátce po dovršení šedesáti let. Vztah s novým vedením i bývalými kolegy se však nezměnil, návštěvy byly oboustranné nejen z přátelství, ale i z profesního hlediska. Rád vypomohl při určování krojových součástek, použitého materiálu, případně dataci, zúčastňoval se společenských akcí muzea. Tam na něj nezapomněli, slavně s novými kolegy oslavil svoji sedmdesátku i osmdesátku, kdy si ještě v kroji a zvesela zatančil. Přibývajících léta mu už nedovoľovala tolik cestovat, ač dříve se zúčastňoval mezinárodních kongresů i soukromě navštěvoval zahraniční národopisná muzea i muzea v přírodě a navazoval s jejich představiteli pracovní i přátelské kontakty. Díky i těmto vztahům se Valašské muze-

um v přírodě více dostalo do povědomí též v zahraničí.

Svůj kroj nosil do posledka, vyšívána košile, již měl tolik rád, jej zdobila i na cestě poslední v prosinci roku 1993. Jeho ostatky byly posléze při důstojném pietním obřadu uloženy na Valašský Slavín. Tam spočinul jako první zaměstnanec samostatného Valašského muzea v přírodě a zároveň první ředitel, jemuž se této cti dostalo.

Na svého strýce a taky ředitele i spolupracovníka ráda vzpomněla první průvodkyně Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a jeho celoživotní pracovnice.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ ARNOŠTA KUBEŠI

Sestavil Radek Bryol

SAMOSTATNÉ ČLÁNKY

Obnova krojů na Valašsku. *Naše Valašsko*. 1946, 9, s. 189–190.

Valaské pěsničky. I. díl. Milotice nad Bečvou: Knihovna Milotického hospodáře, 1939. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Valašský krúžek v Meziříčí. *Naše Valašsko*. 1946, 9, s. 190.

Valaské pěsničky. II. díl. Milotice nad Bečvou: Knihovna Milotického hospodáře, 1940. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Valašské kroje. *Naše Valašsko*. 1947, 10, s. 176–183.

Valaské pěsničky. III. díl. Milotice nad Bečvou: Knihovna Milotického hospodáře, 1941. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Bohuš Kramoliš z Rožnova pod Radhoštěm. [K osmdesátinám správce Valašského muzea v přírodě]. *Zprávy Krajského muzea v Gottwaldově*. 1958, s. 41–42.

Valaské pěsničky. Díl IV. Milotice nad Bečvou: Knihovna Milotického hospodáře, 1944. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Dělnické písně na Valašsku. *Valašsko*. 1959–1961, 8, s. 18–28.

88 *Valaské pěsničky. Díl V.* Milotice nad Bečvou: Milotický hospodář v Miloticích n. Beč., 1946. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Valašské tkánky a rúšky na Rožnovsku a Meziříčsku. *Zprávy Krajského vlastivědného ústavu v Gottwaldově*. 1960, s. 76–78.

Valaská svadba od Mezříča. Valašské Meziříčí: Rodičovské sdružení, 1946.

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. *Zprávy muzeí okresu Vsetín*. [1962], s. 22–23.

Kunovice: národopisný obraz valašské dědiny. Praha: Arnošt Kubeša, 1952. [rukopis].

O výstavbě Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*. 1963, s. 63.

Valašské pěsničky: tance, povědačky, přísloví, dětské hry. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1958.

Poslední barvíř v Rožnově pod Radhoštěm. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*. 1964, s. 43–45.

Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské. I. Písně z doby roboty. Zlín: Středisko kulturních služeb Zlín – Valašský soubor Kašava ZD Podhoran Lukov, [1990]. (s Janem Nepomukem Poláškem).

Dobudování Valašského muzea v přírodě v Rožnově p. R. *Muzejní a vlastivědná práce*. 1964, 2 (2), s. 86–87.

Písně z doby roboty, zbojnické a vojenské. Vsetín: Okresní úřad, 1993.

K zbojnictví na Valašsku. *Valašsko*. 1965, 9, s. 17–21.

Valaské darebnice. Obírané a pijácké spoza Radhošča a Javorníků. Praha – Rožnov pod Radhoštěm: Folklorní sdružení České republiky – Valašské muzeum v přírodě, 2004.

Nálezy pod dřevěnými chalupami na Valašsku. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*. 1965, 1–2, s. 43–44.

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově p. R. *Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia*. 1965, 6, s. 115–124.

Sedm set let Rožnova pod Radhoštěm. Průvodce výstavou 9. 7.–13. 8. 1967. Rožnov pod Radhoštěm: Výstavní výbor, 1967.

Zbojníci na Tanečnici. In: *Valašsko revoluční. Sborník historický*. Vsetín: Vlastivědný ústav, 1971, s. 50–52.

Učitelka valašských vyšívání v Rožnově odešla. [Hermína Štrošnajdrová]. *DU. Zpravodaj krajské sekce pro dějiny učitelstva*. 1974, 11, s. 30–31.

Odešel Miloš Kašík. *DU. Zpravodaj krajské sekce pro dějiny učitelstva*. 1974–1975, 11, s. 31–32.

Miloš Kašík. *Český lid*. 1975, 62, s. 45.

Zbojnický hejtman. *Nové Valašsko*. 1. 2. 1978, s. 4.

Staleté tisy na Valašsku. *Nové Valašsko*. 23. 8. 1989, s. 4.

Vzpomínky na Tomáše Baťu st. a má chlapecká léta v Loučce. *Zpravodaj Okresního vlastivědného muzea*. 1994, s. 26–27.

RUKOPISY ULOŽENÉ NA ODDĚLENÍ
DOKUMENTACE VMP

Lidový oděv ze Zádveřic u Vizovic. 1967. Inv. č.
R 208.

VZPOMÍNKA NA DVA SPOLUPRACOVNÍKY Z MUZEA

Michal Chumchal

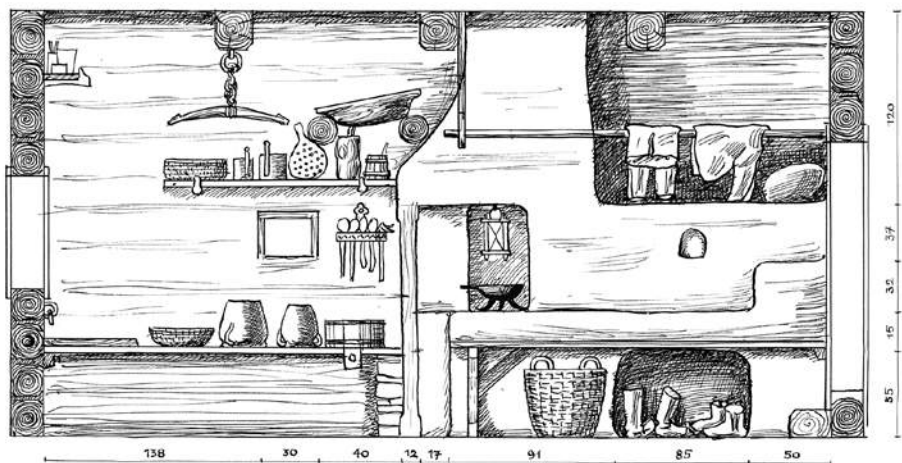
PROFESOR KAREL LANGER (1903–1998)

Jak sám udával, že pochází z království, myslel tím Hradec Králové, kde prožil hlavní léta studií.

Učil na Uměleckoprůmyslové škole v Brně. Na Valašsko se dostal poprvé v roce 1923, když obdržel umístěнку jako učitel v Novém Hrozenkově. Po dvou letech z regionu odešel na jiná působiště, ale na Nový Hrozenkov se často a rád vracel po celý život. Měl pronajatou světničku na Vranči u Országů. S Jožou Országem Vraneckým starším i mladším jej spojovalo přátelství a společné zájmy.

Na Valašsku se seznamoval s lidovou kulturou a životem prostých lidí, kteří umně využívali přírodních materiálů. Kresebně dokumentoval mnoho náradí, vozů a předmětů denního života. Dodnes jsou tyto kresby nejlepší předlohou pro případné rekonstrukce a kopie, ani dnešní fotodokumentace toho nedosahuje. To ocenil i doc. Ludvík Kunz z Brna, kterému ilustroval mnoho prací. V období válečné krize navíc navrhoval místním zručným lidem různé předměty, zejména hračky, včetně jednoduchých betlémů, aby si jejich výrobou mohli přivydělat.

Návrh vnitřního vybavení jizby Mališovy chalupy z Lužné podle prof. Karla Langra, 1970, Oddělení dokumentace VMP



Přišel jsem do Valašského muzea v roce 1966 a prof. Langer tam už působil po boku ředitele ing. Bečáka, který otevíral novou éru muzea s vizí proměnit je na živé muzeum, a proto uvítal každého, kdo byl ochoten s ním spolupracovat.

Moje první spolupráce s ním bylo zprovoznění přenesené koliby z Černé Hory v areálu na Stráni. Na půdorysu bývalé chaty Lipových navrhl pro posezení a případné pohoštění návštěvníků „Pajtu“. Tento přístřešek jsme vybavili stoly s dřevěnými podstavci, na kterých ležely velké písčové desky. Výrazně ovlivnil vybavení koliby k pohostinskému využití, včetně salašnického nářadí, salašovky a podstavce na bečku s pivem a naraženou dřevěnou pípou a korbely podle návrhu Karla Hausera. Pečení živáňské bylo požadovanou novinkou.

Pro posezení u koliby a i jinde v areálu uplatňoval samorostlé půlené kmeny, je-

jichž větve tvořily nohy. Mnoho těchto výtvarných návrhů později kopírovali všude po republice. Bývali jsme ve všem první.

Pro zviditelnění nového areálu Na Stráni navrhl u tehdejšího vstupu pod chalupou z Velkých Karlovic – Miloňova bránu a na ní umístěnou plochou postavu pastevce s ovečkou. Dobře si vzpomínám, jak prof. Langer už v pokročilém věku spolu se mnou kopal v poledne za horka základy pro sloupce brány, aby mohl svůj návrh realizovat.

Tento prvotní počín jej vedl k návrhu dalších dřevěných poutačů okolo hlavních silnic do Rožnova. Byly to několikadílné brány s postavami pastevců a ovcí u Horního a Dolního mostu přes Bečvu, samostatné figury formana s lucernou na Pinduli a selky u benzinky u Eroplánu. Postavy v životní velikosti jsem vyráběl v dílně v bývalé Jaroňkové galerii, tesaři zase podstavce a usazení v terénu.



Brána do rožnovského parku podle návrhu prof. Karla Langra, 1967, fotoarchiv VMP

Pro zviditelnění muzea navrhoval prof. Langer plakáty v jednotné barvě, novoročenky s vizí další výstavby. Tady výrazně spolupracoval s oddělením propagace a jeho vedoucím Josefem Malěšem.

Dalším počinem mimo jiné byla úprava hřbitůvky, kde navrhl několik náhrobků a parkánový plot. V rámci úprav interiéru kostela vymyslel do čela presbytáře umístit korpus Krista ze starého rožnovského kostela na hrubý kříž z kmene habru, tak aby se vyhovělo tehdejšímu ideologickému tlaku.

Podle Langrových nákresů jsem vyrobil nový nábytek do Vaškovy hospody, který nahradil umakartové stoly a ohýbané židle po dřívějších nájemcích. Provedl rovněž návrh interiéru nové hospody. Na posledním groši včetně předlohy pro obraz s motivem polních prací vyrobený technikou paličkování – „nitřák“ umístěný ve výklenku na schodišti.

Přínosem bylo vybudování komorního amfiteátru pro venkovní folklorní vystoupení, kde kulisu dělají 2 malé sruby inspirované ovčínou, používané jako šatny. Přesah štítu jedné stavby tvoří podsíněk pro muzikanty. Amfiteátr je dnes nedílnou součástí Dřevěného městečka a vytváří charakteristické prostředí pro pořádání různých vystoupení.

Zasloužil se také o zavedení výroby suvenýrů v muzejní dílně pod vedením Václava Žitníka a jeho kolektivu, která zásobovala prodejnu muzea. Také se spolu s jinými přičinil o zřízení komise, která posuzovala vhodnost prodejního sortimentu, aby se zabránilo nabízení kýchě.

Jeho aktivita byla rozsáhlá. Výtvarná tvorba přesahovala do realizace další výstavby muzea a zde docházelo ke střetům. Jednou si mně ředitel Bečák postěžoval, že už si s tím Karlem neví rady. S každým novým vedením se zpravidla mění koncepce a pan profesor dlouho apeloval

na dodržení původních plánů výstavby, hlavně v Mlýnské dolině.

Profesoru Karlu Langrovi je potřeba vyslovit veliké díky, zejména v pořízování četné kresebné dokumentace, která snad ve své jednoduchosti a výstižnosti není dosud překonána. Valašské muzeum mu vděčí za tvůrčí práci v době svého největšího rozvoje. Svými výtvarnými návrhy přispěl k propagaci muzea, která zůstává uměleckou hodnotou a přirozeným charakterem nepřekonaným vzorem pro současnost.



Jeden z mnoha návrhů prof. K. Langra k provozním a expozičním prvkům muzea, 1965, Technický útvar VMP

Joža Ország Vranecký ml.
u kovárny z Lutoniny
ve Valašském muzeu,
1973, foto B. Přikryl,
fotoarchiv VMP



JOŽA ORSZÁG VRANECKÝ ml. (1913–1977)
Původně učitel, pocházel z Nového Hrozenkova z rodu Országů Vraneckých z Vranče. Jeho otec byl vlastivědný pracovník inspirovaný pražskou Národopisnou výstavou v roce 1895, což se mohlo projevit i na stavbě jeho usedlosti.

Po absolutoriu dostal Joža Ország Vranecký ml. první umístění na Podkarpatské Rusi v Užhorodě, což si velmi intenzivně připomněl při muzejním zájezdu do této oblasti.

První setkání s ním jsem zažil někdy koncem 60. let, kdy snad na přímlovu prof. Karla Langra přes prázdniny bydlel v objektu bezzemka z Leskovce v té době v ještě neotevřené expozici na Stráni.

Později jej ing. Jan Rudolf Bečák angažoval ke spolupráci ve Valašském muzeu, protože se dobře vyznal v terénu a životě dřívějších generací. A bylo nutné vybavit

a zpřístupnit nové objekty Na Stráni, mezi něž patřila kovárna z Lutoniny, kterou jsem spolu s ním patinoval do přirozené podoby a následně instaloval, včetně klece na kutí krav.

Vranecký dostal na starost neobsazené místo správce sbírek řemesel a celý depozitář, včetně akvizic, které jsme absolvovali zpravidla spolu. Protože ve Velkých Karlovicích učil téměř v každém údolí, zastávky u škol byly skoro povinné. Bývalí kolegové zpravidla i na celou hodinu opustili třídu a vzpomínali v kabinetu. Známost jeho osoby v regionu značně usnadňovala získávání předmětů do sbírek muzea. Tehdy ještě platila autorita kantora u žáků, které učil.

Poblíž usedlosti Vraneckých stála Stupkova kovárna, proto bylo kovářství v odborném zájmu Joži Országa stěžejní. U kováře Josefa Stupky nechával zhotovit některé předměty nutné pro opravu sbírek. Pověřen dokumentací kováren,

putoval údolím Vsetínské Bečvy a dokumentoval všechny kovárny včetně polních u jednotlivých hospodářství.

Myslím, že podnes na staříčka, jak si sám říkal, vzpomínají všichni jen v dobrém.

V Rožnově: 7. 10. 2014

Michal Chumchal

Věnoval se hlavně zdobení kování vozů. Spolu jsme dovezli z Lípy u Zlína zachovalý pravý formanský vůz, dnes unikát, z Liptálu zase fiakr zahrabaný ve stodole v seně, který používal pan farář, když jezdil na Syrakov na návštěvy. Obyvatelé vzpomínali kuriózní příhodu, když panu faráři přijela inspekce a musel s ní objet svůj hornatý rajon. Farní strakatý kůň by dvě osoby neuvezl, tak ještě připřáhlí krávu.

Mimo to Vranecký ještě zhotovoval repliky hudebních nástrojů – kobzu, píšťalky koncovky, housle ochlebky i kopie některých plastik. Publikoval své výzkumy. Protože byl také muzikant, tak při určitých významných návštěvách spolu s dalšími dvěma i třemi hudebníky při pohoštění v Miloňově vyhrávali o dušu. I takto se přispívalo k úspěšnému jednání. Zasloužil se také o rozšíření prodejního sortimentu suvenýrů, když inspiroval svého syna Pavla, aby vyráběl z měděného plechu zdobené náramky, kotule, přívěsky apod.

Charakteristická pro něho byla modrá silonová taška, bez které ho nikdo neviděl a vždy v ní něco nosil.

Jeho příchodem do muzea vznikl triumvirát ing. Bečák, prof. Langer a Joža Ország. Po večerech diskutovali o dalším rozvoji muzea.

Tak pomalu utíkal čas kořeněný jeho průpovídkami, mnohdy černým humorem. „Zas jidu do správkárny...“, jak označoval všechna zdravotnická zařízení. Chodil do lékárny téměř týden pro léky na srdce, které při špatném zásobování nikdo nedovezl. Při poslední cestě pro ně už nemohl a usedl na zídce plotu v ulici, paní u Jaroňkova domu se na něj dívala a on mával o pomoc. Myslela, že ji zdraví, odpovéděla mu. Bylo to jeho zamávání poslední.

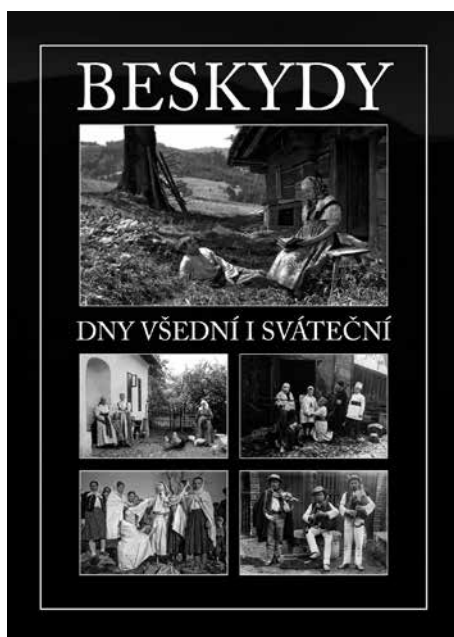
BESKYDY. DNY VŠEDNÍ I SVÁTEČNÍ

LANGER, Jiří ed.

Beskydy. Dny všední i sváteční.

Vyd. 1. Třinec: Wart, 2013, 272 s.

ISBN 978-80-905079-3-7.



Publikace *Beskydy. Dny všední i sváteční* je třetím dílem monografie o Beskydech, vydalo ji třinecké nakladatelství WART v roce 2013. Navazuje na práce *Beskydy. Stavby a život v nich* (2011) a *Beskydy. Zdroj práce a obživy* (2012). Autoři knihy *Beskydy. Dny všední i sváteční* seznamují čtenáře s duchovní kulturou obyvatelstva Beskyd, všímají si specifčnosti způsobu života národnostně i etnograficky zajímavého regionu, v němž se prolínají vlivy české, slovenské a polské. Tvůrci jednotlivých kapitol, většinou etnografové, muzejníci, historikové, kunsthistorikové a muzikologové, vycházejí z metodologie hloubkové sondy do života konkrétních lidí minulých generací.

Jiří Langer, autor první kapitoly *Člověk v krajině Beskyd*, připomíná národnostní pestrost beskydského obyvatelstva. Poznamenává, že původní slovanské osídlení této oblasti se šířilo nížinami a pahorkatinami, protože hlavním zdrojem obživy bylo zemědělství. Moravské úpatí Beskyd osídlovali čeští kolonisté jak Moravskou bránou k severovýchodu, tak od západu povodím Bečvy do jejího rožnovského přítoku. Autor dále konstatuje, že se mluva Valachů i další projevy lidové kultury Vsetínska a Rožnovska liší jen malými místními zvláštnostmi. Kulturní jednotu obyvatel celé oblasti Moravských i Slezských Beskyd spatřuje pisatel ve shodném pojetí salašnického hospodaření. Pojmenování Valach se používalo jen na západním okraji karpatského území, na kterém se salašnictví uplatnilo. Jiný proces než na Valašsku probíhal v Těšínském Slezsku. J. Langer se také zastavuje u jazykových zvláštností námi sledovaného regionu. Vzpomíná názor lingvisty Ladislava Pallase, který připomíná, že mluvu lidí v průmyslových oblastech Těšínska ovlivňoval velký příliv dělníků z Moravy, z Čech i Slovenska po celou 2. polovinu 20. století. Byl vytvořen přechodný interdialekt, jímž se mezi sebou dorozumívali Poláci a Češi, který uživatelé nazývají „po našymu“.

Druhá kapitola, *Oděv obyvatel v minulosti*, pochází z pera etnografky Marie Bradstettrvé. V úvodu svého textu konstatuje, že tradiční oděv plnil více funkcí – byl ochranou lidského těla, plnil estetickou i magickou funkci. Venkované si vyráběli oděv z domácích zdrojů surovin: lnu, vlny a ovčí kožešiny. K tomu přibýlo na přelomu 18. a 19. století plátenictví. Představu o oblečení beskydských venkovanů si můžeme vytvořit dle autorky až v 19. století. Pro studium oděvu z archivních dokladů pro dobu starší jsou klíčové soupisy majetku pořizované při příležitosti svateb a úmrtí, v nichž se také uvádí počet svršků, jejich materiál, barevnost a odhadovaná cena. Vzdělané vrstvy obyvatelstva se od 19. století začaly také zajímat o lidovou kulturu včetně oděvu. K těmto osobnostem patřili např. evangelický kazatel Daniel Sloboda, historik Běda Dudík, etnograf Josef Klvaňa, rožnovský kronikář Martin Tkadlec aj.

V třetí kapitole, *Zdobnost a její techniky v oděvu*, táž autorka píše, že všechny obecně známé techniky zdobení se prosadily i v Beskydech. Prvotním typem zdobení bylo zakončování starodávných plátěných kusů třásněmi z vytřepených okrajů původní tkaniny. Švy a lemování látek stály u počátku vyšívání. Z hlediska techniky práce dělí M. Brandstettrvá vyšívky na geometrické, předkreslené a aplikované. Na pomezí vyšívky a krajky stojí výšivka na tylu, jež se přimyká k oděvu poplatnému zjemnělé městské módě. Plátěné součásti oděvu venkovských žen zdobívala krajka na šátcích, rouškách, košilích, rukávcích, čepcích a na zástěrách. Mladší a méně náročnou technikou bylo háčkování. To je od počátku 20. století spojeno s domácíou výrobou, jež se prosadila zejména v goralských dědinách. Od 50. let 20. století ustupovaly háčkované krajky jiným technikám, zejména síťování. Jenom na Těšínsku jsou významným prvkem lidového oděvu šperky ze stříbra a jeho slitin. Různé pásy, spony, náhrdelníky, dekorativní šněrovadla a knoflíky vy-

cházely z dílen specializovaných řemeslníků, zlatníků a pasířů.

Jana Tichá, pracovnice Valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm, přináší ve čtvrté kapitole, *Výroční zvyky*, výklad o obyčejích, slavnostech a svátcích uplatňovaných v ročním cyklu, v rámci liturgického roku, od Vánoc po „Dušičky“. Tradiční zvykosloví patří dle autorky ke klíčovým projevům lidové kultury a její duchovní roviny. Svou úlohu sehrála zejména západní křesťanská církev, jež po přijetí gregoriánského kalendáře v roce 1582 napomohla zafixovat mnoho výročních zvyků k přesným datům. Velmi často je propojila se svátky svých světců.

Jana Tichá v páté kapitole věnuje pozornost *poutím a duchovnímu životu*. Autorka píše, že věřící „putují na místa, jimž kulturní tradice přikládá zvláštní duchovní význam, na místa, jež jsou v katolicismu spojena s náboženskými událostmi a památkami na světce, uložením jejich relikvií, s legendami o zázracích a zjeveních (...) Křesťanský poutník přichází na posvátné místo povznést svou mysl k Bohu s úmyslem dosáhnout posvěcení, nebo odčinit spáchaný hřích“. Nejstarší poutní místa na Moravě jsou spojována s působením cyrilometodějské mise a s mariánskou úctou (Velehrad, Rajhrad, Tuřany, Žarošice). Mnohá poutní místa vznikala až v období rekatolizace, tato tendence je znatelná i v Beskydech, zejména ve 2. polovině 17. století, především s ohledem na narůstající protestantské vlivy.

Šestá kapitola, *Rodinné zvyky*, pochází z pera Grzegorze Studnického a Jany Tiché. Autoři sledují několik cyklů v životě člověka, a to: období početí a narození, období namluv a manželství a rovněž zvyky spojené s umíráním, smrtí, pohřbem a obdobím smutku.

Sedmá kapitola je věnována *valašskému řezbářství a betlémářství*. Václav Michalička tvrdí, že dřevorezba odbor-

ně neškolených tvůrců je svébytným společenským jevem, těsně spjatým s Beskydami i celým Podbeskydím. Do tvorby řezbářů se promítají salašnická kultura, archaické agrární prostředí, reflexe lidové religiozity, průmyslová střediska, doly, ocelárny aj. Svěbytnou dřevořezbářskou aktivitou je výroba betlémů, jež se v 19. století vyvinula ve specifickou domácí výrobu. Výrazným střediskem betlémářství se stal Příbor. K významným betlémářům sledované oblasti patří Antonín Staroveský, Valentin Michalík, Jiří Tichánek, Jan Kobzáň, František Vrzalík, Jan Knebl, Josef Knězek, Karel Langer, Petr Orság-Kaděra, Oldřich Unar, Antonín Jařabáč, Jan Kocyan, Mieczysław Kamieniarz, Pavel Kufa aj.

V osmé kapitole Jiří Langer věnuje pozornost *výtvarné kultuře a insitnímu malířství* Beskyd a Podbeskydí. Autor poznamenává, že sběratelé začali rozlišovat profesionální, tzv. vysoké umění, od tzv. lidového umění, vzešlého z tradování děl neprofesionálů, rolníků či jiných prostých venkovanů. Sochařská tvorba profesionálů se prosazovala od 17. do 19. století. J. Langer připomíná, že v okolí poutních chrámů vznikala poptávka po jednoduchých znázorněních příslušné světnice a světce. Insitní, neprofesionální tvůrci malovali např. portréty osob v dobových a místních oděvech, dále ztvárňovali motivy staveb, stromů a jiné prvky krajiny. K těmto tvůrcům patří Antoni Szpyrc, Irena Zemaníková, Anna Ličková, Franciszek Janeczko, Ludvík Kubaszyk, Jan Krężelok aj. Na počátku 21. století se díla insitních malířů již téměř neobjevují. Tento žánr zaniká a sblížuje se s uměním školených profesionálních umělců. Z profesionálních výtvarníků Jiří Langer připomíná tvorbu Jana Wałacha, Ferdiše Duši, Antonína Stradla, Bohumíra Jaroňka, Jana Kobzáně, Františka Podešvy, Aloise Schneiderky, Ondřeje Zimky, Karla Langra, Karla Hofmana, Jaroslavy Hýžové, Miloše Šimurdy, Ludka Majera, Jaroslava Frydrycha, Jiljiho Hartingera a Jiřiny Hartingerové-Tobolíkové.

Marian Friedl je autorem deváté kapitoly, jež pojednává o *hudební kultuře*. Beskydy patří podle Friedla, znalce hudebního folkloru, mezi oblasti, jejichž osobitost z velké části utváří tradiční hudební projevy. Celý areál okruhu Vsetínských vrchů, Javorníků, Horních Kysuc, Moravskoslezských a Slezských Beskyd má z hlediska tradiční hudby mnoho shodných znaků. Pramení to z podobné kolonizační historie (splývání rolnické i pastevecké kultury), geografické blízkosti a podobných přírodních i historických podmínek. Ze společných znaků v oblasti hudby autor zmiňuje převahu durových melodií, výskyt tzv. valašské kvarty či tritonické stupnice či lydicke nebo lyrizované melodiky. V menší míře je zastoupena tzv. stupnice podhalanská (goralská, valašská) a mixolydickeho modu. K důležitým stylovým prvkům patří zpěv ve volné přírodě.

Desátá kapitola je věnována *bezdírkové píšťale*. Jedná se o flétnu bez hmatových otvorů využívající pro hru pouze řady tónů vytvářené regulací proudu vzduchu a otevírání a uzavírání výstupního otvoru. V Beskydech a v Podbeskydí je známa v podobě trubice s vloženým jádrem, zvukovým otvorem labiem.

Výběr a rozložení fotografií v celé publikaci je dílem Henryka Wawreczky.

Publikaci Beskydy. Dny všední i sváteční můžeme doporučit etnografům, folkloristům, historikům, stejně tak těm, kteří v beskydských horách žijí a přijali je za své, popřípadě těm, kteří se do těchto míst vrací a nalézají zde chvíle oddechu či okamžiky stále umělecké inspirace. Společně s Jiřím Langrem věříme, že každý po přečtení knihy „*porozumí radostem i bolestem svých předků a pochopí hodnoty, na jaké může navázat kultura počátku 21. století.*“

Lukáš Průša

BESKYDY. ZDROJ PRÁCE A OBŽIVY

LANGER, Jiří. ed.

Beskydy. Zdroj práce a obživy. Vyd. 1. Třinec:
Wart, 2012, 238 s. ISBN 978-80-905079-1-3.

Publikaci *Beskydy. Zdroj práce a obživy* vydalo třinecké nakladatelství WART (2012). Tematicky navazuje na svazek *Beskydy. Stavby a život v nich* (2011) a obě tak tvoří celek, jenž pojednává o hmotné kultuře obyvatel Beskyd v dějinném procesu osídlování podhůří a hor. Kniha *Beskydy. Zdroj práce a obživy* je členěna do deseti tematických kapitol, které napsali významní historikové, folkloristé a etnografové – Vojtěch Bajer, Milena Habustová, Małgorzata Kiereś, Anna Kiripolská, Jiří Langer, Václav Michalička, Pavel Šmíra, Vanda Vrlová a Henryk Wawreczka. Téma knihy je nastíněno již v úvodu. „*Naše kniha se zabývá v podstatě vztahem produkce a spotřeby neprivilegovaných vrstev obyvatelstva žijícího v Beskydech (...) pojednává o beskydských zvláštностech produkce a konzumace rodin žijících na území kulturně rozmanitém na pomezí Moravy, Slezska a Slovenska. Způsob života v horách sjednocoval celou oblast, ve které žili Češi, Poláci a Slováci...*“ Autoři současně v úvodu publikace nastiňují cíl své kolektivní monografie, když poznamenávají, že „*stopy kulturních hodnot minulosti přezívají jen v chráněných přírodních útvech, včetně krajiny, v muzeích, včetně Valašského muzea v přírodě, ve folklorních činnostech nadšenců, včetně ukázek a projevy výtvarů tradiční rukodělné výroby...*“

V kapitole *Krajina a její polidšťování* autoři konstatují, že od poloviny 17. století mají historikové čím dál víc pramenů o postupném polidšťování horské části karpatské krajiny. V 18. a 19. století se v oblasti severní Moravy a Těšínského Slezska rozvíjela výroba plátna i jiné výrobní způsoby využívající přírodních zdrojů. Na hřebeny hor přicházeli místy sezonní pastevci tzv. valašského dobytka – ovcí. Právě oni hřbety masivů úplně odlesnili a proměnili v pastviny. V první kapitole se čtenář setkává také s toponomastickým exkurzem. Dozvídá se o vzniku pojmenování jednotlivých beskydských vrcholů. Lokality, na nichž lidé klučili a žďářili les a vytvářeli horské polany, pojmenovali *gruně* a *ma-*

BESKYDY



ZDROJ PRÁCE A OBŽIVY



gury. Ony názvy nalézáme téměř v celé oblasti Karpat, badatelé je brali za jeden z důsledků tradice salašnického pastevectví.

V druhé kapitole, *Proměna beskydských lesů*, se dočítáme, že v nížinné oblasti Těšínska převažoval les nad bezlesím v době před velkou středověkou kolonizací. Les mimo jiné také sloužil k ustájení dobytka. Lesní prostor postupně ustupoval z nížin a ve 14. století byl pastevní les nahrazen pastvinou. V 17. století začal být les v horách hospodářsky využíván.

Třetí kapitola pojednává o *těžbě a dopravě dřeva*. Autoři tohoto exkurzu konstatují, že v první fázi měla těžba dřeva podobnou formu, probíhala v nejlépe přístupných polohách. Od 2. poloviny 18. století se nařizovala přesná evidence vytěženého dřeva a jeho označování. V 19. století se těžilo způsobem holosečí plošně rozsáhlejších. Ve stejné době se začal zvyšovat zájem o užitkové dříví. S tím úzce souvisí vorařství. Autoři této kapitoly dále tvrdí, že jestliže plavení bylo hlavním způsobem dálkové dopravy dříví, pak hlavním způsobem přibližování dříví k tokům bylo zimní sáňkování.

Ve čtvrtém exkurzu, *Výroba v lesích*, se autoři zabývají lesní výrobou, při níž se dřevo přeměňovalo tepelným procesem na jiný důležitý materiál – šlo zejména o přípravu popela, potaše, dřevěného uhlí a dehtu. Popel našel své klíčové uplatnění jako hnojivo, dále jako prostředek na praní prádla.

Pátá kapitola knihy nese název *Zemědělství a salašnictví*. Klíčovou činností, dle autorů, se stal chov dobytka, zejména v pahorkatině s menšími zemědělskými usedlostmi, kde lidé pěstovali zeleninu, luštěniny a brambory. Zemědělské hospodaření v horách mnoho tamních obyvatel neuživilo. Mnozí pasekáři měli vlastní les. V jejich hospodaření se prolínaly rané historické formy zemědělství s novodobým pěstováním obilnin a brambor. Od přelomu

16. a 17. století se v beskydských horách začalo prosazovat salašnictví. Pastýři přicházeli ze slovensko-polského pomezí a z povážské strany Javorníků.

Šestá kapitola je pojmenována *Dvory a pracovní prostory*. Autoři tohoto exkurzu tvrdí, že od středověku se vesnice v našem prostředí formovaly stavěním obydlí kolem veřejného prostranství – návsi. To se ale zřídka objevuje v Beskydech a Pobeskydí. Rolnické obydlí mělo na jedné straně prostor pro komunikaci a na druhé straně dvůr vymezený hospodářskými stavbami. Od 17. století panské dvory vytvářely prostor mezi dvěma stavebními bloky – obydlím s chlévem a kůlnou a rovnoběžně s ním stodolou s maštálí. Jinak to vypadalo v horách.

Sedmá kapitola je věnována *rukodělné výrobě* obyvatel Beskyd a Pobeskydí v minulosti. Dle autorů kapitoly převládalo ve městech řemeslo, v nížinách to byla domácí oprava a zhotovování běžných potřeb pro hospodářství, v údolích řek převládala domácí produkce určená pro naturální a finanční směnu. Řemesla spojená s venkovským prostředím se lišila od řemesel městských. Pro venkovské obyvatelstvo beskydských hor se stala důležitá tato řemesla: hrnčířství, kolářství, bednářství, ševcovství, krejčovství, stolařství, tesařství, zednictví, soustružnictví, od 19. století sedlářství, řemenářství a od 1. poloviny 20. století galanterie klempiřství. Ke specializovaným zaměstnáním patřilo především v oblasti Kysuckých Beskyd drátenictví, jež zahrnovalo opravy kuchyňského nádobí, výrobu i prodej předmětů z drátu a plechu.

Osmá kapitola je věnována *archaickým technologiím zpracování přírodních materiálů* v Beskydech. Předměty podle tvrzení autorů byly také zhotovovány z kůry, kořenů, listů, šišek, z cizopasných hub rostoucích na stromech či z léčivé hmoty kalus. Z různých druhů dřevin s využitím stromové kůry se vyráběly hudební nástroje, např. dlouhá dřevěná trouba sloužící

k signalizaci i běžným hudebním projevům a různé píšťaly.

V deváté kapitole obrazení autoři svou pozornost k *obživě*, přinášejí informace o jídellech, jež se v domácnostech vařila a vaří. Ke klíčovým pokrmům obyvatel Beskyd patří pohanka. Pokrmy z pohanky byly součástí obřadních jídel moravské části Beskyd, nikdy nesměla chybět pohanková kaše při svatbě. Pohanka se konzumovala nejen v podobě kaše, ale dávala se také do polévky jako zavářka. K dalším důležitým surovinám pro přípravu jídel patří vejce – z nich se připravovala vaječina, volí oko. Nejčastější surovinou k přípravě jídla byly také brambory, které sloužily jako potrava pro lidi, drůbež a dobytek. K zemákům patřilo zelí. Nejobvyklejším zelným jídlem byla polévka – *zelnica*, *kyselica*, *kapušňonka*, *kapušnica*. K oblíbenému jídlu patří také tvaroh. V oblasti Beskyd se připravovaly tvarůžky, velmi častá byla také syrovátka, která zbyla po tvarohu. Z mouky se vyráběla vánočka, koláče, mazanec, šoldra, plecovník, šišky, knedlíky, šulánky, převálované koláče. Velkým obřadem bylo pečení chleba. Z ovoce se pěstovala jablka, hrušky. Občas byly na stole ryby, v mnoha domácnostech se chovala drůbež i králíci. Z koření se využíval kmín, jalovčinky, kopřivy, libeček, z léčivých bylin pak šalvěj, tymián, dobromysl, máta, meduňka, majoránka a rozmarýn. Častým a oblíbeným jídlem byly omáčky. Z lesních plodin se připravovala vína, nejobvyklejším vínem byl burčák.

V desáté kapitole se mohou čtenáři dočíst o *nádobí a zařízení obydlí*. Nejstarším používaným materiálem, vedle dřeva a slámy, byla podle autorů hlína. Nádoby byly velmi často zhotovené z kameniny nebo i z hrnčíny. Od poloviny 18. století se začaly používat i litinové nádoby. Na vesnicích se původně jedlo i vařilo a v hlavní obytné místnosti, v jizbě s ohništěm, později v čisté světnici s kamny, přičemž se příprava jídla přesunula do vymezeného prostoru v síni. Zdokonalování se začalo projevovat tak, že ve světnici vedle kútka

s ohništěm byla přistavěna zděná kamna s litinovou plotnou. V 18. století byl vestavován do horní hrany starých pecí litinový kamnovec na vodu, zdokonalování topeniště pokračovalo připojením kamen s plechovou troubou na pečení.

Publikace *Beskydy. Zdroj práce a obživy* je doplněna o autentické fotografie lokalit, objektů, činností a o kresby. Knihu můžeme doporučit nejen historikům, etnografům, folkloristům, ale také všem milovníkům Beskyd a Pobeskydí. Kéž čtenář po přečtení této práce pocítí onu svobodu a volnost beskydského pasekáře, o kterých píše v předmluvě Jiří Langer. „*Shora vidí dodaleka, dýchá čerstvý vzduch, miluje každé počasí včetně bouří a lijavců, jí, co si sám vypěstoval a vychoval, raduje se se sobě rovnými sousedy, nikdo mu neporoučí, jak a co má dělat, a on také nechce poroučet jiným, jak se mají chovat v horách*“.

Lukáš Průša

Mgr. Marie Brandstettróvá, Rožnov pod Radhoštěm (Bučiska 542, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

PhDr. Jan Blahůšek, PhD., Park Rochus, o.p.s. (Studentské nám. 1531, 686 01 Uherské Hradiště)

Mgr. Radek Bryol, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Luděk Dvořák, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Simona Faberová, Muzeum Brněnska, Muzeum ve Šlapanicích (Brněnska 128, 664 51 Šlapanice)

Michal Chumchal, Rožnov pod Radhoštěm (1. máje 1162, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Jan Káčer, Park Rochus, o.p.s. (Studentské nám. 1531, 686 01 Uherské Hradiště)

PhDr. Věra Kovářů, Brno (Charbulova 24, 618 00 Brno)

Jana Krystyníková, IC Nový Hrozenkov, Památník Antonína Strnadla v Novém Hrozenkově (Nový Hrozenkov 451, 756 04)

PhDr. Jiří Langer, CSc., Rožnov pod Radhoštěm (5. května 1551, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Petr Lidák, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

Mgr. Miroslav Maňas, Jižní Valašsko o. s. (Cyrilometodějská 686, 766 01 Valašské Klobouky)

Mgr. Markéta Müllerová, Muzeum
Kroměřížska, Rymice – lidové stavby
(Velké náměstí 38, 767 11 Kroměříž)

Mgr. Martin Novotný, PhD., Národní ústav
lidové kultury, Strážnice (Zámek 672, 696
62 Strážnice)

Mgr. Katarína Očková, SNM v Martine,
Múzeum slovenskej dediny (Jahodnícke
háje, 036 80 Martin)

PhDr. Lubomír Procházka, CSc., Hornické
muzeum Příbram, Muzeum vesnických
staveb Vysoký Chlumeč (Náměstí Hynka
Kličky 293, 261 01 Příbram VI - Březové
Hory)

PhDr. Lukáš Průša, Ph.D., Filozofická
fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě
(Reální 5, 701 03 Ostrava)

Luděk Štěpán, Zaječice (Zaječice 188, 538
35)

Vanda Vrlová, Valašské Meziříčí
(Smetanova 666, 757 01 Valašské Meziříčí)

PhDr. Iveta Zuskinová, Únia múzeí v prí-
rode na Slovensku (Múzeum liptovskej de-
diny, 032 42 Pribylina)